

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HÂFİZ ABDULKÂDİR İZMİRÎ'NİN DÜRERÜ'L-Mİ'RÂC
ADLI ESERİ (İNCELEME-METİN)

MUHAMMED BİNGÖL

DANIŞMAN
Prof. Dr. ABDULLAH EREN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU 2019

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum “Hâfız Abdulkâdir İzmirî'nin Dürerü'l-Mi'râc Adlı Eseri (İnceleme-Metin)” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

12/11/2019

Muhammed BİNGÖL

16530100002

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Muhammed BİNGÖL'ün hazırladığı "Hâfız Abdulkâdir İzmirî'nin Dürerü'l-Mi'râc Adlı Eseri (İnceleme-Metin)" başlıklı tez 24/10/2019 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan:	Prof. Dr. Abdullah EREN	Ordu Üniversitesi	
Jüri Üyeleri:	Prof. Dr. Beyhan KESİK	Giresun Üniversitesi	
	Prof. Dr. Necip Fazıl DURU	Ordu Üniversitesi	

ONAY

13 / 11 / 2019

Dr. Öğr. Üyesi Yahya TURAN

Enstitü Müdürü V.

ÖNSÖZ

Klâsik Türk edebiyatında, Hz. Peygamber'e duyulan yoğun sevginin tezahürü olarak ortaya çıkan edebi türlerden olan miracnâmeler, Hz. Muhammed'in Mekke'den Mescid-i Aksa'ya oradan da göklere olan yolculuğunu konu alan eserlerdir. Kur'an'da isra hadisesine değinilmesine rağmen Miraç olayına açıkça değinilmemesi, hadis ve tefsir kaynaklarında İsra ve Miraç hadisesinin merhaleleri ve ayrıntıları hususunda farklı rivayetlerin olması konu ile ilgili birçok tartışmalara ve farklı görüşlere sebebiyet vermiştir. Bu tartışmaların başında ise İsra ve Miraç olayının ruh ve beden ile mi yoksa sadece ruh ile mi gerçekleştiği, hadisenin rüyada mı yoksa uyanırken mi meydana geldiği, Allah'ın cemalinin görülüp görülmediği gibi konular gelmektedir. Bu meselelerin ana hatlarıyla incelenip, aklî ve naklî deliller getirilerek çözülmesi hususunda kaleme alınan eserlerden biri olan Dürerü'l-Mi'râc, Hâfız Abdulkâdir'in, İran edebiyatında büyük bir otoriteye sahip olan Abdurrahman Câmî'nin Mirâtü'l-Akâid adlı eserinde müstakil bir şekilde bulunan "Risâle-i Mi'râciyye'sine" yazmış olduğu bir şerh metindir. Eser 1318 (1901) tarihinde İzmir Âhenk Matbaasında basılmıştır. Yazar, eserinin iç kapağında şerh ettiği eserin kime ait olduğunu "Mevlânâ Abdurrahmân Câmî Kuddise Sırruhu's-sâmî Efendimiz Hazretlerinin te'lîf-fermâları olan Risâle-i Mi'râciyyeleridir" ibaresiyle beyan etmiştir.

Eserde İsra ve Miraç hadiselerinin merhaleleri ayrıntılı şekilde anlatılmaktadır. İslam âleminde sözleri muteber olan zatların konu ile ilgili yazmış oldukları eserlerden de faydalanan yazar, İsra ve Miraç mucizesi hususundaki şüphe ve itirazlara hem aklî hem de naklî deliller getirerek meseleyi çözümlenmeye çalışmıştır. Yazar, beytleri şerh ederken ilk önce "Müfredat" başlığı altında beytte geçen kelime ve kelime gruplarını dil bilgisi açısından incelemeye tabii tutar. Arapça ve Farsça olan kelimelerin lugat anlamlarını verir, kelimelerin vezinlerini, mastarlarını ve çoğul şekillerini açıklar. Arapça ve Farsça kelimelerin farklı anlamlarda kullanımının olduğu durumlarda ise kelimenin nasıl ve hangi vezinde okunması gerektiğini belirtir. Beytlerde kullanılan söz sanatlarını izah eder. Beytlerin anlamlandırılmasını ve şerhini ise "Me'âl" başlığı altında yapar.

Çalışmamız Dürerü'l-Mi'râc'ın dil, şerh metodu ve muhteva yönünden incelenmesi ve Latin alfabesine aktarılmış metnin verilmesine yöneliktir. Giriş

bölümünde, şerh edebiyatı, Abdurrahman Câmî ve Hâfız Abdulkâdir hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümünde eser; dil, şerh metodu ve muhteva bakımından incelenmiştir. İkinci bölümde ise eserin Lâtin alfabesine aktarılmış hâli yer almaktadır. Eser 19. yüzyıl metni olması hasebiyle kelimelerin okunuşlarında günümüz telaffuzuna yönelik bazı tasarruflarda bulunulmuştur. Metinde, meali verilmeyen âyetlerin mealleri dipnot ile verilmiştir.

Bu çalışmada, her durumda bana yardımcı olan ve yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Abdullah EREN'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ	1
ŞERH VE ŞERH EDEBİYATI	1
ABDURRAHMAN CÂMÎ.....	2
HÂFİZ ABDULKÂDİR	5
1. BÖLÜM: İNCELEME.....	7
1.1. DİL	7
1.2. ŞERH METODU	8
1.3. MUHTEVA	17
SONUÇ	22
2. BÖLÜM: METİN	23
KAYNAKÇA	122

ÖZET

HÂFİZ ABDULKÂDİR İZMİRÎ'NİN DÜRERÜ'L-Mİ'RÂC ADLI ESERİ

(İNCELEME-METİN)

Klâsik Türk edebiyatında, Hz. Peygamber'e duyulan yoğun sevginin tezahürü olarak ortaya çıkan edebi türlerden biri olan miraçnameler, Hz. Muhammed'in Mekke'den, Mescid-i Aksa'ya oradan da göklere olan yolculuğunu konu alan eserlerdir. Kur'an'da isra hadisesine değinilmesine rağmen miraç olayına açıkça değinilmemesi ile beraber hadis ve tefsir kaynaklarında isra ve miraç hadisesinin merhaleleri ve ayrıntıları hususunda farklı rivayetlerin olması konu ile ilgili birçok tartışmalara ve farklı görüşlere sebebiyet vermiştir. Bu meselelerin ana hatlarıyla incelenip, aklî ve naklî deliller getirilerek çözümlenmesi hususunda kaleme alınan eserlerden biri olan Dürerü'l-Mi'râc, İran edebiyatında büyük bir otoriteye sahip olan Abdurrahman Câmî'nin "Mir'âtü'l-Akâ'id" adlı eserinde müstakil bir şekilde bulunan "Risâle-i Mi'râciyye'sine" yazılmış olan bir şerhtir. Tezimizin giriş bölümünde şerh ve şerh edebiyatına dair bilgiler verildikten sonra Abdurrahman Câmî ve Hâfız Abdulkâdir'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümünde eser; dil, şerh metodu ve muhteva bakımından incelenmeye tabii tutulmuştur. İkinci bölümde ise eserin Latin Alfabesine aktarılmış hâli yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hâfız Abdulkâdir, Dürerü'l-Mi'râc, Şerh, Abdurrahman Câmî, Risâle-i Mi'râciyye

ABSTRACT

HÂFİZ ABDULKÂDİR İZMİRİ'S WORK NAMED DÜRERÜ'L-Mİ'RÂC

(ANALYSIS-TEXT)

Classical Turkish literature, prophet Muhammed of the literary genres that emerged as the manifestation of the intense love for the Prophet, miracnames, Hz. Muhammad's journey from Mecca to Masjid al-Aqsa and from there to the skies are dealt in Miracname. Although the incident od Isra is not mentioned explicitly in the Qur'an, the fact that there are different narratives about the stages and details of hadith and commentary has led to many discussions and different opinions on the subject. *Dürerü'l-Mir'ac*, which is one of the works that are analyzed in terms of solving these problems by bringing out the intellectual and transport evidences, is found in Abdurrahman Câmî's book *Mir'âtü'l-Akâ'id* which has great authority in Iranian literature. In a private form *Risâle-i Mi'râciyye* a commentary written. As the work is an interpretation, in the introduction part of the thesis infirmation about interpretation and interpretation literature was given. In the same part, there is information about Abdurrahman Câmî and Hâfiz Abdulkâdir. In the first chapter, the work was examined in terms of language, grammar, meter and literary arts. In the content part of this chapter, the ascension event (miraj) which is the subject of the work was explained in general terms through text analysis. In the second part, the work was transferred into the Latin alphabet.

Keywords: Hâfiz Abdulkâdir, Dürerü'l-Mi'râc, interpretation, Abdurrahman Câmî, Risâle-i Mi'râciyye

KISALTMALAR

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

H. : Hicrî

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

S. : Sayı

s. : Sayfa

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Yay. : Yayınları

GİRİŞ

ŞERH VE ŞERH EDEBİYATI

Şerh, ayırma açma, genişletme, yayma, beyan etme, tevil, açıklama (Bahâeddin, 1997, s. 412); “açmak, açılmak; izâh için söylenen sözler ve bu yolda yazılan kitap” (Nâci, 2006, s. 497) anlamlarına gelmektedir. Edebî olarak ele alındığında ise bir eserin inceliklerini ortaya çıkarmak ve yorumlamak için söylenen söylemler ve bu söylemlerin kaleme alınması (Kadri, 1997, s. 217), bir eserin ibaresini lisanında ya da başka bir lisanda müşkilâtlarını açıp izah etmek için yazılan eserler (Sâmi, 2015, s. 773), şerhi yapılacak olan metnin ya da eserin inceliklerine diğerlerine nazaran daha vâkıf olduğu kanaatinde olan kişiler tarafından metnin açıklanması (Kortantamer, 1994, s. 1) ve benzeri şekillerde tanımlanır.

Şerhler eski eserlerde sıklıkla rastlanılan derkenar yani sayfa kenarlarına yazılan notlar şeklinde görülür. Ulaşılabilirliği ve tanınması daha kolay olmasından ötürü manzûme, müstakil beyit ve hatta kitap şerhleri, şerh geleneğimizin asıl ağırlığını oluşturmaktadır. Yorumlanmaya ve açıklamaya sadece edebî metinlerin ihtiyacı olmadığı gibi şerh kelimesi de farklı alanlarda değişik isimlerle yapılan incelemelerin temel adı olmuştur. Hâşiye, ta’lik, hâmiş, telhis, tahlil, tefsîr kelimeleri birbirlerinin müterâdifleri olarak kullanılmıştır. Bütün bu isimlerle anlatılmak istenilen daha doğru anlama ve anlatmadır (Ceylan, 2000, s.19). Hâşiye, telhîs, hâmiş, ta’likât gibi çeşitlere sahip şerhlerin ortak özellikleri, açıklama lazım gelen kelimeyi, ibareyi, beyti, mısrayı, cümleyi ya da metni anlaşılır kılmak amacıyla açıklamayı esas almalarıdır (Mengi, 2000, s. 74). Hâşiye, bir metnin, bir eserin altına ya da kenarlarına metinle ilgili açıklamaların not düşülmesidir. Şerhin daha iptidaî ve daha az emek isteyen türüdür. Ta’likât da bir metni açıklamaya yönelik düşünceleri ihtivâ eden dipnotlardır (Akar, 1994, s. 13). Hâmiş, hâşiye ile aynı anlama gelir. Telhîs ise özetleme anlamına gelmektedir.

Şerh, İslam dünyasındaki birçok ilim dalında olduğu gibi Kur’an’ı hakkıyla anlamaya ve anlatmaya yönelik araştırmaların neticesinden kaynaklanır. Kur’ân’ı anlamaya yönelik yapılan araştırmalar neticesinde doğan tefsir ilmi bu sebepten ötürü şerhin menşei kabul edilir. Lûgattaki tefsir ve şerh kelimelerinin anlam yakınlıklarıyla beraber, önceleri her türlü metnin açıklanmasında kullanılan tefsîr

kelimesinin daha sonra Kur'anî bir terim hâlini alınca, önceki mana sınırlarını şerh kelimesine bıraktığı görülmektedir (Ceylan, 2000, s. 19). X. yüzyılda edebî tenkit ile ilgili eserlerin kaleme alınmaya başlanmasından sonra edebî sanatlar için verilen şiir örneklerinin, zor ve anlaşılmasında güçlük çekilen eserler olmaları hasebiyle şerh edildikleri görülmektedir. Edebî sanatlar esas alınarak beyit şerhlerine yer verilen müstakil eserler kaleme alınmaya başlanmış olup bu tarz eserler şerh usûlünün gelişip belli yöntemlerin doğmasına zemin sağlamıştır. Arap edebiyatında teşekkül eden bu yöntem çok fazla değişikliğe uğramadan Türk ve Fars edebiyatlarında da kullanılmıştır (Bilgin, 2001, s. 170).

Şerh edilen eserler incelendiğinde; başta fıkıh kitapları ve temel hadisler olmak üzere, Esmâ-i Hüsnâ, akâid ile ilgili eserler, hilye-i nebîler vb. çok sayıda dinî metinlere yazılan şerhler ile birlikte dil ve astronomi alanlarında yazılmış eserlerin de şerh edildiği görülmektedir (Ceylan, 2000, s. 24).

En fazla şerhi yapılan eserlere bakıldığında; Kırk Hadis mecmûaları, evrâd mecmûaları, Esmâ-i Hüsnâ risâleleri, Fıkıh-ı Ekber, hilye-i nebî mecmûaları, Fusûsü'l-Hikem, Bostân, Gülşen-i Râz, Gülistân, Mesnevî, Bahâristân; en çok şerh edilen kasîdeler: Kasîde-i Bür'e, Kasîde-i Bürde, Kasîde-i Tâiyye, Kasîde-i Münferice, Kasîde-i Mîmiyye, kasideleridir. Şiirleri en çok şerh edilen şâirler ise Hâfız, Urfî, İbni Fâriz ve Mevlânâ'dır. Din dışı konularda yazılan şerhler ise daha çok dil ve astronomi ile ilgilidir (Ceylan, 2000, s. 25).

ABDURRAHMAN CÂMÎ

İsmi Nureddin Abdurrahman bin Nizâmuddîn Ahmed bin Muhammed el-Câmî'dir. 7 Kasım 1914 tarihinde Câm şehrinde doğdu. Silsilesi, İmâm-ı Azam Ebu Hanife Hazretleri ile akraba olan İmam Muhammed'e dayanır (Hüseyin, 2015, s. 187). Molla Câmî unvanıyla tanınan şairin asıl lakabının İmamüddin olduğu meşhur lakabının ise Nurüddin, göbek adının Abdurrahman olduğu (Hikmet, 1994, s. 96) zikredilmektedir.

Tahsiline Nizâmiye Medresesi'nde müderris olan babasının yanında başlayan Molla Câmî, devrinin önde gelen Nakşibendi şeyhleriyle yakından ünsiyet kurmuş, bunlardan Ubeydullah Ahrâr ve Muhammed Pârsâ'ya karşı özel bir alaka duymuştur (Okumuş, 1993, s. 96).

Uzun yıllar yaşayan Molla Câmî, özellikle son senelerinde kendisini tamamen entelektüel hayata hasretmesi sonucunda, manzum ve mensur birçok eser yazmıştır. Bu eserlerin konuları farklılık göstermekle beraber çoğu mistiktir (Çelebi, 1960, s. 97). Eserleri şunlardır:

Manzum Eserleri

Divanları: Müstakil mesneviler dışındaki kaside, gazel, kıta, tercüben, rubai ve muammalardan ibaret olan şiirlerini üç divanda toplamıştır.

Fatihâtü’ş-şebâb: İlk divanı 1479 yılında tertib edilmiştir. Bu divanda gençlik yıllarına ait şiirlerine yer vermiştir.

Vâsîtatü’l-ıkd: Orta yaş şiirlerine yer vermiştir.

Hâtimetü’l-hayat: Yaşlılık döneminde yazmış olduğu manzumelerden oluşmaktadır.

Heft Evreng: Câmî’nin Selamân ü Ebsâl, Silsiletü’z-Zeheb, Tuhfetu’l-Ahrâr, Subhatü’l-Ebrâr, Leylâ vü Mecnûn, Yusuf u Züleyha, Hirednâme-i İskenderî isimli yedi mesnevisinden oluşan eseridir.

Subhatü’l-Ebrâr: Tasavvufi konuları içeren eser, tevhid, naat, sultana övgü, sebab-i telif kısımlarına “ıkd” ismi verilen bölümden ve 2875 beyitten oluşur.

Selamân ü Ebsâl: Dinin bâtinî boyutlarını mecazlarla anlatmaya çalışmıştır. Tevrât’taki Salomon ve Absalon’un hikâyesini anlatan eser 1130 beyitten oluşmaktadır.

Silsiletü’z-Zeheb: Dini ve felsefi bir eser olup 7200 beyitten oluşmaktadır. Hüseyin Baykara’ya ithaf olunmuştur.

Tuhfetu’l-Ahrâr: Nizâmî’nin “Mahzenü’l-Esrâr” adlı eserine nazire olarak yazılmıştır. Didaktik tarzdadır. Şeyh Ahrâr’a hediye olarak yazılmıştır.

Leylâ vü Mecnûn: Nizâmî-i Gencevî tarafından ilk kez kitaplaştırılan bu eseri, Molla Câmî de diğer pek çok şâir gibi kaleme almıştır. 3860 beyitten oluşur.

Yûsuf u Züleyhâ: Yûsuf ile Züleyhâ’nın aşkını konu alan eser 4000 beyitten oluşmaktadır.

Hirednâme-i İskenderî: Heft Evreng’in son mesnevisi olan bu eser tevhid, münacaat, Peygambere övgü, miracı konu alan na’t bölümlerinin sonra gelen

nasihât ve hikâyelerden sonra İskender'in hayatını anlatan eser 2315 beyitten oluşmaktadır.

Hadîs-i Erba'în: Kırk hadisin Farsça manzum tercümesidir.

Mirâtü'l-Akâid: Mesnevi tarzında yazılmıştır. Akâid konularını anlatmıştır.

Risâle-i Mirâciyye: Mirâc hadisesini konu alır.

Risâle-i Terceme-i Kelimât-ı Kudsiyye: Hazreti Ali'nin bazı sözlerinin manzum tercümelerinden ibarettir.

Risâle-i Sağîr der-Mu'ammâ: 1475 yılında yazılmıştır.

Mensur Eserleri

Nefehatü'l-Üns: Sûflerin hayatlarını konu alır.

Şerhu Fusûsü'l-Hikem: Fusûsü'l-hikem'nin Arapça şerhidir. 1491 yılında kaleme alınmıştır.

Nakdü'n-Nusûs fi Şerhi Nakşi'l-Fusûs: Muhyiddin İbnü'l-'Arabî'nin "Fusûsü'l-Hikem'i adlı eserini "Nakşü'l-Füsûs"adıyla özetlemiş, sonra da Farsça olarak "Nakdü'n-Nusûs" adıyla da şerh etmiştir.

Eşi'atü'l-Lem'a: Şair Irakî olarak bilinen İbrâhim bin Şehriyâr Hamedânî'nin "Lema'at" adlı eserinin şerhidir.

Baharistân: Şeyh Sa'dî'nin "Gülistan"ı örnek alınarak kaleme alınmış Farsça ahlâki ve edebî bir eserdir (Okumuş, 1993, s. 94-99).

HÂFİZ ABDULKÂDİR

Derviş Mehmet Efendi'nin oğlu olan Hâfız Abdulkâdir İzmir'de doğmuştur. İbtidâî ve Rüşti mekteplerinde eğitim gördükten sonra Müderris Hâfız Abdullah Efendi'nin yanında Arapça ilimlerini tahsil etmeye başlayan Hâfız Abdulkâdir bu derslerden muvaffak olup Hâfız Abdullah Efendi'den icâzetname almıştır. Bundan sonra İzmir'de bulunan İrân Mektebinde üç seneye yakın Farsça dersi görmüştür. *Bâhariye* ve *Dârü'l-Mirâc* isimindeki risaleleri te'lif etmiştir. Hâfız Abdulkâdir, 26 Temmuz 1892'de İzmir merkez şeriye mahkemesi kâtipliğine aidatla tayin edilmiştir. Daha sonra aynı kurumda 18 Kasım 1909'da 250 kuruş maaş ile görevlendirilmiştir. 26 Ekim 1914 yılında ise vazifesinden alınmıştır. Ayrıca İran Mektebinde üç sene Arapça ve Farsça öğretmenliği ve Islahhane Mektebinde ise iki sene öğretmenlik yapmıştır (Albayrak, 1996, s. 132).

Şeriye mahkemesindeki kâtipliğinin yanında tahsilini yaptığı esnada iyi öğrendiği lisan bilgisi dolayısıyla İzmir'de bulunan İranlıların mektebinde, Farsça adıyla Debistan-ı Daniş-i İraniyan'da üç yıl Farsça ve Arapça muallimliğini yapmıştır. Bunun yanında iki yıl da Hamidiye Sanayi Mektebi'nde muallimlik görevinde bulunmuştur. Debistan-ı Daniş-i İraniyan'da hangi yıllarda görev yaptığı bilinmemektedir. Sanayi Mektebi'ndeki muallimliği ise, salnamelerde adının geçmemesi sebebiyle II. Meşrutiyet sonrası bir dönem olmalıdır (Huyugüzel, 2000, s. 20).

Hâfız Abdulkâdir, özellikle şerh sahasında yazdığı eserleriyle dikkat çekmektedir. Eserlerinde dinî ilimler ile Fars ve Arap dil ve edebiyatlarına vukûfiyeti ilk göze çarpan hususlardandır.

Yazarın *Kâânî'den Müntehab-ı Bahariye*, *Terbiye-i Nevresidegân*, *Dürerü'l-Mi'râc*, *Ömer Hayyam ve Hasan Sabbah ve Ebu'l-Kâsım'ın Misli Mesbûk olamayan Mütâlaaya Şâyân İbret-âmîz Bir Tercüme-i Ahvâli* ve *Galebe-i Sultan-ı Aşk* adlı ulaşabildiğimiz beş eseri vardır.

Kâânî'den Müntehab-ı Bahariye, 1886 yılında Aydın Vilayeti Matbaası'nda yayımlanmıştır. 19. Yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan İran şairi Kâânî'nin İran şahı olan Muhammed Gazi ve Vezir Mirza Akahan için kaleme almış olduğu kasidelerin çeviri ve açıklamalarını içeren bir eserdir (Huyugüzel, 2000, s. 21).

Terbiye-i Nevresîdegân, Abdurrahman Câmî'nin oğluna hitaben yazdığı Pendnâmesinin şerhidir. 1889'da Aydın Vilayeti Matbaası'nda ve 1890'da İzmir Hafız Nuri Efendi Matbaası'nda olmak üzere iki defa basılmıştır. Eserin ikinci baskısı, ilk baskının ilaveli şeklidir.

Dürerü'l-Mi'râc, Abdurrahman Câmî'nin *Mir'âtü'l-Akâ'id* adlı eserinde müstakil bir şekilde bulunan *Risâle-i Mi'râciyye*'sinin şerhidir. Eser 1901 tarihinde İzmir Âhenk Matbaası'nda basılmıştır.

Ömer Hayyam ve Hasan Sabbah ve Ebu'l-Kâsım'ın Misli Mesbûk Olamayan, Mütâlaaya Şâyân; İbret-âmîz Bir Tercüme-i Ahvâli adlı eseri 1921'de İzmir Marifet Matbaası'nda basılmıştır. Eser adında geçen şairlerin beyitlerinin tercüme ve şerhidir.

Galebe-i Sultân-ı Aşk, 1921'de İzmir Vilayet Matbaası'nda basılmıştır. Hâfız-ı Şîrâzî'nin bir gazelinin şerhidir. Eser, İbrahim KOLUNSAĞ tarafından 2012 yılında yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır.

Yazar'ın bunlardan başka bazı eserlerinde adını zikrettiği eserleri de vardır. Yazar, *Dürerü'l-Mi'râc* ve *Galebe-i Sultân-ı Aşk*'ta *Mantuku't-Tayr Şerhi*; *Galebe-i Sultân-ı Aşk*'ta *Câmî'nin Yusuf u Züleyhâ Kıssası'nın Şerhi*, *Dürerü'l-Ahlâk*, *Mantuku't-Tayr*'da geçen *Şeyh San'ân Hikâyesinin Şerhi* ve *Mesnevî-i Dervîş-i Kâdirî* adlı eserlerinin bulunduğunu söyler (Kolunsağ, 2012).

1. BÖLÜM: İNCELEME

1.1. DİL

Eserin dili, yazıldığı döneme göre genellikle sadedir. Konuşmaların ve herkesin bilmesi gereken bilgilerin yer aldığı kısımlarda özellikle sade bir dil kullanılır:

Şöyle bir hitâb-ı ‘izzet geldi ki: Yâ Muhammed sana ve ümmetine ‘ibâdet vâcib kıldım ki gece ve gündüzde elli vakt namâz ve her senede altı ay oruç tutasınız. Ma‘den-i merhamet efendimiz buyurdu ki: Bu teklîf üzerine Rabbimden tahfîf talep ettim. Ma‘bûdum bunun üzerine gece ve gündüzde yirmi beş vakt namâz ile senede üç ay oruç teklîf ederek kabûl ettin mi buyurdu. Hicâbımdan sukût ettim. Tekrâr kabûl ettin mi buyurdu. Evet, kabûl ettim dedim. Rivâyet-i meşhûr budur ki: Cenâb-ı Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm efdâlü’l-mürselîn efendimizi tahfîfe delâlet ederek buyurdu ki: Yâ Muhammed, bana ve ümmetime bundan ahaff ve bundan kolay ‘ibâdet teklîf olunmuşken ‘uhdesinden gelediler. Rabbinden daha tahfîf talep eyle dedi. Binâen‘aleyh tahfîf talep etti. Namâz beş vakte tenzîl olunup Hudâ-yı Mûte‘âl beş vakt namâzı kılsınlar elli vakt namâz sevâbını yazarım buyurdular (s.103).

Buna mü‘âkib bir fermân-ı İlâhî dahi vârid oldu ki nice bir ümmetini istersin cevâbında ey Ma‘bûdum “isteyen benim, veren sensin cümle ümmetimi bağışla” dedim. Hak Te‘âlâ buyurdu ki: Ümmetin cümlesini bu gece sana bağışlarsam benim rahmetim ve senin ‘izzetin zâhir olamaz. Bir kısmını bu gece sana bağışladım (s.101).

Kaynaklardan alıntı yapıldığı zaman veya konular ilmî ve naklî deliller ile detaylı incelenmeye tâbi tutulduğunda dilin, Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların daha yoğun kullanımı ile ağırlaştığı görülür:

Rûhü’l-Beyân sâhibi dahi Evliyâ Dervîş Muhammed nâm velînin ebyât-ı şerîfelerini şerh ettiği esnâda bi’l-münâsebe fahr-i ‘âlem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimizin Cenâb-ı Allâhı çeşm-i ser ile gördüğü ve ona mi‘râc sûrî vâkı‘ olduğu teşrîf ve irâ’et âyât-ı kübrâ bâbındandır ve illâ her yerde mütâla‘a-i cemâl-i Allâha kudretleri var idi. Seyr sûrîleri teşrîf bâbından olunca her yerde dîdelerine zâhir olan cemâl-i mutlak idi ve mi‘râc-ı sûrîde seyrinin müntehâsı zirve-i ‘arştır (s.95).

Çünkü; maksad-ı kün fe-kân-îcâd efendimizin Hudâ-yı Müte'âle ne vechle mülâkât ettiği ve cemâl-i bâ-kemâlini nasıl müşâhede eylediği kaziyyesi takrîr ü beyân perdesinden hâricdir. Öyle ise a'lâdır ki bu "güft-gûy" muhtasar olsun ya'nî bu beyân olunandan ziyâde söylemekten fâriğ olmak evlâdır. İkinci "güft-gûy" dan murâd hudûd ve cihâttan hâric 'aleyhi ekmelü't-tahiyyât efendimizin baş gözüyle mekândan münezzeh olduğu hâlde dîdâr-ı Hudâyı rü'yetle be-kâm buyrulduğudur (s.90).

Ondan sonra kemâl-i kibriyâ ve 'azamette şebîh ve mislden 'adîl ve bedîlden, nazîr ve vezîrden, muvâsala ve müfâssaladan, müşâkele ve mümâseleden münezzeh olduğumu görüp bilmekliğin için celâlimi gösterip cemâl-i bâ-kemalimin perdesini keşf eyleyeceğim. İşte sana harîm-i vahdet-i ezeliyemin bâbını ve cemâl-i vuslatımın hicâbını açtım. Mazmûn-ı rahmet-makrûniyle şân u celâl-i İlâhiyyesine ve 'izz ü kemâl-i nâ-mütenâhîsine lâyık sûrette 'azamet-i 'azîme-i Rabbâniyyesiyle tecellî-nümâ-yı ihsân olunca ol şâhid-i nâzenîn-i bezm-i isrâ Rabb-i Kerîm-i zü'l-celâlini yegâne ve bî-hemtâ şerîk ü nazîrden münezzeh ve müberrâ kâffe-i hâcât için cemî'-i mahlûkâta maksûd u mültecâ' şâ'ibe-i 'uyûb ve nakâyısdan pâk ü mukaddes, sâhib ü veled ittihâzından müstağnî olarak ne bir şeyde ne bir şey ile ne bir şey' üzerine kâ'im ne bir şey'e muttasıl ne bir şeyden münfasıl ne sûret ne cism ne 'araz ne cevher ne mütehayyiz ne mükeyyif ne müşebbih ne mümessil (s.96).

1.2. ŞERH METODU

Hâfız Abdulkâdir, beyitleri iki aşamada ele alır. Birinci aşama, "Müfredât"; ikincisi ise "Me'âl" başlığı altında gerçekleşir.

"Müfredât"ta beyitte geçen Arapça ve Farsça bazı kelime ve kelime gruplarını dil bilgisi ve anlam açılarından incelemeye tâbi tutar. Kelimeleri harekeleniş, vezin, mastar, tür ve anlam gibi yönlerden izah eder:

"Dâl"ın kesri ve "lâm"ın fethi ve "fâ"nın sükûnuyla "دلفروز" vasf-ı terkîbî "تر" de edât-ı tafdîl olup mecmû'-ı terkîb ism-i tafdîl olur (s. 24).

"جانانش"te bulunan "nûn"lar zarûret-i vezn için sâkin okunmalıdır. "جانان"dan burada mecâzen Hudâ-i Müte'âl maksûddur. "عشق" "ayn"ın kesriyle 'ilm bâbından masdar olup gûnâgûn ta'rîfler ile mu'arrefdir (s.28).

“طوبى” Mûsâ vezni üzere ‘Arabîde zikr olunan ağaca itlak edilir. Ama Fârisîde bâ-i muvahhide-i meksûre ile hûnî vezni üzere isti ‘mâl olunur (s.61).

“مستنير” ziyâ taleb edici “بود” burada edât-ı haber ma ‘nâsına olmak da ca’izdir (s.120).

Gelecek iki beyt dahi “شب” in sıfatıdır. “Dâl”ın kesri ve “lâm”ın fethi ve “fâ”nın sükûnuyla “دلفروز” vasf-ı terkîbî “تر” de edât-ı tafdîl olup mecmû’-ı terkîb ism-i tafdîl olur (s.24).

“Cîm”in fethiyle “جستن تيراز کمان” mânend “جستن از کمان” takdîrinde olarak mübâlaga kasdıyla edât-ı teşbîh hazf edilmiştir. Ma ‘nâsı yaydan okun fırladığı gibi demektir ki bu da Burâkın sıfatıdır (s.35).

“همان” lafzı bu beytte edât-ı ta ‘cîldir, edât-ı ‘aynî de olur (s.51).

“Zâ”nın kesriyle “زهي”nin sekiz ma ‘nâsı vardır. Burada edât-ı tahsîndir (s.83).

Burada “حواجه”den maksad fahr-i kâ’inât efendimizdir. “که”de râbit-ı sıfattır (s.27).

Kelimelerin lugat anlamlarını verirken yer yer faydalandığı lugatleri belirtir. İsmi zikrettiği lugatler *Burhân-ı Kâtî*, *Ferheng-i Şu‘ûrî* ve *Lugat-i Mahmûdî*’dir.

“Kâf”-ı ‘Arabînin kesriyle “مهتر” vezninde “کشور” iklîm ma ‘nâsınadır. İklîme dâ’ir tafsîl *Burhân-ı Kâtî*’dadır. O kitâba mürâca ‘at buyura (s.33).

Bu lugati “cîm”-i ‘Arabîyle bu ma ‘nâda isti ‘mâl etmek galatdır. *Ferheng-i Şu‘ûrîde* buna dâ’ir tafsîl olup ârzû eyleyen o lugate mürâca ‘at eyleye (s.38).

Lugat-i Mahmûdîde her ne ki bir şey’in mazrûfu ola onun tarafına ve muhîti olan... (s.45).

Yer yer beyitlerde geçen söz sanatları izah edilir:

Burada “طره”den merâm o gecenin karanlığından kinâyedir (s.24).

“زمره”de mecâz-ı mürsel tarîkiyle gözyaşıyla demek olur; “آب زد” dahi suladı ma ‘nâsınadır (s.29).

“کيست که” kimdir ki demek olup istifhâm-ı inkârîdir (s.90).

Nâfe ve nâfe-i âhû; zülf-i habîbeye itlâk olunur, göbek miskine ve makbûl bir nev' kürke dahi denir. Burada tevriye tarîkiyle mezkûrdur (s.25).

“Me'âl” başlığı altında beyitleri muhteva bakımından şerh eder. Yer yer, anlatılan konuları pekiştirmek ve anlaşılması zor olan konuları anlatmak için örnek verme ve soru-cevap yöntemi kullanır:

Meselâ bir yerde süt ile su cem' olsa süt gâlib ise hüküm onun olur. Su gâlib ise hükm suyun olur. Hattâ hürmet-i redâ' dahi ma'nâya râci'dir. İnsân sütüyle su halt olunup cem' olsa da süt emen bir çocuğa içirseler, süt gâlib ise hürmet-i redâ' vâki' olup su gâlib ise hürmet vâki' olmaz. Kezâlik bir âdemin dişi kanasa kan gâlib ise âbdest bozulur tükürük gâlib ise bozulmaz. Kezâlik bir gümüşe bakır katılsa gümüş gâlib ise ceyyid hükmünü alır bakır gâlib ise mağşûşdur diyerek hükm olunur. Bunun emsâli mesâ'il pek çoktur. Bu kıyâs üzere Habîb-i Ekrem sallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimizin rûh-i şerîfi cesed-i lâtîfine gâlib olarak rûh hükmünü kesb edip 'âlem-i ceberûta 'urûc etmiştir. Bir misâl de şudur ki: Hazret-i 'Îsâ 'aleyhi's-selâm Hak Te'âlânın imdâdıyla dördüncü kat göğe rûh ma'a'l-cesed çıktı. İdrîs 'aleyhi's-selâm da rûh ma'a'l-cesed semâvâta çıkıp cennete vâsıl oldu. Bu sûrette sultân-i enbiyâ 'aleyhi ekmele't-tehâyâ efendimizin mertebesi onlardan a'lâ iken semâvâta 'urûc ettikten sonra mekânına gelmeye mâni' nedir? Diğer bir misâl de şudur ki: Bir ağaç yaş iken doğan dedikleri kuşun ayağına bağlarlar. Rutûbeti sebebiyle durur. Kuruduktan sonra hafif olur. Hattâ o doğan onunla uçar, tayerânına mâni' olmaz (s.71).

...eğri olan “kavs” zikr olundu da sıfat-ı istikâmeti olan “sehm” zikr olunmadı. Bunda hikmet nedir diye su'âl olundukta bu su'âle birkaç vehle cevâb verildi şöyle ki: “kavs” kıymet cihetinden “sehm”den a'lâdır. Yâhud “قوسين” bedelinde “سهمين” mikdârı zikr olunsa yâhud attıkları mesâfe mikdârı tevehhüm olunurdu. Meşhûr olan da budur ki ne vakt iki şey'in mâbeyni iki ok mikdârıdır dense iki ok atma irâde edilir yâhud şöyle bir cevâb verilir ki; “yay” müttehiddir. Bir yaydan nice bin ok atılır ammâ 'aksi olamaz. Âyet-i mezkûrede işâret vardır ki: Resûlü's-sakaleyn efendimiz, bir sultândır ki, nice yüz bin gulâm ve tevâbi'i olup hikmeti cümleye nâfizdir. Onun hiçbir ferde mütâba'atı yoktur. Eğer denilirse ki bir kavs zikri kifâyet ederdi “قوسين” ne için zikr olundu. Cevâb budur ki Hak Te'âlânın nice yüz bin kulları vardır. Onların Cenâb-ı Hakdan başka bir hâliki yoktur. Habîbinin de nice yüz bin ümmeti vardır onların Cenâb-ı Muhammedden mâ-'adâ

peygamberi ve bir şefî'i yoktur. Yâhud deriz ki: Kavs her ne kadar eğri ise de kirişi doğrudur. Eğriliğinin noksânı onun doğruluğuyla makbûl olur. Kezâlik 'abd dahi ma'âsî sebebiyle her ne kadar eğri ise de kalbi tevhîd ile müstakîmdir. Me'mûldur ki o istikâmet cihetiyle o eğri nefsi makbûl-i Hazret-i Bârî ola yâhud şu tarz ile de bir cevâb verilir ki; "kavs" ayrılmaz "sehm" münfekk olur. Bu sûrette mülâzım münfekten evlâdır (s.78).

O letâ'if ü işârâtta biri dahi şudur ki: Kavs zikr olundu. Bundan maksûd nedir diye su'âl eylediler, şu yolda bir cevâb verildi ki: 'Arab içinde meşhûr olan 'âdetlerden biri rü'esâ-i kavm ü kabâ'il her ne vakt beynlerinde hiç bir vechle naks-ı 'ahd vukû' bulmamasını merâm etseler iki taraf yaylarını birbirine bağlayarak kabzalarından tutup ok atarlar. Bunların şu hâli tarafeynin kemâl-i ittihâd kesh ettiğine delîldir. Ya'nî her birinin rızâsı âherin rızâsı olduğu gibi 'aksi de bu yoldadır. Bu sûrette bu âyet-i kerîmede Cenâb-ı Kibriyânın Fahrü'l-Mürselîn efendimiz ile muhabbet ve kurbîyeti kemâl derecede olup onun makbûlu Hudâ-yı Mûte'âlin de makbûlu, merdûdu da merdûdu olduğuna işâret vardır (s.78).

Konunun daha iyi anlaşılması veya ileri sürülen görüşün ispatı için sıklıkla ayetler ve hadislerden faydalanır. Kur'an ayetleri Arapça olarak verir. Ayetlerin işâret ettiği hususlara değinir. Ayetlerden yapılan alıntılar bazen kelime düzeyinde olup cümle içerisinde kullanır:

Ben 'âşıklarımın cemâline nazar ederim ki kıyâmet günü yüzleri şems ü kamer nurûndan ziyâde münevver olacaktır. "يوم تری المؤمنین والمؤمنات یسعی نورهم بین یدیهم" âyet-i celîlesi... (s.43).

Bâ'is-i hilkat-i 'âlem efendimiz tekrâr onlara "ویسئلونک عن الہلہ قل ہی مواقیب" "للناس" âyet-i kerîmesi medlûlünce her ne kadar ümmetin 'ömrleri defteri onunla zabt olunmuşsa...(s.42).

"ما ضل صاحبکم وما غوی" âyetinin ma'nâsıyla muttasıf olmuş peyâamber zî-şân ve ey "مزاع البصر وماطغی" âyetinin dahi mazmûn-ı münîfiyle sıfatlanmış rûşen nazarlı hâdî (s.38).

Misâfir-i i'tilâgâh-ı mâ-evhâ efendimiz buyurdular ki: Bin kere "ادن منی" hitâbını işittim her hitâbta bir kadem yakın oldum her kadem nice kerre zemînden o makâma kadar idi (s.76).

Habîb-i hâliku 'l-berâyâ efendimiz yine cevâbında buyurdular ki cennet vasf ettiğiniz gibidir fakat şimdi sabr ederim tâ kim za'îf ümmetimin istikbâline gele "وازلفت الجنة للمتقين" âyet-i celîlesi bu istikbâle şehâdet eder (s. 43).

Hadisleri ise bazen yalnızca Arapça metni, bazen Arapça metinle birlikte Türkçe meali bazen de yalnızca Türkçe mealıyla verir:

Nitekim Buhârî Şerîfin Cüz-i-sâlisinde Bâbü'l-Mi'râc denildiği mahalde şu vechle zikr olunmuştur:

ثم فرضت علي الصلوات خمسين صلاة كل يوم فرجعت فمررت علي مواي فقال بما امرت قال امرت بخمسين صلاة كل يوم: قال ان امثك لا تستطيع خمسين صلاة كل يوم و اني والله جريت الناس قبلك و عالجت بني اسرايل اشد المعالجة فاسأله التخفيف لا مثك فرجعت فوضع عني عشرأ فرجعت الي موسى فقال مثله فرجعت فوضع عني عشرأ فرجعت الي موسى فقال مثله فرجعت فامرت بعشر صلوات كل يوم فرجعت فقال مثله فامرته بخمسا صلوات كل يوم فرجعت الي موسى فقال بما امرت قلت امرت بخمس صلوات كل يوم قال ان امثك لا تستطيع خمس صلوات كل يوم و اني عد جربت الناس قبلك و عالجت بني اسرايل اشد المعالجة فارجع الي ربك فاسأله التخفيف لا مثك قال سألت ربي حتي استحبيبت ولكن ارضي واسلم قال فلما جاوزت ناداني مناد امضيت فريضتي و خفتت عن عبادي.

el-hadîs (s. 104).

"الحمد لله الذي جعلني فاعقاً" el-hadîs. Me'âli: Cemî'-i hâmidînin hamdi o Allâhu Te'âlâ Hazretine mahsûs ki beni fâ'ik ya 'nî Bedir günü küffâra gâlib eyledi (s. 53).

"Ya'nî günâhların keffâretine sebep olan 'ibâdetten bahs ederler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak "مالكفارات" buyurdu. Cevâbında "اسباغ الوضوء في المكاره والمشى" dedim. Me'âli: Günâhları örten üç şeydir. Birincisi şitâ ve sayfta âbdesti sûret-i mesnûne üzere almak ikincisi de namâz için yürüyerek mesâcide varmak üçüncüsü dahi bir namâzdan sonra yine namâz vaktine muntazır olmaktır. Her kim bu üç şey'e müdâvemet eylerse hayâtında ahsen vech üzere dirilmiş olur. Ve bu 'âlemden güzel nâm ile çıkar, günâhlardan halâs olup anasından doğmuş gibi olur" (s.99).

"Yevm-i kıyâmette ibtidâ şakk olacak benim kabrimdir" (s.53).

"Enbiyâ benimle hatm oldu. Benden sonra nebî gelmez" (s.53).

"Ümmetim için tövbe kapısını kıyâmete kadar kapatmadı" (s.53).

"Ümmetimin günâh-ı kebâ'irine şefâ'at ederim" (s.53).

Gerekli görülen yerlerde anlatılan konu hakkında sahabelerin ve İslâm âlimlerinin görüşlerinden faydalanır:

İmâm Hasan radiyallâhu ‘anh hazretleri, bu âyet-i celîlenin tefsîrinde şöyle buyurdular ki: “دنى من العرش” Muhammed ‘aleyhi’s-selâm ‘arşa yakın oldu. “قتلى” “ای نزل عليه الوحي” hâtemü’l-mürselîn efendimize vahyi nâzil oldu, demek (s.77).

İbn-i ‘Abbâs radiyallâhu te‘âlâ ‘anhumâ hazretleri bu âyet-i celîlede olan rü’yâyı rü’yet-i basar ile tefsîr buyurdular (s.116).

Şehsüvâr-ı ‘arsa-i kerâmet olan Hazret-i ‘Abdulkâdirü’l-Geylânî kuddise sırruhu’s-sâmî efendimiz dahi te’lif-fermâları olan Risâle-i Mi‘râciyesinde lisân-ı ‘arştan muffasal olarak şu tarzda beyân buyururlar ki:

“فتمسك العرش باذياله و ناداه بلسان حاله يا سيد الاولين و الآخرين بهنيك ثم بهنيك” ilâ âhirih me’âli: ‘Arş-ı a’zâm dâmen-i ihsân-ı resûl-i kibriyâya cebhe-sâ-yı niyâz olduğu hâlde şu me’âl-i darâ‘at-ı iştîmâl ve lisân-ı hâl ile: Yâ Seyyide’l-evvelîn ve’l-ahirîn! Bu geceni tekrâr be-tekrâr tebrîk ve tehniyet ederim. Habîb-i müştâkın olan Hak Celle ve ‘Alâ ba’zı kere seni refref-i re’fetine bindirip nüdemâ-yı Hazerât-ı İlâhiyyesini dolaştırır (s.68).

Şeyh Ebu’l-Hasan Nûrî kuddise sırruhu hazretleri buyurdular ki: Bu ma’nânın hakîkatını ‘akl idrâk edemez. Zîrâ “دنى” bu’ddan sonra olur. O makâmda ise bu’d yok idi. “قتلى” dahi mekân iktizâ eder. Mekâna imkân yoktur. Zîrâ mekân zamân içindir. O zamândan münezzehtir. “قاب قوسين” mikdârdır. Orada mikdâr tasvîr olunmaz. “قوسين” misâldir. Misâl onda mâ’dûmdur. “اوادنى”da “او” kelime-i şekktir. Şekk ise bu bâbda müşkildir. “ادنى” kelimesi mübâlağa ifâde eder. Bu sûrette kurbda karîb kimdir, bütün ‘ulemâ-i dîn tefsîrinde ‘âciz ve takrîrinde kâsırdırlar. Zîrâ ‘ukalâ, celâl ve cemâlini ma’rifette hayrân ve fusahâ-yı devrân, zât ve sıfâtını vasıfta sergerdândırlar, dedikten sonra buyurdular ki: Bir kimse bu âyet-i kerîmeden tekellüm etmek merâm eylese şu zikr edeceğimden ziyâde söylemeye kâdir olamaz (s.77).

Şeyh ‘Abdullâh Tüsterî kuddise sırruhu hazretleri Habîb-i Ekrem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz nefsinin şâhid ve müşâhedesine mürâca‘at etmeyerek külliyyeti ile ma’bûdunu müşâhede etti, buyurdular (s.41).

İmâm Ca’fer-i Sâdık radiyallâhu ‘anh hazretleri “ثم دنى فتولى” âyet-i kerîmesi şu vechle tefsîr buyurdular: “دنى” Muhammed ‘aleyhi’s-selâm Rabbü’l-‘izzete bilâ-keyf yakın oldu, demek. “قتلى” de hicâbı ref‘ eyledi ma’nâsınadır. ‘Aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz nûr ve zulmetten birçok hicâblar kat‘ ederek habîb, mahbûba

iki kavsten daha yakın oldu. Ya'nî kurbiyyet-i kâmile zâhir oldu. Bununla iktifâ olursa mekân tevehhüm olunurdu. Onun için “ev ednâ” buyuruldu (s.75).

Cumhûr-ı ehl-i sünnetin i'tikâdları budur ki: Server-i enbiyâ 'aleyhi ekmeli't-tehâyâ efendimizi rûh ma'a'l-cesed uyanık buldukları hâlde gecenin ba'zısında Mekke-i Mükerrmeden Beyt-i Makdise ve oradan semâvâta götürdüler dedikten sonra birçok deliller de beyân ettiler (s.118).

Anlatılan konuları açıklamak ve anlatımı daha etkili kılmak için ayet ve hadislerin yanısıra, çeşitli kaynaklardan faydalanır. Faydalandığı kaynakları eserin başında şu şekilde sıralar:

Mi'râc bahsine dâ'ir toplamış olduğum incülerin sadepleri ber-vech-i zîr beyân olunur. Tefsîr-i İbn-i 'Abbâs radiyallâhu 'anh Tefsîr-i Bahrü'd-Dürer Tefsîr-i Süre-i Yûsuf Rûhü'l-Beyân 'Avârifü'l-Ma'ârif 'Uyûnü'l-Mecâlis Me'âricü'n-Nübüvve Buhârî-i Şerîf Şifâ-i Şerîf ve şerhleri Meşârik-i Şerîf ve şerhi Menba'ü'l-Hakâ'ik Kasîde-i Bürde Şerhi Harpûtî ve Şeyh-zâde ve re'îsü'l-evliyâ' olan Hazret-i 'Abdulkâdirü'l-Ceylânî kuddise sırruhu's-sâmî efendimizin Risâle-i Mi'râciyeleri ve Şeyh Nizâmî kuddise sırruhu hazretlerinin Mahzenü'l-Esrârı ve Muhyiddin 'Arabî kuddise sırruhu hazretlerinin Fütûhâtı ve Şeyh Mahmud-ı Şebüsterî kuddise sırruhu hazretlerinin Gülşen-i Râzı ve sâhib-i Rûhü'l-Beyânın Kenz-i Mahfî Rîsalesi ve Sîyer-i Şeyh Sa'dî kuddise sırruhu ve gayruhum (s. 23).

Bunlar içerisinde, Aliyyü'l Kârî'nin “Şifâ-i Şerîf şerhi”, “Buhârî-i Şerîf”, “Rûhü'l-Beyân”, Şeyh Nizâmî'nin “Mahzenü'l-Esrâr”, Ebû Mâlik Rahimahullâh'ın “Tâcü'l-Müzekkir”, Molla Câmî'nin “Tuhfetü'l-Ahrâr”, Monlâ Mu'în Cüveynî “Süre-i Yûsuf”, Ömer Sühreverdî “Avârifü'l-Me'ârif”, Şeyh Mahmûd Şebüsterî “Gülşen-i Râz”, Şeyh Ahmed Gazâlî “Uyûnü'l-Mecâlis” ve İbn-i Kemâl Paşa “Şahsü'l-İnsânî” adlı eserlerden daha çok alıntı yaptığı görülür. Bazen alıntı yapılan kaynakların sadece adı zikrederken bazen de eserinin adı ile beraber cilt ve sayfa numarasını da verir:

Nitekim Şifâ-i Şerîf şerhi 'Aliyyü'l Kârînin dört yüz sekiz ve dört yüz dokuzuncu sahîfelerinde dahi tafsîl vardır. Şöyle ki: ... (s.117).

Nitekim Buhârî-i Şerîfte ânîfen zikr olunan mutavvel bir hadîs-i şerîfin şu zeylinden dahi anlaşılır (s.62).

Sâhib-i Rûhü'l-Beyân Kenz-i Mahfî nâm risâlesinde bu bâbda mufassal olarak bahs etmiş bize de burada tafsilden bir nebzecek beyân edeceğiz şöyle ki... (s.88).

Şeyh Nizâmî kuddise sirruhu hazretleri: Mahzenü'l-Esrâr nâm kitâbında mi'râc bahsinde sarâhaten baş gözüyle vâki' olan rü'yeti şu beytleriyle beyân buyurmuşlardır... ” (s.23).

İmâmü'l-e'imme Ebû Mâlik Rahimahullâh bu takrîrî Tâcü'l-Müzekkirimde böylece zikr etti (s.75).

Cenâb-ı Câmî Tuhfetü'l-Ahrârında Besmele-i şerîfenin her bir harfini bir renkte ve birer teşbîh ile beyân buyurduğu esnâda bu zikr olunan vech üzere işâret buyurmuştur (s.107).

Ekâbir-i ehl-i sünnetten Monlâ Mu'in Cüveynî Hazretleri: Fârisiyyü'l-'ibâre olarak te'lîf buyurdıkları Sûre-i Yûsuf tefsîrinde sûre-i mezkûrenin sebab-i nüzûlünü beyân ve hurûf-ı mukatta'ayı tahkîk esnâsında ehl-i mükâşefeden nakl ederek leyle-i mi'râcî bir tafsîl beyân buyurmuşlar (s.86).

“Şeyhü'l-meşâyih” ‘Ömer Sühreverdî kuddise sirruh Hazretleri: “Avârifü'l-Me'ârif” nâm-ı kitâbında şöyle buyururlar ki (s.41).

Nitekim Şeyh Mahmûd Şebüsterî kuddise sirruh hazretleri “Gülşen-i Râz” nâm kitâbında şöyle buyurdu (s.83).

Şeyh Ahmed Gazâlî Hazretleri “‘Uyûnü'l-Mecâlis” nâm kitâbında şöyle beyân buyurmuşlar ki (s.86).

Bunun için hakikat-ı mi'râca vâkıf değillerdi dediler. Fakat İbn-i Kemâl Paşa “Şahsü'l-İnsânî” nâm risâlesinde (s.117).

Daha önceden bahsedilen veya ileride bahsedilecek olan konulara “bundan evvel zikr olundu, zikr olunur, beyân olunacaktır” sözleriyle atıflar yapılır:

O delillerin ba'zısı bundan evvel zikr olundu (s.118).

Ba'zısı da bu makâmda zikr olunur (s.118).

İnşâ'allâh altmış birinci beytte tafsîl olunacaktır (s.70).

Şerhlerin sonunda yer yer “hulâsa-i kelâm” ve “netîce-i kelâm” gibi ifadelerin ardından anlatılanlar özetlenir. Ayrıca metinde verilmek istenen mesaj veya

çıkarılması gereken sonuç ise “bir hikmeti dahi budur ki, öyle ise, zîrâ, el hâsıl” sözleri eşliğinde ifade edilir:

Sâhib-i kâbe kavseyni ev ednâ, server-i gürûh-i enbiyâ ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimiz o iki kavsten dest-i pâkiyle sehm-i ‘inâyet ve şefâ’ati hatâ eylemeyip nişâna vurmuş âferîn ok atıcılıkta ne güzel bir mahâret, zîrâ iki kavsten nişâna ok atıp vurmak hadden ziyâde müşkildir. Hulâsa-i kelâm Cenâb-ı Risâlet-penâh Efendimiz hem cenâb-ı ehadiyyet ve hem de levâzım-ı ‘ubûdiyyet husûsunda bir tarz ile sâbit kadem oldu ki aslâ ondan hatâ ve noksân sâdır olmadı (s.83).

Netîce-i kelâm Hudâ-yi Müte’âl meleklerin du’âsını kabûl edip zübde-i kâ’inât ve ‘illet-i gâ’îye-i hilkat-i mevcûdât ‘aleyhi ekmelü’t-tahiyât efendimiz hazretlerini semâvât ve ‘arş u kürsîye çıkarıp levh u kalemi tayy ettirdi. Seyyid-i beşer ve şefî’-i rûz-i mahşer efendimiz birinci gökte Âdem ‘aleyhi’s-selâma mülâkî oldum kendi halk olunduğu sûret üzere beyâz inciden bir taht üzerinde nûrdan hulleler giymiş olduğu hâlde oturmuş Hak Te’âlâ ona evlâdının ervâhını ‘ârz eder (s.58).

...bir hikmeti dahi budur ki ricâl gece vakti seyr edip onların seyr-i vaktinde hatunların gizlendiği gibi Hâce-i Kevneyn sallallâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem efendimiz dahi seyre çıktığı vakt nûr-ı hakîkî ile nûr-ı zâhirî mukâbil olamayacağı gün gibi zâhir olsun için şems-i hâvere gizlendi ve bu husûsu ‘alâ-vechü’t-temsîl beyân buyurmuşlar ki öteden beri âşık, ma’şûk tâlib, matlûb muhib, mahbûb gece vakti mukâbil ola gelmişlerdir. Öyle ise Habîbullâh hem muhib ve hem de mahbûbdur. Bu cihetten gece mülâkât vâkî’ olması münâsib oldu. Buyurdular; zîrâ gece perde-i esrâr ve mahrem-i yârân gam-güsâr olduğu gibi perde-i ‘ismet ve câzibe-i rahmettir husûsiyle şeb-i mi’râcın fezâ’ili bî-hadd ü bî-kıyâstır (s.27).

Bir kimse cism-i sakîlin hevâ-yı latîfe ‘urûcu mümkin olamaz diyerek cismânî mi’râcı inkâr ederse ona Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâmın nüzûlünü de inkâr lâzım gelir. Zîrâ cism-i hafîf ve latîf olan Cebrâ’îlin merkez-i hâke nüzûl etmesi de mümkin olamaz. El-hâsıl asl-ı mi’râcda ehl-i kıbleden hiçbir ferd ihtilâf etmemiştir. Bir kimse Muhammed ‘aleyhi’s-selâmın Mekkenen Beyt-i Makdise müddet-i kâlîle zarfında gittiğine inanmazsa kâfir olur (s.114).

1.3. MUHTEVA

Eserde İslam dünyasında çok önemli bir yere sahip olan İsra ve Miraç hadisenin merhaleleri ve ilgili hususlar şu şekilde anlatılmaktadır:

Miraç hadisesinin ne zaman ve nerede gerçekleştiğine dair farklı görüşler vardır. Hadis âlimlerinin benimsediği görüş ise Hz. Muhammed'in peygamberliğinin on üçüncü senesinde, Receb ayının yirmi yedinci gecesi olan Pazartesi günü Ümmühânî'nin evinde gerçekleştiği yönündedir.

Allah'ın huzuruna davet edilecek olan Hz. Muhammed'in yolculuğu öncesi göklerde hazırlıklar yapılır. Cebrail kanatlarını cennet mücevheratıyla süsler. Ölüm meleği olarak bilinen Azrail, bu gece kimsenin ruhunu kabz etmez. İsrail bu gece kıyametin kopmayacağından emin olur. Güneş ve Ay'dan sorumlu olan melekler gökleri nur ile doldururlar. Doğruluk ve huzur nöbetçileri bütün âleme bu gece Allah'ın lütfunu ve cömertliğini ilan ettiler. Bu gece sekiz cennet kapısı açılır ve cehennem tüm kapıları kapatılır. Tüm peygamberlerin ruhları bu geceye has güzel kokular sürünürler. Kabir azabı çeken ölülerden bu gece bu azab kaldırılır.

Cebrail, Hz. Muhammed'in miraca çıkarken bineceği biniti cennet bahçelerinden seçmek için gezerken her birinin altında Hz. Muhammed'in isminin yazılı olduğu kırk bin burağın arasında bir tanesini mahzun görür. Bunun sebebini sorduğunda ise Burak: "Kırk bin yıldır ben Hazreti Muhammed'in ismini duyarım. İlk duyduğum andan itibaren onun aşk ve muhabbeti beni yeme ve içmeden kesti." der. Bunun üzerine Cebrail, Burak'ın kalbindeki muhabbeti görünce: "Dosta kavuşmak, bütün hastalıkların şifasıdır; gel seni sevgiline, dostuna kavuşturayım." deyip onu Hazreti Muhammed'in huzuruna götürür.

Bembeyaz bir nurdan yaratılan Burak'ın yüzü insan yüzüne benzer. Boyu eşekten büyük olup katırdan da küçüktür. Kulakları fil kulağına benzer. Kuyruğu at kuyruğu gibidir. Boyu deve boynuna göğsü ise katır göğsüne benzer. Ayak tırnakları sığır tırnağı gibidir. Bacaklarını örten iki kanadı vardır. Kanatlarını açtığı zaman doğuyu ve batıyı tamamen örter. Göğsü kırmızı yakut gibi parlak, arkası gümüş gibi beyazdır. Ayakları yeşil zümrüden, kuyruğu kırmızı mercandandır. Boynu kırmızı yakuttan, eğeri ise cennet eyerlerindedir.

Miraç'a çıkmadan önce Kevser havuzundan getirilen su ile âbdest alan Hz. Peygamber'e nurdan giysiler giydireler. Beline de kırmızı yakuttan bir kemer

takarlar. Sonra ellerine yeşil zümrüitten bir kamçı verilen ve ayaklarına da yeşil zümrüitten bir ayakkabı giydirilen Hz. Peygamber Cebrail ile beraber Ümmühânî'nin evinden Mescid-i Aksa'ya doğru yola çıkar. Bu yolculuk esnasında Tûr-i Sînâ (Hz. Musa'nın vahiy ve tecellîye mazhar olduğu dağ) denilen yerde iki rekât namaz kılarlar. Mescid-i Aksa'ya geldikleri vakit bütün peygamberler bedenen hazır olup Hz. Peygamber'i karşılarlar ve ona selam verirler. Hz. Peygamber onlara imam olup birlikte iki rekât namaz kılarlar.

Hz. Peygamber Burak'a binip birinci kat semaya ulaştığı vakit Bâbü'l-Hıfz denilen kapının önüne gelirler. Cebrail bu kattan sorumlu olan İsmail adlı meleğe Hz. Muhammed'i tanıtıcı, o kattaki bütün melekler övgülerle onu karşılarlar. Sonra Hz. Peygamberi, Hz. Âdem'in yanına götürürler. Cebrail "Bu baban Âdem'dir ona selam ver." deyince Hz. Peygamber selam verir. İkinci kat semada Hz. Yahya ve Hz. İsa'yı üçüncü kat semada Hz. Yusuf'u dördüncü kat semada Hz. İdris'i beşinci kat semada Hz. Harun'u altıncı kat semada Hz. Musa'yı yedinci kat semada ise Hz. İbrahim'i görür. Oradan da Sidretü'l-Müntehâ denilen yere varırlar. Cebrail, buldukları yerin kendi makamı olduğunu bundan ötürü de burada iki rekât namaz kılmasını talep eder. Bu talep üzerine Hz. Peygamber iki rekât namaz kılar.

"Sidretü'l-Müntehâ" denilen yer "Tûbâ" adıyla bilinen ağacın gölgesidir. Bu ağacın gölgesi o kadar geniştir ki yetmiş sene diğer bir rivayette ise, yüz sene bir atlı o gölgenin altından yürür gider. Bu ağacın kökü arştadır. Budaklarının bazısı altın, bazısı inci, zümrüt ve yakuttandır. Kökünden yukarısına elli bin yıllık yoldur. Yaprakları fil kulağına benzer. Meyvesi testi şeklinde olup nurla kuşatılmıştır.

Hz. Peygamber, Sidretü'l-Müntehâ'da biraz dinlendikten sonra yolculuğa davem etmek isteyince Cebrail "Ya Resullallah ben bu makamdan bir adım daha ileri atamam. Eğer bir adım daha atarsam yanarım. Ya Muhammed beni burda bırak eğer bir adım atarsam ya da bir parmak miktarı dahi ileriye gidersem Allah'ın heybetinden helak olurum, vücudum dahi yanar yok olur." der. Bu sözlerden sonra yolculuğuna Cebrail olmadan "Refref" adı verilen yeşil nurdan yaratılan bir binit ile devam eder. Arş-ı Âzam'a varıp yön ve mekân hudutlarından kurtulunca Allah'ın nuru Hz. Peygamber'i perde gibi kuşatır ve Allah'a keyfiyeti bilinmeyen bir şekilde yakın olur.

Hz. Peygamber ona öğretilen kelimelerle Allah'ı tesbih edip ümmetinin mağfireti için niyâzda bulunur. Allah, Hz. Peygamber'in bu niyâzını kabul eder. Hz. Peygamber'e ümmetinin günahları için şefâat etme yetkisi verir. Allah, Müslüman olarak ölen herkesi kıyamet günü kabirlerinden bir binit ile mahşerin sıkıntısını yaşatmadan huzuruna getireceğini ve onları mağfirededeceğinin sözünü verir. Sonra Allahu Teâla Hz. Peygamber'e gece ve gündüz elli vakit namaz ve altı ay oruç tutmalarını emreder. Hz. Peygamber bu teklifin biraz hafifletilmesini Allah'tan talep eder. Bunun üzerine Allah, gece ve gündüz yirmi beş vakit namaz ve üç ay oruç tutmalarını emreder. Bu emir üzerine huzurdan ayrılır. Hz. Musa'nın bulunduğu kata gelince, Hz. Musa "Benim ümmetime bu emirden daha hafif ve kolayı gelmesine rağmen emri yerine getiremediler. Rabbinden daha kolaylaştırma talebinde bulun" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber Allah'tan ümmeti için hafifletme ister. Böylece ümmete beş vakit namaz ve bir ay oruç farz kılınır.

Hz. Peygamber, Sidre'ye geri gelir. Cebrail'e "Bu kadar kısa sürede Rabbim bana birçok iyilikler ve güzellikler ihsân etti. Bu kadar kısa sürede bunların olduğuna kim inanır" der. Bunun üzerine Cebrail "Ebu Bekir seni tasdik eder üzülmeye. O ne güzel dosttur" der. Hz. Peygamber Mescid-i Aksa'ya iner. Burak'a binip eve gelir. Yatağının hâlâ sıcak olduğunu görür. Miracını Ümmühânî'ye anlatır. Bunun üzerine Ümmühânî Hz. Peygamber'e bu hadiseyi kimseye anlatmamasını rica eder. Çünkü Mekkelilerin onu yalancılıkla itham etmesinden korktuğunu belirtir. Hz. Peygamber bu hadiseyi anlatacağını söyler. Harem-i Şerif'te olayı anlatır. Bunu duyan Ebu Cehil, Ebu Bekir'in yanına gider. Hz. Muhammed'in anlattıklarını anlatır. Ebu Bekir'in bu olay karşısında tam bir teslimiyet ile "O dedi ise doğrudur. Ben onun göklerden verdiği haberleri tasdik ettiğim gibi bu söylediklerine de yine şüphe etmeden iman ederim." der. Ebu Bekir'in bu teslimiyeti neticesinde ona "Sıddîk" dediler. Ebu Cehil orayı terk edip Mekke halkını toplayıp Hz. Muhammed'in huzuruna gelirler. Ebu Cehil "Sen bu gece Mescid-i Aksa'ya mı gittin. Biliriz ki, sen bütün ömrün boyunca orayı görmedin. Fakat biz gördük. Bize oranın alametlerinden bahset." der. Hz. Peygamber bu soru karşısında çok ızdırap çeker. Cebrail Mescid-i Aksa'yı tam karşısına getirir. Kim ne sorarsa cevap verir. Bununla tatmin olmayan Mekkeliler Mescid-i Aksa'dan Mekke'ye doğru gelen kervanlarının durumunu sorarlar. Hz. Peygamber üç kabile gördüğünü söyler. Birinci kervanın Ruha denilen

yerde deve kaybettiklerini ve o deveyi aramaya gittiklerinden haber eder. İkinci kervanın Zî-Merv denilen yerde olduğunu söyler. Bu kervanda iki kişinin bir deve üzerinde yolculuk yaptığı esnada devenin kendisini görüp ürkmesiyle birinin deveden düşüp elini kırdığını belirtir. Üçüncü kervanın Te'nim denilen yerde olduğunu kervanın başındaki kişinin elbisesinin rengine kadar tarif edip kervanın gün doğumunda Mekke'ye ulaşacağını haber eder. Hz. Peygamber'in verdiği haberlerin doğruluğu karşısında "Bu ancak bir sihirdir" derler.

Şarih şerhinin sonunda Miraç hadisesi hususundaki ihtilaflara ve itirazlara değinir. İhtilaf olunan konuları önce belirtir. Sonra da bu konulara aklî ve naklî deliller getirerek meseleleri çözümlenmeye çalışır.

Miracın rüya ile gerçekleştiği yönünde fikir beyan edenler, Hz. Aişe'nin "Gözleri uyur ama kalbi uyumaz." hadisini söyledikten sonra "Ama Muhammed'in cesedi bir yere gitmedi." demesini delil gösterirler. Mutezile de bu görüşü kabul eder. Başka bir dayanağı ise Kur'an'da İsrâ suresinin altmışıncı ayetinde geçen "Sana gösterdiğimiz o rüyayı da" ibaresini de delil göstererek Hz. Peygamberin miracının rüyada gerçekleştiğini beyan ederler. "Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, sırf insanları sınamak için vesile yaptık." ayetinin nüzul sebebinin ise müfessirler şöyle izah eder: Hz. Peygamber rüyada umre yaptığını görür. Gördüğü bu rüyayı sahabelere anlatır. Sahabeler bu müjdeli rüyanın akabinde Medine'den Mekke'ye doğru silahsız bir şekilde umre yapacaklarına inanarak yola çıkarlar. Hudeybiye denilen yere varınca Mekkelilerin büyük bir orduyla onları beklediklerini görür. Kim Mekke'ye girerse öldüreceklerini söylerler. Bu durum karşısında niyetlerinin savaş olmadığını beyan eden Hz. Peygamber'e müsamaha tanımayacaklarını haber edince, Hz. Peygamber kan dökülmemesi için kâfirler ile sulh ilan eder ve umre yapmadan geriye dönerler. Bu durum bazı sahabelerin gönlünde karışıklığa sebep olur. Allah bu durumun bir imtihan olduğunu buyurur. Müfessirler bu ayetin Miraç hadisesi ile ilgili olmadığını beyan ederler. Diğer bir delil ise Mekkelilerin Hz. Peygamber'den Mescid-i Aksa'yı tarif etmesini ve kervanlarından haber vermelerini istemeleri olarak gösterilir. Kimse gördüğü rüya yüzünden alay edilip küçümsenemez. Zira rüyada olmazlar olur.

İkinci bir delil olarak ise; Hz. Ebubekir'in "Yâ Resûlullah dün gece sizi evinizde aradım bulamadım." der. Bunun üzerine Hz. Peygamber " Cebraîl beni Burak'a bindirip Mescid-i Aksa'ya götürdü." buyururlar.

Hz. Aişe'nin miracın cismaniye olmadığı yönündeki hadisine gelince, İslâm âlimleri şöyle cevap verirler. Miraç hadisesinin gerçekleştiği vakit Hz. Aişe'nin yaşı küçüktür. Bu nedenle miracın hakikatine vâkıf olamaz.

SONUÇ

Şerh sahasında yazdığı eserleriyle dikkat çeken Hâfız Abdulkâdir'in Dürerü'l-Mi'râc adlı eseri Abdurrahman Câmî'nin Mir'âtü'l-Akâ'id adlı eserinde müstakil bir şekilde bulunan Risâle-i Mi'râciye'sine yazmış olduğu bir şerh metindir. Eserde İsrâ ve Miraç hadisesinin evreleri anlatılmış, bu hadiseler hususundaki itirazlara hem aklî hem naklî deliller getirilerek cevap verilmeye çalışılmıştır.

Hâfız Abdulkâdir, esas aldığı eserdeki beyitleri iki aşamada ele alır. Birinci aşamayı, "Müfredât" ikincisi ise "Me'âl" başlığı altında gerçekleştirir. "Müfredât"ta beyitte geçen Arapça ve Farsça bazı kelime ve kelime gruplarını dil bilgisi ve anlam açılarından incelemeye tâbi tutar. Kelimeleri harekeleniş, vezin, mastar, tür ve anlam gibi yönlerden izah eder. "Me'âl" başlığı altında ise beyitlerin muhtevastaki hususları teferruatlı bir şekilde açıklar. Açıklamalarda sık sık âyet, hadis ve çeşitli eserlerden faydalanır. Böylece İsrâ ve Miraç hadiselerini bütün yönleri ile ortaya koymayı hedefler.

Dürerü'l-Mi'râc; Abdurrahman Câmî'nin Risâle-i Mi'râciyye'sinin ilmî bir tarzla şerh edildiği bir eserdir. Eser, şerh edebiyatının önemli bir halkasını teşkil etmektedir.

2. BÖLÜM: METİN

دعاء السلطان سبب الغفران

فيقول فقير كثير التقصير و حقير كسير الضمير حافظ عبدالقادر بن دروش محمد بن احمد الحمد الله الذي وفقني شرح ابيات الجامي ف عصر سلطاننا الغازي "عبدالحميد" خان ثاني اطال الله عمره وزاد شو كته واجلاله و ايده بنصر الانبياء و اوليائه واعانه بللغوث الا عظم و النقباء و الاوتاد والبلاء ونصره بالوية الا رواح القدسية و دمر اعداءه بسيف من سيوف الله و حق ان تكتب هذه الابيات المذكوره (سزاوارست اين ابيات كه نام برده نوشته شدن) پالتبر على الاحداق لا بالحبر على الاوراق فانا ارجو من الله تعالى (بازر بر مرد مهاي چشم نه بمركب بر كاذن هاي پس خواهشدارم از خداوند متعل) انلا يطالعاها الا المبرؤن من ادناس خيالات الخلد ولا يمساها (اينكه مطالعه نكند مكر پاك شده ها از چركهاي خيالات دل) الا المطهرون عن انجاس و سواس الحسد و الله يمن علينا (خدا نعمت ميدهد و منت نهد) بتصديق معجزات الانبياء و كرامات الا ولياء ويثبت اقدامنا (خدا ثابت كرداند) في مصارع القول والعمل و صلى الله على النبي المرسل والرسول (درمداهاي سخن و كردار خوب) المكرم المبجل الممتاز والمعراج في الدنيا و بالشفاعة العظمى في الآخرة و على آله الا طحار و سحبح الاخيار و سلم تسليمأ كثيراً داءماً

في اليوم السادس من رجب الفرد (لسنة سنة عشر و ثلثمائة و الف)

Mevlânâ ‘Abdurrahmân-ı Câmî Kuddise Sırruhu’s-sâmî Efendimiz
Hazretlerinin te’lîf-fermâları olan Risâle-i Mi‘râciyeleridir.

Şârihi

Hâfiz ‘Abdulkâdir Bin Dervîş Muhammed

İsm-i Kitâb

DÜRERÜ’L-MÎ’RÂC

Mi‘râc bahsine dâ’ir toplamış olduğum incülerin sadepleri ber-vech-i zîr beyân olunur.

Tefsîr-i İbn-i ‘Abbâs radiyallâhu ‘anh Tefsîr-i Bahrü’l-Dürer Tefsîr-i Sûre-i Yûsuf Rûhü’l-Beyân ‘Avârifü’l-Ma‘ârif ‘Uyûnü’l-Mecâlis Me‘âricü’n-Nübüvve Buhârî-i Şerîf Şifâ-i Şerîf ve şerhleri Meşârik-i Şerîf ve şerhi Menba’ü’l-Hakâ’ik Kasîde-i Bürde Şerhi Harpûtî ve Şeyh-zâde ve re’îsü’l-evliyâ’ olan Hazret-i ‘Abdulkâdirü’l-Ceylânî kuddise sırruhu’s-sâmî efendimizin Risâle-i Mi‘râciyeleri ve Şeyh Nizâmî kuddise sırruhu hazretlerinin Mahzenü’l-Esrârı ve Muhyiddin ‘Arabî kuddise sırruhu hazretlerinin Fütûhâtı ve Şeyh Mahmud-ı Şebüsterî kuddise

sırruhu hazretlerinin Gülşen-i Râzı ve sâhib-i Rûhü'l-Beyânın Kenz-i Mahfî Rîsalesi ve Sîyer-i Şeyh Sa'dî kuddise sırruhu ve gayrum.

Kıt'a

هر کس که درین آبادرسد : کربی غم و کرباغم و کرشادرسد

از بهر خدانه آن برای دل ما ما را بیکی فاتحه فریاد رسد

بسم الله الرحمن الرحيم

1. يك شبی از صبح دلفروز تر : وز شب روز همه فیروز تر
2. طری او نافی دولت کشای : غری او نور سعادت فزای
3. بارقی لطف درفشان درو: ابر عنایت کهر افشان درو

“يك” feth-i yâ ile mebbe'-i a'dâddan vâhid ma'nâsına olduğu gibi tenkîr ma'nâsına da mutazammın bulunduğu burada “شبى”de bulunan yâ-yı tenkîrî te'kid için getirilmiştir. Cenâb-ı Câmî bu tenkîrî ile taklîl-i müddet-i isrâya işâret buyurdu. “سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا” nazm-ı celîlinde vâki' olan “لَيْلًا” lafzının tenvîni gibi ve bir de ehl-i Fâris “يك” kelimesini zâ'id olarak isti'mâl ettikleri pek çoktur. “دلفروز تر از صبح” de “از صبح دلفروز ترده” gibi ki birazcık demek “يك كمى: يك هزار يك صد” takdîrinde olarak sabâhtan ziyâde kalbe ferah ve nûr verici ma'nâsına olup “شب”in sıfatıdır. Gelecek iki beyt dahi “شب” in sıfatıdır. “Dâl”ın kesri ve “lâm”ın fethi ve “fâ”nın sükûnuyla “دلفروز” vasf-ı terkîbî “تر” de edât-ı tafdîl olup mecmû'-ı terkîb ism-i tafdîl olur. ‘Arabîde ismi tafdîl üç şey ile müsta'meldir. “من” izâfet ve elif lâmdan 'ibârettir. Fakat Fârisîde yalnız “من” ma'nâsına olan “از” ile kullanılır. “وز شب روز همه” Cemî'-i leyâlî ve eyyâmıdan demektir: “فروز تر” dahi ism-i tafdîl olup ziyâde sa'âdetli ve meymenetli demektir. Zîrâ “فروز تر” yâ-yı meçhûle ile “دیروز” vezninde muzaffer ve metâlibine nâ'il olan ve meymenetli ve sa'id bahtlı olan ma'nâsınadır. “Tâ”nın zammı ve rânın teşdîdiyle “طره”nin “شب”e râci olan “او” zamîr-i gâ'ibine izâfeti lâmiyyedir. Burada “طره”den merâm o gecenin karanlığından kinâyedir. Ve bir de Mevlânâ Câmînin “طره”yi zikrden o geceyi geline teşbîh eylediği zâhirdir zîrâ o gece serâpâ rûhânî hüsn ü letâfetten 'ibâret idi².

¹ Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götürün Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir (İsrâ, 17/1).

² Hafî olmaya ki fen beyânca ma'nâ-yi hakîkiyye ma'nâ-yi evvel. Teşbîh, kinâye ve mecâzât ile irâde olunan ma'nâlar, ma'nâ-yi sevânî 'ad olunur.

“طره” başörtüsü altından çıkıp alın üzerine inerek perişân olan saça denir. Fakat ıstılahât-ı sûfiyyede “طره”, “کیسو”, “موی”, “ابرو” cümlesi gayb-ı hüviyyet ve sıfât-ı zât-ı ehadiyetden ‘ibârettir. “نافه دولت کشای” terkîb-i tavsîfi yalnız “دولت کشای” vasf-ı terkîbidir.

Nâfe ve nâfe-i âhû; zülf-i habîbeye ıtlâk olunur, göbek miskine ve makbûl bir nev‘ kürke dahi denir. Burada tevriye tarîkiyle mezkûrdur ve bir de “نافه” ıstılahât-ı sûfiyyede nefehât-ı ilâhiyyeye denir. “غرہ او” o gecenin aydınlığı demek “نور سعادت فزای” de sa‘âdet nûrunu ziyâde edici idi demek bu terkîb tıbkı “نافه دولت کشای” terkîbî gibidir. “کشای” kelimesinin “kâf”-ı Fârisî ve ‘Arabî olarak müsta‘meldir; “فزای” rızâ vezninde efzâyîden masdarından me’hûz emr-i hâzır yâhud ism-i fâ‘il-i murahhamdır. Bârîka-i lutf-i Hudânın lutf-i tecellîsi demek, bârika şimşek kılınc gibi parlak olan şey’e denir. Burada tecellî-i Hudâ maksûddur “درفشان” “dâl”ın kesriyle “درختان” vezninde pertev ve ziyâ ve leme‘ân ma‘nâsına olan “درفشیدن” masdarından sıfat-ı müşebbehe olup ziyâde parlayıcı ma‘nâsındır. “Dâl”ın zammıyla “سخندان” vezninde “درفشان” dahi bu ma‘nâyadır. “د رو” o gecede “ابر عنایت” izâfet-i beyâniyye ile ‘inâyet-i Subhânî bulutu demektir. Vasf-ı terkîbî olan “کهر افشان” gevher nisâr edici ma‘nâsına olup fâ‘ili ebr-i inayettir; “درو” dahi “کهر افشان”ın zarfı olup o gecede ‘inâyet-i subhânî bulutu cevâhir saçıcı idi demek olur; “هنر” vezninde “کهر” gevher muhaffefidir. “کوهر” “kâf”-i Fârisiyle cevher vezninde zât, akl, edeb ve bir şey’in künh ü hakîkatini ve aksâm-ı cevâhirden elmâs ü yâkût ü incü vü la’l ü zümrüde denir.

(3 Me‘âl)

Hazret-i Câmî kuddise sırruhu’s-sâmî, mi‘râc vukû‘ bulan geceyi şöylece medh ü senâ eyler ki; âftâb ile münevver olan sabâhdan ziyâde kalbe ferah ve sürür verici “ليلة القدر خير من الف شهر³” sırrınca cemî‘-i leyâlî ve eyyâmdan dahi ziyâde sa‘âdetli ve hayırlı bir gece, onun karanlığı devlet-i habîbesinin zülfünü açıcı aydınlığı da sa‘âdet nûrunu ziyâde edici idi. Hulâsa-i me‘âl leyle-i mi‘râc hadden ziyâde şerîf bir şeb-i sa‘âdet idi ki onun zulmetinde devlet-i visâl-i Subhânî, rûşenliğinde dahi müşâhede-i cemâl-i Yezdânî rahşân idi. O şeb-i pür-nûrda Hudânın lutf-i tecellîsi parlayınca ‘inâyet-i Subhânî bulutu dahi rûhânî gevher nisâr edici idi. Mi‘râcın gece vakti olmasında tefâsîr-i şerîfede birçok hikem beyân

³ Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır (Kadir, 97/3).

buyurulmuştur. Burada o hikem-i mezkûreden ba‘zılarının zikri münâsib görüldü. Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm Mîkâte gündüz gitti. Habîb-i Ekrem sallalâhu ‘aleyhi ve sellemi mi‘râca gece vakti götürmekteki hikmeti su’âl ettiler de bu sû’âle ber-vech-i zîr birkaç vechle cevâb verdiler. Şöyle ki Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm Kelîmdir; ekâbir hademesiyle gündüz söyleşirler. Muhammed ‘aleyhi’s-selâm ise Habîbdir. Habîb ile râz gece vakti söylenir.

Bir de Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm o makâmda su’âle gelerek suhuf ve elvâh alıp gitti. Muhammed ‘aleyhi’s-selâm ise visâle gelip kuvvetü’l-ervâh aldı. Su’âle gelen zât gündüz gelir visâle gelen gece vakti gelir tâ ki müşâhade-i cemâle mazhar ola. Şöyle de dahi bir cevâb verildi ki eğer Mûsâ ‘aleyhi’s-selâmı gece vakti o makâma götürselerdi, ümmeti aslâ inanmazlardı bu sebebden gündüz kavminden yetmiş kimse ile Mîkâta vardı, yine “لن نؤمن لك حتى نرى الله جهره⁴” dediler hâlbuki bizim peygamberimizi, gece götürdüler sabâh gulgule-i tasdîk ashâb-ı kirâm beyninde zâhir oldu. Husûsiyle ashâb-ı suffeden bu bâbda nice nükteler istimâ‘ olundu. Bu sûrette “كنتم حيرامة” sırrınca Ümmet-i Muhammedin fazlı sâ’ir ümmet üzerine zâhir oldu. Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm münâcâtında İlâhî, beni Kelîm, Muhammed ‘aleyhi’s-selâmı, Habîb ettin. Kelîm ile Habîb beyninde fark nedir diye su’âl buyurdu. Cenâb-ı Hak ona cevâb olmak üzere şöyle buyurdu ki: Kelîm o zâttır ki, benim rızâmı taleb eyleye habîb odur ki ben onun rızâsını gözetirim ve bir de Kelîm beni dost ittihâz eder. Hâbib odur ki ben onu dost ittihâz ederim. Ve bir fark dahi şudur ki; Kelîm kırk gün sâ’im ve gecesi kâ’im olduktan sonra Tûr-i Sînâya gelerek benim ile mükâleme eyleye Habîb odur ki döşeginde yatarken Cibrîli talebine gönderip onu tarfetü’l-‘aynda Cenâb-ı Kudse getirerek bir makâma vâsıl ola ki mahlûkâtan bir kimsenin sefîne-i fehmi onun hakîkatine vâkîf olmaya; bu sûrette Kelîm ile Habîbin farkı şu hadîs-i kudsî me’âliyle zâhir oldu. Ashâb-ı hakikat yine bu bâbda birçok letâ’if beyân buyurmuşlardır; şöyle ki: Hudâ-i Mûte‘âlin Seyyidü’l-Kevneynin sallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem efendimizi; Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm üzerine tafdîl-i mi‘râcda seyr u hareketi kendi zâtına isnâd ederek “سبحان الذى اسرى بعبده ليلاً” buyurdu. Hâlbuki Mûsâ ‘aleyhi’s-selâmın mi‘râcında Mûsâ ‘aleyhi’s-selâma isnâd ederek “ولما جاء موسى لميقاتنا⁵” buyurup bu isnâd ile işâret etti

⁴ Biz Allah'ı açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayız (Bakara, 2/55).

⁵ Mûsa, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip (Arâf, 7/142).

ki: Cümle külliyyâtı ve cemi‘ sıfâtıyla bana kulluk eden Muhammed ‘aleyhi’s-selâmdır. Mûsâ ‘aleyhi’s-selâma gelince, ‘aleyhi’s-selâtü ve’s-selâm efendimize getirilmiş buyurdu. Buna sebep o Hazreti, makâm-ı mezkûre getiren sıfat-ı Hak olup kendi sıfatı olmadığını bilsinler içindir. Ve bir de gelici tâlib getirilen matlûbdur; biri zâkir diğeri mezkûrdur, biri muhib diğeri mahbûbdur ve hem gelen yolda gâ’ib olmak ihtimâli var, getirilenin ise hatâyâ uğramak ihtimâli yoktur. Dediler, mi‘râcın gece vukû‘undaki hikmetlerden biri dahi şudur ki: Bir felekte iki âfitâb cem‘ olmasın, eğer gündüz olsa idi şüphe ve inkâra mecâl olmazdı. Gece vakti vukû‘ buldu, ertesi gün Cenâb-ı Ebûbekir radiyallâhu ‘anh saddakte buyurdu. “عتبه و ابو لهب كذبت” dediler ve bir hikmeti dahi budur ki ricâl gece vakti seyr edip onların seyri vaktinde hatunların gizlendiği gibi Hâce-i Kevneyn sallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem efendimiz dahi seyre çıktığı vakt nûr-ı hakîkî ile nûr-ı zâhirî mukâbil olamayacağı gün gibi zâhir olsun için şems hâvere gizlendi ve bu husûsu ‘alâ-vechü’t-temsîl beyân buyurmuşlar ki öteden beri âşık, ma‘şûk tâlib, matlûb muhib, mahbûb gece vakti mukâbil olagelmişlerdir. Öyle ise Habîbullâh hem muhib ve hem de mahbûbdur. Bu cihetten gece mülâkât vâki‘ olması münâsib oldu, buyurdular. Zîrâ gece perde-i esrâr ve mahrem-i yârân gam-güsâr olduğu gibi perde-i ‘ismet ve câzibe-i rahmettir husûsiyle şeb-i mi‘râcın fezâ’ili bî-hadd ü bî-kıyâstır.

4

خواجہ کہ آمد دوجہان بندہ اش

کر دہمد دولت پایندہ اش

(Müfredât)

Burada “خواجہ”den maksad fahr-i kâ’inât efendimizdir. “کہ” de râbıt-ı sıfattır; “آمد دوجہان بندہ اش”in takdîri “خلق دوجہان بندہ اش آمد” olup iki cihân halkı onun bendesidir; demek “آمد” bu gibi yerlerde “است” ve “شد” ma’nâlarında müsta‘meldir; “کرد مد د”in takdîri “دولت پایندہ”dir mef’ûlü de ‘aleyhi’s-salâtü ve selâm efendimize râci‘ olan şîn zamîr-i gâ’ibîdir.

(4 Me’âl)

Server-i kâ’inat efendimiz ki: İki cihân halkı onun bendesidir. O gece devlet-i mü’ebbed ona mu’âvenet eyledi bu sebebden çeşm-i zâhirle müşâhede-i cemâl-i Hudâ müyesser oldu. İnşâ’allâh bu bahse dâ’ir tafsîl gelecektir

“بندہ به نسبت“ ”خواجه“yi zikri pek latîfdir. Cenâb-ı Câmî bu gelecek beyitler ile nûr-ı dîde-i kâ’inât ‘aleyhi efdalü’t-tahiyyât efendimiz hazretlerinin dâr-ı ziyâfe-i melekûta med‘uv buyuruldukları o şâm-ı sa‘âdet-encâmında ahvâl-i nebeviyyeleri ne sûret kesb ettiğini beyân buyuracaklardır, şöyle ki;

5

عشق رك جانش كشيدين گرفت

دل پی جانانش طبيدين گرفت

(Müfredât)

‘Aşk ‘aşk-ı İlâhî demek “râ”nın fethi ile ve3333 “kâf”-ı Fârisîyle “رک”in “کشیدن گرفت”in mef‘ûlüdür “جان”a “جان”nda şîn zamîrine izâfetleri lâmiyye olup “کشیدن گرفت”in fâ‘ili de ‘aşk olup ‘aşk-ı İlâhî Resûllüllâhın cân damarını çekmeye başladı demek olur.

“دل جانانش”in dahi takdîri; “دل پی جانا” olup ‘aleyhi’s-selâtü ve’s-selâmın kalb-i şerîfi Cenâb-ı Allâh için demek “طبيدين گرفت”de ıztırâb ve hareket başladı ma’nâsına olup fâ‘ili “دل”dir. “پی جانان” “طبيدين گرفت”in mef‘ûlün lehidir. “جانانش”te bulunan “nûn”lar zarûret-i vezn için sâkin okunmalıdır. “جانان”dan burada mecâzen Hudâ-i Müte‘âl maksûddur. “عشق” “ayn”ın kesriyle ‘ilm bâbından masdar olup gûnâgûn ta‘rîfler ile mu‘arrefdir. Cenâb-ı Muhyiddîn ‘Arabî; “هو افراط المحبة” diye ta‘rîf buyurmuşlar ve hükemâ da “شعبة من الجنون يقبل الزيادة والنقصان” diye ta‘rîf etmişlerdir. Zîrâ ‘aşk “bir illet-i sevdâviyyedir ki” ‘âşıkın kalbinde ma‘şûkundan başka bir şey bırakmaz onun için “العشق نار في القلوب تحرق ماسوى المحبوب” buyurulmuştur.

Fârisîde “aynın” fethiyle müsta‘meldir. Hulâsa, ‘aşkın iki ma’nâsı vardır; birincisi, bir keyfiyyet-i muhrikadır ki kalb-i ‘âşıkta vâki‘ olarak; kelâma iktidâr bırakmaz ikincisi de “şîn”ın fethiyle “عشق” bir sarmaşıktır ki leblâb ve ‘aşka dahi derler.

(5 Me‘âl)

O leyle-i mübâreke de ‘aşk-ı ilâhî; ‘aleyhi ekmeli’t-tahiyyat efendimizin cân damarını çekmeye başladığı gibi kalb-i şerîfi de vuslat-ı cânân için ıztırâba başladı. El-hâsıl Allâhu Te‘âlânın ‘aşkıdan rûh-i şerîfine bir meserret geldi ki ziyâde iştîyâkıdan kalb-i münevverine küllî hareket ‘ârız oldu. “جانان”

در اصطلاحات صوفیه قیومی را کویند که همه موجودات قائم با اوست که اگر از ورغبت بموجودات نبودی
پیوسته هیچ چیزی در وجود بقانیافتی

6

برمثره ازا شک ره خواب

راه طلب راز مثره آیزد

(Müfredât)

“ره خواب زد” gözyaşından “ازاشک” kirpik üzerinde “برمژه” aradı. Bu ta‘bîr; ağlamak sebebiyle uykuyu izâleden kinâyedir; “mîm”in kesri ve “jâ”-yı Fârisînin fethiyle “مزّه” gözkapağı kılı ki kirpik ta‘bîr olunur; cem‘i feth-i “jâ” ve “kâf”-ı Fârisî ile “مژکان” gelir; fakat “مژکان” müfred olarak da müsta‘meldir; “mîm”in zammıyla da lugattir.

“سرشک”in “kâf”ı ‘Arabîdir “اشک” ma‘nâsına olan “sîn”in kesriyle “ره”in “کاف”i Fârisîdir; “ره”in “خواب”a izâfeti yâ-yı batniyye ile olarak mecâzen lâmiyyedir; “راه طلب را”da “راه”ın “طلب را”ya izâfeti beyâniyye olarak taleb-i cânân yolunu demek lâmiyye olmak da câ’izdir. “مزّه”de mecâz-ı mürsel tarîkiyle gözyaşıyla demek olur; “آب زد” dahi suladı ma‘nâsınadır.

(6 Me‘âl)

Nâzenîn-i bârgâh-ı Rabb-i ‘izzet efendimiz; o gece gözyaşıyla kendisinden uykuyu izâle eylediği gibi taleb-i visâl-i cânân yolunu da gözyaşıyla suladı. Hulâsa-i me‘âl müşâhade-i cemâl-i ehadiyyete olan iştiyâkı ağlamaya sebep olarak; o girye “العشق نار فی القلوب تحرق ما سوى المحبوب” bi‘z-zarûre uykuyu izâle eyledi.

7

چون نم آن ابرکر امت نثار

باز نشانداز ره مقصد غبار

(Müfredât)

“نم”den burada gözyaşı maksûddur. “نم”in “آن ابرکر امت نثار”a izâfeti lâmiyyedir. “نم”den burada gözyaşı maksûddur. “ابکر امت نثار” terkîb-i tavsîfi; “کر امت نثار” vâsf-ı terkîbîdir. “ابکر امت نثار”den maksad Fahr-i Kâ‘inât ‘aleyhi ekmele’ t-tahiyâtı; zîrâ ondan ne zuhûr ederse kerâmet ve letâfettir. Hazret-i Câmînin “نم” lafzını bulut ma‘nâsına olan “ابکر” ile zikr etmesi mekâma gâyet münâsib vâki’ olmuştur. “نثار” saçmak ekmek

dağıtmak ve düğün alayı arasında saçılan akçe ve saçı demek ise de burada o saçlılardan merâm kerâmettir; bir de “نثار” nisârînden masdarından fehmîden ve talebîden ve bel’îden gibi masdarlar masdar-ı ca’lî olup Fârisî masdarları gibi tasarruf olunmuştur. “بازنشاند” oturttu “ازره مقصد” matlab yolundan “غبار” ağyâr tozunu “مقصد” “sâd”ın kesriyle darb bâbından ism-i mekândır; “واصدفی مشيك⁶” âyet-i kerîmesinde maksada vuslat mümkündür; masraf dahi bâb-ı mezkûreden ism-i mekândır. Onun için “rân”ın kesriyle sahîh olup fethiyle galattır.

(7 Me’âl)

Çünkü o gece Habîb-i Edîb-i Kibriyyâ ‘aleyhi efdalü’t-tehâyâ efendimizin mübârek gözlerinin yaşları matlab yolundan gayr gubârını izâle eyledi; ya’nî Cenâb-ı Resûl-i Kibriyâ müşâhade-i cemâl-i cânân için çok girye ve feryâd edip kalb-i şerîfenden gayre olan meyl ü muhabbeti ihrâc etti, demektir.

Hazret-i Muhammed Mustafâ ‘aleyhi ekmelü’t-teslîm ve’t-tehâyâ efendimiz hazretlerinin beyne’r-rûsul imtiyâz buyurdıkları meziyyât-i fâhireden olan mi’râc-ı bâhirü’l-ibtihâc hangi mevzi’den vukû’ bulduğu ihtilâf olunmuştur. Bir rivâyette Mekkede kendi hâne-i sa’âdetlerinde oldu. ‘Aleyhi salavâtu’r-Rahmân efendimiz; hânemin tavanı şakk olup Cibrîl-i Emîn nâzil oldu buyurdular. Rivâyet-i uhrâya göre haremden nâgâh hücrede idim ki Hatîmden ‘ibârettir. Mescid-i Harâmda Cebrâ’îl ve Mîkâ’îl ‘aleyhimü’s-selâm geldiler, buyurdu. Diğer bir rivâyette dahî⁷ Ümmihanî evinde idim kendi musallâm önünde yatmaya hazırlanıyordum buyurdular; işte Hazret-i Câmî bu rivâyeti iltizâm ederek;

8

چو دولت شدزید خواهان نهانی

سوی دولت سری آمهانی

⁶ Yürüyüşünde tabii ol (Lokmân, 31/18).

⁷ Şifâ-i Şerîf Şerhi Aliyyü’l-Kârî cild I dört yüz doksanıncı sahîfesinde şöyle zikr olunur ki:

”و عن ابي ذر رضي الله تعالى عنه كما في الصحيحين مرفوعاً (عنه صلى الله تعالى عليه و سلم فرج بصيغة المفعول مخفياً وجوز مشدداً اي كشف وازيل سقف بيتي اضيف اليه تارة لانه كان ساكناً فيه واليه الخزي من حيث انه كان ملكها) وانابمكة جملة” فنزل جبريل عليه اسلام و شرح صدري“ الحديث (Müellif).

به پهلو تكيه بر مهد زمين كرد

زمين رامهد جان نازنين كرد

buyurdular. Ekser-i muhaddisîn buna meyl etmişlerdir. Bu rivâyâtın beyanlarını; şu vechle tevfiğ etmişler ki; fâhr-i kâ'inât 'aleyhi ekmeli't-tahiyyat efendimiz hazretleri o gece hâne-i Ümmühânîde idi ki o hâne Safâ ile Merve ortasında vaki'dir. Bu mevki' ise Haremdendir. Oradan Ka'beye tavâf etmeye götürdüler; bu sebepten Haremde ve hücrede idim diye buyuruldu. El-hâsıl mi'râc; eşher rivâyette hâne-i Ümmühânîde müteheyi'-i şeker-hâb-ı sa'âdet-me'âb iken vukû' bulmuştur. Bâ-husûs Cenâb-ı Ümmühânî: “ ما اسرى برسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم الا وهو فى بيتى تلك ” buyurdular. Bu hadîs-i Ümmühânî; yine Şifâ-i Şerîf üzerine şerh olan 'Aliyyü'l Kârînin birinci cildinin dörtyüz sekizinci sahîfesinde mezkûrdur. İsmâ'îl Hakkı kuddise sırruhu hazretleri dahi Rûhü'l-Beyân tefsîrinde Harem-i Şerîfin hududunu beyân ettiği sırada hâne-i mezkûru “Harem” dâhilindedir diyerek beyân buyurmuşlardır. Şöyle ki:

”ان حدود الحرم من جهة المدينة على ثلاثة اميال ومن طريق العراق على سبعة اميال ومن طريق الجعرانة على تسعة اميال ومن طريق التائف على سبعة اميال ومن طريق جدة على عشرة اميال ثم ان الحرم عام لكالم ما كان فى داخل الحرم فلا ينافى ما قال الرواة من انه عليه السلام كان سراؤ من بيت ام هانى بنت ابى طالب واخت على رضى الله تعالى عنهما لان بيتها كان فى الحرم“

Hülâsa-i kelâm nebiyy-i zî-şân 'aleyhi's-salâvâtu'r-Rahmân efendimiz “yatsı namâzını” edâ ettikten sonra mübârek gözleri hâba varıp dîde-i kalbi Cenâb-ı Hakka müteveccih idi. İşte Cenâb-ı Câmî bu hâli beyân etmek isterde buyururlar ki:

دلش بيدار و چشمش درشكر خواب

چشم بخت اين خواب در خواب

O leyle-i celîle-i mübârekede Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâma şu vechle bir hitâb-ı İlâhî geldi ki “yâ Cibrîl” bu gece senin 'ibâdetin Habîbimi taraf-i ulûhiyyetime da'vet olsun haydi git o murassa' kanatlarını tekrâr cennet cevâhiriyle tezyîn ederek kemer-i hizmeti der-miyân edip Mîkâ'ile söyle ki bu gece kîl-i erzâkı te'hîr etsin ve İsrâfile dahi ihtâr eyle ki Sûru bir sâ'at bulunduğu mevzi'e koysun; 'Azrâ'ile

dahi haber ver ki bu gece kabz-ı ervâhdan el çeksin ve nûr u ziyâ meleklerine emr eyle semavâtı nûr ile doldursunlar, sıdk u safâ nöbecilerine de söyle ki; cûd u ‘atâ kûsunu etrâfa i’lân etsinler.

Rıdvân dahi sekiz cenneti tezyîn eylesin Mâlik de cehennem tabakâtını hilm u sükûn kilidiyle kapatsın. Deryâ ve rüzgâra hareket etmesin diye işâret eyle. Eflâk dahi seyr ü sülûkunu te’hîr ederek ârâm eylesin zebânîler tevvakuf edip cennet hûrîleri dahi donanarak ellerine cevher nisâr edecek nûrdan tabaklar alıp cennet köşklerinde sâf sâf dursunlar cümle-i ‘arşta libâs-ı mukaddesi felek-i atlâsa giydirdin Kürsî dahi tâc-ı kudsîyi başına alsın Nûh u İbrâhîm ü Mûsâ vü ‘İsâ ve sâ’ir enbiyânın ervâhına haber ver revâyih-i kudsîye ile bir kat daha mu‘attar olsunlar. Ve berâber yetmiş bin melâ’ike alarak cennete varıp bir burâk ihtiyâr eyle sonra rû-yi ‘arza nüzûl eyleyip melek-i mü’ekkellerine söyle ki cemî’-i ehl-i kubûrdan ‘azâbı ref’ etsinler. Ve dünyâyı da muhabbet ‘ıtrıyla mu‘attar kılsınlar. Ondandır ehl-i zamândan mihnet görüp şikeste-hâtır olarak mübârek başına gam ve gussa ‘abâsına çekip yatan Habîbime var yastığı üzerine tavr-ı rıfk ile bîdâr ederek ona bu gece Leyle-i Kadrdır kendi kadrini bil diye ihtâr eyle. Cenâb-ı Hak bu evâmiri Cebrâ’îl ‘aleyhi’ s-selâma i’lâm ettikten sonra Cenâb-ı Cibrîl cennete gidip cennet çemenistânında kırk bin burâk ve her birinin alnında Hazret-i Muhammed ‘aleyhi’ s-salâtu ve’ s-selâmın ism-i şerîfi yazılmış fakat içlerinde bir burâk mahzûn olarak başını önüne eğmiş gözlerinden hûn-ı hasret cârî olduğunu gördü. Onun yanına varıp sebep-i hüznünden su’âl eyledi. Burâk cevâbında kırk bin yıldır ki; Cenâb-ı Muhammedin ism-i şerîfini işittim o zamandan beri onun ‘aşk u muhabetti beni ekl ü şûrbden âzâde eylemiştir dedi. Cebrâ’îl ‘aleyhi’ s-selâm o burâkın kalbinde dâg-ı muhabbeti görüp likâü’l-halîl şifâü’l-‘alîl; me’âl-i münîfince gel ben seni ma’şûkuna îsâl edeyim diyerek Hazret-i Sultân-ı kevneynin halvet-serâyına götürdü. İşte Hazret-i Câmî bu nükteyi beyân etmek ister de buyur ki:

11

قاصدی از کشور نورانیان

پاک ز آلائش ظلمانیان

12

آمد آورد براقی چوبرق

بیگری از نو رقدم تابفرق

32

(Müfredât)

“قاصدى” bir peyk u sâ’î demek ise de burada Cenâb-ı Cibrîl maksûddur. Nûrâniyân(dan dahi melâ’ike irâde edilmiştir. Kışver-i nûrâniyân)dan maksad melâ’ikenin karârgâhı olan âsmândır. “Kâf”-ı ‘Arabînin kesriyle “مهتر” vezninde “كشور” iklim ma’nâsıdır. İklîme dâ’ir tafsîl Burhân-ı Kâtı’dadır. O kitâba mürâca‘at buyura. Mısrâ‘-ı sâni kâsıdın sıfatıdır. Hâsıl-ı masdar olan “âlâyiş”in “zulmâniyân”a izâfeti lâmiyyedir. “zulmâniyân” ile insân irâde edilmiştir ki vech-i tesmiyesi hâk-i zulmâniyetten halk olundukları ve bir de ekseriyâ fisk u fücûr zulmetine giriftâr bulduklarıdır. “Zulmetiyân” nâmıyla bir kavim dahi vardır ki:

Zulmetin hâlikı başka nûrun hâlikı başkadır derler. Şeyh Nizâmî dahi “Mahzenü’l-Esrâr” nâm kitâbında “ظلمتيانرا بنه بي نوركن جوهر يانراز عرض دوركن” diyerek bu kavme işâret etmişlerdir. “Cevheryân” bir tâ’ifedir ki Hudâ-yi Müte‘âle ve cevher ü ‘araz ve cismi nisbet ederler. “تعالى ثانه عما يقولون” ile “آمد” fi’llerinin fâ’ili Cenâb-ı Cibrîldir. Burâk, fi’l-i mâzî olan “أورد” kelimesinin mef’ûludur. “ى” de vahdet içindir. “چو برق” şimşek gibi demektir ki vech-i şebeh sür‘atdır. Mısrâ‘-ı sâni Burâkın zâtını beyândır. “پيكرى” o peykerî takdîrindedir. “kâf”-i ‘Arabîyle sûret ve kâlib ve cüsse ma’nâsıdır “ى” yine vahdet içindir. “از نور قدم تابفرق”ın takdîri “زقدم تا بفرق از نور” olup o Burâk ayağından başına kadar nûrdan bir vücûd idi demektir. “قال على الفارى البراق بضم الموحدة لثدة بريقه ولمعانه وسرعة سيره وتيرانه كالبرق” çû-berk de “چو” edevât-ı teşbîheyedendir. “برق” müşebbehün-bihtir ki müste‘âr dahi denir sür‘at, vech-i şebektir ki buna müste‘ârün-minh dahi denir. “براق” müşebbehtir müşebbehede müste‘ârla ta‘bîri vardır.

(11,12 Me’âl)

Nûr-ı halvet-hâne-i esrâr sallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem efendimiz o leyle-i -i mi‘râcda ebyât-ı sâbıkanın me’âliyle muttasıf iken benî beşerin levs ü âlâyişinden pâk olan Cenâb-ı Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm meleklerin karârgâhı bulunan âsmândan gelip sür‘atte berke müşâbih bir burâk getirdi.

O Burâk-ı berk-refitâr ayağından başına kadar sırf nûrdan bir vücûd idi. Cenâb-ı Câmî kuddise sırruhu hazretleri burada Burâkın zâtını beyân buyurdular. Gelecek beytleriyle de sıfatını beyân buyuracaklardır.

اوج سپر همچو شها اشابهی

چرخ ممر همچو قمر کبی

رفتن او چستن تیرا کمان

چستن او حجت طی مکان

پیش نر فنه نظر از کالم او

بود بهم جنبش و آرام او

(Müfredât)

“Sîn”in kesri ve “pâ”-y1 Fârisînin fethiyle “اوج سپر” burada semâda yürüyücü ve kat’-1 mesâfe edici ma’nâsına vâsf-1 terkîbî olup fâ’ili Burâktır. “Sîn”in kesri ve “pâ”-y1 Fârisînin fethiyle ‘سپردن’ masdarı durmak ve tayy etmek ve kat’-1 mesâfe etmek ve “cîm”in zammı ve “nûn”un teşdîdiyle ‘جنه’ gibi “سپر” kalkan ma’nâsınadır fakat “sîn”in kesri ve zammı ve “pâ”-y1 Fârisînin zammıyla “فشردن”vezninde “سپردن” masdarının üç ma’nâsı vardır ki; ma’nâ-y1 evvel teslîm ve ısmarlamak ve vasiyet etmek ma’nâ-y1 sânis sânis münzevî ve kâni’ ve tevekkül ve teslîmde olmak ma’nâ-y1 sâlis de hakâret görmektir. “شهاب” şihâb gibi demek “şîn”in kesriyle “شهاب” gece vakti cevvi-i semâda nümâyân olan şu’le-i mustatîleye denir ki rücûm-i şeyâtîn için âsmândan zemîne doğru uzanan ateş gibi şeydir. Ba’zıları onun hakîkatı buhâr-1 muhteriktir ki sıkletinden nâşî esfele müteveccih olur dediler. “اشهپی” “hemze”nin fethi ve “şîn”in sükûnuyla burada sefid ma’nâsınadır ki beyâz nûr demek olup şihâba nisbeten vukû’u pek latîftir. “اشهب” kır at ma’nâsına da gelir. Beyâz doğan kuşuna “باز اشهد” denir. ‘چرخ ممر’ felek revîşli ma’nâsına olup sıfat-1 burâktır. “ممر” burada masdar-1 mîmîdir. Mecmû’-1 terkîb-i müşebbeh ile müşebbehün-bihin terkîbînden ‘ibâret olarak vâsf-1 terkîbî olmuştur. “منو چهرک” şu

کور جست وکاو پشت وکرك ساق وديوروي

ببر کوش ورنک چشم و شیردست وپیل پای

beytinde olduğu gibi me’âli: Geyik sıçrayışlı öküz belli kurt belikli dev kafalı bebr kulaklı ceylân gözlü arslan pençeli fil ayaklı bir at demektir. “همچوقمر” ay gibi

“رفتن او” o Burâkın gitmesi demek olup masdar burada fâ‘iline muzâf olmuştur. “Cîm”in fethiyle “جستن از کمان” mânend “جستن تیراز کمان” takdîrinde olarak mübâlaga kasdıyla edât-ı teşbîh hazf edilmiştir. Ma‘nâsı yaydan okun fırladığı gibi demektir ki bu da Burâkın sıfatıdır.

“جستن”in “تیر”e izâfeti masdarın fâ‘iline izâfeti kabîlindendir ki; o Burâkın fırlayıp gitmesi demektir. “حجت و جود طی مکان”ın takdîrî de “حجت طی مکان” olup tayy-i mekân vücûduna delîl idi demek olur “نظر” ile “نرفته” gitmemiş “نظر” nazar-ı evvel “از کام ایده رز” o Burâkın adımından demek. “Kâf”-ı Fârisiyle “کام” hatve ki adım ta‘bîr ederiz. “بود بهم” berâber idi ma‘nâsındadır “جنبش و آرام او” o Burâkın hareket ve sükûnu demek “cîm”in zammı ve “bâ”-yı ‘Arabînin kesriyle “جنبش” hareket ma‘nâsına hâsıl-ı masdardır.

(Me‘âl Mecmû‘-i Beyt)

O Burâk şihâb gibi semâda kat‘-ı mesâfe edici beyâz bir nûr, kamer gibi seyr ü hareketinden ‘âciz kalmaz felek revişli bir dabbe idi ki onun sür‘atle gitmesi okun kemândan çıkması gibi. Sıçraması da tayy-i mekânın vücûduna delîl idi, nazar-ı onun adımından ileri gitmemiş ya‘nî nazar edicinin nazarı ne kadar uzak mahalle giderse o Burâk dahi her bir adımı o mikdârdan ziyâde mesâfeye göreydi ve onun hareket ve sükûnu berâber idi. “Sâhib-i kâbe kavseyn” sallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem efendimiz o Burâk hakkında şöyle buyurdular ki: Bir dâbbe gördüm ki, hımârdan büyük esterden küçük yüzü âdem yüzüne kulakları fil kulağına kuyruğu at kuyruğuna boynu deve boynuna göğsü de ester göğsüne benzer ayak ve tırnakları bakara ayak ve tırnağı gibi şakk olmuş ve inciklerini örtmüş iki kanadı var idi ki o kanatlarını açtığı vakt mağrib ile maşrıki ihâta eder düşürdüğü vakt göğsüyle berâber olur. Göğsü kırmızı yâkût gibi parlak arkası gümüş gibi beyâz ayakları yeşil zümrütten kuyruğu kırmızı mercândan boynu kırmızı yakûtdan eğeri cennet eğerlerinden iki tarafında iki rikâb asılmış. Alnında “لا اله الا الله محمد رسول الله” yazılmış göz eriştiği mahalli bir adım eder. Cibrîl buna süvâr ol ki ehl-i mele-i a‘lâ sana muntazırdılar dedi. Hazret-i Câmî Cenâb-ı Cibrîlin Eşrefü’l-Enbiyâ’ ‘aleyhi efdalü’t-tehâyâ efendimize hitâb buyurduğu rûh-perver kelimâtını bu gelecek beytlerle beyân buyuracaklardır.

کفت که ای ساقی ابرار خیز

جرعه برین کنبدوار ریز

(Müfredât)

“Kâf”-1 Fârîsinin zammıyla “کفت” fi’linin fâ’ili Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâmdır “که” de Cenâb-ı Cibrîlin sözlerini beyândır. “ساقی ابرار”dan merâm Hazret-i Muhammed ‘aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimizdir. “Ebrâr” sâdık ve dîndâr olan zevât demek ise de burada enbiyâ’ ‘aleyhimü’s-selâm maksûddur. “خیز” tîz vezninde “خیزیدن” masdarından me’hûz burada durma çabuk kalk ma’nâsına emr-i hâzır olup ‘خیز از خواب’ takdîrindedir. İsm-i masdar da olur. Bu sûrette kalkmak ve sıçramak ve atlamak ma’nâsınadır. “جرعه” kur’a vezninde olup kadeh dibinde kalan bir yudum su demek ise de bu gibi makâmda feyz-i İlâhî ma’nâsına gelir. Sâkî münâsebetiyle “جرعه”nin zikr olunması pek latîfdır. Çünkü müşebbehün-bihin mülâyimi zikr olunursa terşîh denir ve bir de “sâkî”dir ıstılâhât-ı sûfiyye

“kâf”-1 “مرشد و محبوب حقیقی را کویندکه موجب سکر باشد بس دریچا اکر معی مرشد و مقتدی میدهی روا بشد” Fârîsinin zammı ve “nûn”un sükûnu ve “bâ”nın fethiyle kubbe ma’nâsına olan “کنبد”in “دوار”a izâfeti beyâniyyedir. Burada dönücü felek maksûddur. “ریز” rihten masdarından me’hûz olup burada dök ma’nâsına emr-i hâzırır. Burda kadeh dibinde kalan bakıyyeye ve kadehe ve ârzûya dendiği gibi merhamet ma’nâsına da gelir. Bir merhamet eyle denilecek yerde “ریزی بریز” derler.

(17 Me’âl)

Peyk-i emîn-i Hudâ buk’a-güzîn-i Sidretü’l-Müntehâ nâmûs-i ekber salavâtullâhî ‘alâ nebiyyenâ ve ‘aleyhi hazretleri tebşîr-i dîdârla da’vet-hân-ı ‘illiyîn olmak için o gece evsâfî sebk eden Burâk-ı tîz-reftârı cennetten alıp rûh-ı kâ’inât ‘aleyhi ekmelü’t-tehiyyât efendimizin karârgâhı bulunan serây-ı Ümmühânînin hâricine getirip bağladı. Kendi dahi harem-serây-ı nübüvvete dâhil olarak Cenâb-ı Risâletin yastığı üzerine durup⁸ ‘arz-ı selâm ve ihtirâmdan sonra “Ey Enbiyânın mürşid ü muktedâsı hâbından kalk bu felek-i devvâr üzerine feyz nisâr et.” Zîrâ bu

⁸ Ayak ucuna durup bîdâr eylediği dahi mervîdir. Fakat Mevlânâ Câmî:

“برو مالید پر که ای خوجه بر خیز: که امشب خوابت آمد دولت انگیز” beyt-i münîfiyle Cenâb-ı Cibrîl aleyhi’s-selâm mübârek kanatlarını o fahr-i âlem efendimize sürerek tatlı uykusundan bîdâr buyurdıklarını beyân buyurmuşlardır.

gece Şeb-i Mirâcdır seni Burâka bindirip zemînden âsmâna çıkarmaya min-kıbeli'llâh gelmiş me'mûrum dedi. İbn-i 'Abbâs radiyallâhu 'anhumâ hazretleri sadr-ı kâ'inât 'aleyhi efdalü's-salâvâtta şöyle rivâyet buyurmuşlardır ki: Ben rebî'ü'l-evvel ayının düşünbe gecesi yatsı namâzını ba'de'l-edâ hâne-i Ümmühânîde beytütet etmekte iken Cenâb-ı Cibrîlin âvâzını işitince gözümü açıp yatak üzerine oturdum gördüm ki Cibrîl duruyor; bana hitâben:

”ان الله تعالى يقروك السلام ويدعوكو انا حاكمك الي فان الله تعالى يريد ان يكرامات لم يك بها اهداً قبلك ولا يكرم بها اهداً غيرك ولا سمعه احد ولا خطر علي قلب بشر قط“

buyurdu. Me'âli Hudâ-yı Müte'âl sana selâm edip bârgâh-ı ehadiyetine da'vet eyler. Ben seni Allâhu Te'âlanın bârgâh-ı ulûhiyyetine götürücüyüm. Zîrâ Allâhu Te'âla sana hiçbir kuluna ikrâm etmediği bir tâkım kerâmât ile ikrâm etmek ister ki onu kimse işitmemiş ve aslâ insânın hâtırına bile gelmemiştir; demektir. Mi'râc hangi ayda ve hangi senede vaki' olduğu yetmişinci beytte inşâ'allâh ma'al-ihtilâf beyân olunacaktır. Bu gelecek beytler dahi Cenâb-ı Cibrîlin kelimâtı rûh-efzâlarındandır:

ساخته عرش برين فرش را

فرش قدم کن چو زمین عرش راه

راه روراست روماغوي

رهبر روشن نظر ما طغي

(Müfredât)

”eylemişsen “sاخته” zemîni sâhte kelimesinin “فرش را” a'lâ-ı arş-ı “عرش برين” eylemişsen “sاخته” mef'ûl-i evveli “فرش را” sânisî de “عرش برين”dir fâ'ili de Cenâb-ı Risâlet-penâh Efendimizdir. Mîsrâ'-ı sâni'deki “فرش”in “قدم”e izâfeti lâmiye olup kademin ferşi demek olarak “فرش قدمت” takdîrindedir. “كن” eyle ve yap demek “چو زمین” arz gibi “فرش قدم”dir vasf-ı “عرش را” sânisî de “فرش قدم” kelimesinde mef'ûl-i evveli “ارش” kelimesinde mef'ûl-i evveli “عرش را” terkîbî olan “راه رو”n yine vasf-ı terkîbî olan “روراست رو”e izâfeti “yâ”-yı batniyye ile beyâniyyedir. “راه رو”inde “وماغوي”ye izâfeti yâ-yı batniyye ile beyâniyye olarak hatâsı olmayıp doğru giden yolcu demek olur. “هادی” ma'nâsına vasf-ı terkîbî olan “رهنبر”in yine vasf-ı terkîbî olan “رهنبر”a izâfeti beyâniyyedir. “رهنبر” yâ-yı batniyye ile “ماطغي”ye izâfeti olup gözü gördüğü şeyden meyl etmeyerek sağına soluna tecâvüz etmeyen rûşen-nazarlı hâdî demek olur “راه رو” ile “رهنبر”den maksad ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizdir; “بسپج” yâ-yı mechûle ile emr sîgası üzere

ism-i masdar olup seyr ü sefer mühimmâtını görüp hâzır ve müheyyâ kılmak ma'nâsınadır. "Cîm"-i Fârisînin fethiyle "چهنده" "چهندين" masdarından me'hûz sıçrayıcı ma'nâsına ism-i fâ'il olup Burâkın sıfatıdır. Bu lugati "cîm"-i 'Arabîyle bu ma'nâda isti'mâl etmek galattır. Ferheng-i Şu'ûrîde buna dâ'ir tafsîl olup ârzû eyleyen o lugate mürâca'at eyleye "افلاك كرى" ile "كيتي نوردى" vasf-ı terkîbî olup felekleri dolaşan ve dünyâyı dolaşıp gezen ma'nâlarıdır. Zamm-ı "hâ" ve sükûn-i "râ" ile "آخر" atın yem ve 'alef yediği yemliğe denir.

(Me'âl)

Yine Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm nûr-ı feyyâz-ı ezel sallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimize hitâben: Yâ Muhammed zemîni, âftâbdan enver olan cemâlinle 'arş-ı 'a'lâ eylemişsin o zemîn vücûd-i şerîfinden 'âlî 'arş gibi latîf ve nûrânî olmuştur. Bu gece 'arş, zemîn gibi mübârek kademinin ferşi ile ya'nî âsmânlardan 'arş-ı a'lâyâ varıp kadem-i sa'âdetinden 'arşa şeref ver. Ey "ما ضل صاحبكم وما غوى"⁹ âyetinin ma'nâsıyla muttasif olmuş peyâmbere zî-şân ve ey "مزاغ البصر وماطغي"¹⁰ âyetinin dahi mazmûn-ı münîfiyle sıfatlanmış rûşen nazarlı hâdî. Harem-hâne-i melekût mücerred şerefyâb-ı visâlin olmak için ağıyardan muhâfaza edildi. Kalk ey Habîb-i Kibriyâ kalk ki ni'am-ı celîle-i İlâhiyye sofraları senin için kurulmuş duruyor. Rahmet-nişân-ı 'âlem-i bâlâ seni bekliyor. Onların cümlesi şeref-i rûhâniyyetinle nasıl müşerref ise şeref-i cismâniyyetin ile de öylece şeref ve sa'âdet bulmak istiyor yeryüzü mübârek ayağını üstüne bastığından dolayı nasıl şeref ve sa'âdet buldu ise kubbe-i semâ dahi öyle müşerref olmak için ârzû-keşdir diyerek teşvîkât-ı ta'zîmkârânede bulundu. Âyîne-i cemâl-i Hâk, Resûl-i Rabbü'l-felak efendimiz de "يا جبريل الي اين" hitâbıyla nereye gidileceğini su'âl buyurunca, Rûhu'l-Emîn 'aleyhi's-selâm "يا محمد ارفع الين من البين" mukaddemesiyle 'arz-ı ittîlâ'gâh-ı risâlet-penâhî ettiği cevâb medlûlünce: Yâ Nebiyy-i zî-şân aradan nereyi kaldır şimdi ben eyn ü cihet bilmiyorum zîrâ Rabbin Te'âla ve Tekaddes mekân ve zamândan münezze ve mukaddestir. Ben resûl-i dîvân-ı kîdem olduğum hâlde senin hizmetkârlarından olmak için huzûruna gönderildim dedikten sonra daha birçok akvâl-i rûh-efzâ ile hürmet ve ta'zîmde bulundu. Bunun üzerine Resûl-i Kibrîya 'aleyhi ekmeli't-tehâyâ efendimiz Cenâb-ı Cibrîle hitâben yâ Cibrîl beni Rabbin Te'âlâ ve Tekaddes

⁹ Arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı (Necm, 53/2).

¹⁰ Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı (Necm, 53/16).

ne için da‘vet buyuruyor. Me‘âlde olarak “يا جبريل لحبيب يدعوني مالذي يفعل بي” diyerek su‘âl buyurdular. Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm dahi “ليغفر لك الله ماتقدم من ذنبك وماتأخر¹¹” tebşîriyle mukâbele buyurdu. Bu cevâba karşı Seyyidü’l-ekvân ‘aleyhi salâvâtü’r-Rahmân efendimiz yâ Cibrîl “الآن طاب قلبي ها انا ذاهب الي ربي” ya’nî ey beşîr-i Îlâhî: Şimdi gönlüm mesrûr ve mutayyeb oldu. İşte ben Rabbim Te‘âlâya gidiyorum, me‘âliyle icâbet-nümâ-yı da‘vet -i Hak oldu. Bunun üzerine Cenâb-ı Cibrîl, cennetten getirmiş olduğu Burâkı Hazret-i Câmînin şu:

21

بسيح راه عرشت كردم اينك
براق برق سير آوردم اينك

22

چهنده بر زمين خوش بادپاي
پرندهدر هو افرخ هماي

23

چو عقل هياوي افلاك كردي
چو عقل هياوي افلاك كردي

24

نه دست كس عنان او كشوده
نه از پاي ركابش كشته سوده

25

چوآن دل كزبتان دارد فراغي
نديده ران او آسيب داغ

26

كرش بایستی آوردن
كرفتي شغل او كر دون بكردن

---

¹¹ Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlar (Fetih, 48/ 2).

ززين بي رنج پشت نازينش

نديده رنجي ازكس پشت زينش

Ebyât-1 şerîfelerinin mezâmîn-i münîfelerince medh ü senâ eylediği ânda Cenâb-1 Nebî ‘aleyhi’s-selâm yine Cibrîl ‘aleyhi’s-selâma şöyle bir hitâb buyurdu ki Yâ Cibrîl Allâhu Te‘âlâ Hazretlerinin eskâl-i muhabbetini ve dağlar ağırlığında olan ma‘rifetini ve yerlerin, göklerin ve cibâlin yüklenmekten ‘aciz ve hayret gösterdikleri serâ’ir-i emânete hâmil olduğum hâlde bu dâbbe-i bî-iktidâr beni nasıl yüklenip taşıyabilir? Ve ey peyk-i celîl-i Hazret-i Rab sen Sidretü’l-Müntehâ yanında pâ-beste-i hayret ve benim seyrangâhım nihâyeti tasavvur olunmayan lâmekân-sarây-ı ahadiyyet iken bana delîl olmaya ve yol göstermeye nasıl tâkat getirebilirsin? Yâ Cibrîl ben neredeyim? Sen nerede? Benim bir vaktim vardır ki o vakt Rabbimden gayrısı bana yâr olamaz. Yâ Cibrîl ben kandayım sen kanda? Ben dâ’imâ Rabbimin ‘ind-i ma‘neviyesindeyim bana rûhânî ta‘âm ve şarâb yedirir içirir. Yâ Cibrîl: Sevdığım Allâhın misl ü nazîri olmadığı gibi ben de sizin biriniz gibi değilim. Yâ Cibrîl: Binek vesâtatıyla kat‘-ı mesâfât delîl ma‘rifetiyle istidlâl-i cihât olunur. Cihât ise mahall-i hâdisâtıdır. Sevdığım Hudâ-i Mûte‘âl cihâtтан münezzeh hâdisâtтан mukaddestir. Yol yürümek veya hareket etmekle zât-ı İlâhîsine varılmaz. İşâretle Hak üzerine istidlâl olunamaz. Esrâr-ı ma‘ânîye ‘arîf ve maksadıma vâkıf olan rûşen-dil, ma‘rifet-i tâmmе ile bilir ki Cenâb-1 Hâkka kâbe kavseyn mertebe-i celîlesindeki yakınlığım hâne-i Ümmühânîdeki yakınlığım gibidir. Bunun üzerine Cibrîl-i Emin ‘aleyhi’s-selâm Resûlü’s-Sakaleyn sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimizin müfâd-ı hitâb-ı ‘âlîsinden lerze-nâk-ı mehâbet ve kadr-i âşînâ-yı mahbûbiyyet olup yâ Muhammed

”انما حی بي اليك لا كون خادم مملكتك وحامل غاشيتك و حاجب حشيتك وقد جئتك بهتك بهذا المر كوب من عند علام الغيوب“

ilâ âhirihi me’âli: Yâ Habîballâh, ben mücerred hâdim-i memleketin ve gâşiyeberdûş-i şevketin ve perdedâr-ı bârgâh-ı devletin olmak için gönderildim. Ve şu Burâkî ‘allâmü’l-guyûb olan Cenâb-1 Melikü’l-Mülûkün emriyle getirdim. Zîrâ pâdişâhların ‘âdetindedir ki, kendilerini ziyâret için da‘vet ettikleri sevdiklerine en ‘azîz hizmetkârlarını ve en hâs atlarını gönderirler. İşte ben de ‘âdet-i mülûk ve âdâb-ı sülûk üzerine huzûr-ı sa‘âdetine geldim me’âliyle ma‘zeret-hâh-ı Resûl-i

Kibriyâ oldu. Cenâb-ı Câmî Hazret-i Cibrîlin ağzından hikâye ederek şu beytleriyle birçok nikâta işâret buyurmuşlardır. Mutasavvifâne-i kirâm hazerâtı “ما زاغ البصر وما طغي” âyet-i kerîmesinde birçok eltâf ü latîf ü atvel ü nazîf ma‘ânî vü işârât derc eylemişlerdir. “Şeyhü’l-meşâyih” ‘Ömer Sühreverdi kuddise sırruh Hazretleri: “Avârifü’l-Me‘ârif” nâm kitâbında şöyle buyururlar ki: “O Server-i Kâ’inâtın” nefis ü kalb ü rûh-ı pür-fütûhu, nûr-i Hudânın feyezânında müttefik bulundular. Fakat kâbe kavseynden ‘ibâret olan makâm-ı ihtisâsda kalb ile rûh makbûl oldular, nefis de o esnâda onlar ile müşarekette bulunmak istedi. Bunun üzerine Hâce-i Kâ’inât Efendimiz nefsi makâm-ı inkisârda iftikâr kuyûduyla rabt etti. Tâ kim bisât-ı inbisâta kadem basa işte “ما زاغ البصر وما طغي” ondan ‘ibârettir.

Hazret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm mevâhib-i rûhiyye ve kalbiyyede ya‘nî rûh ve kalbine olan tecelîyâtı his edip bisât-ı inbisâta basmak istediğinde “ارني ينظر اليك” su‘âline der-‘akab “لن تراني” cevâbını işitti. Bizim Seyyidimiz ise nefsinin kuyûd-i iftikâr ile mukayyed edip meclis-i inkisâra merbût eylediğinden meydân-ı istiğnâda cevelâna mecâlî kalmadı lâ-cerem makâmında sâbit olup bâb-ı visâl ona meftûh oldu. Bu takrîrden dahi Kelîmullâh ile Habîbullâh mâbeyninde fark zâhir oldu. Şeyh ‘Abdullâh Tüsterî kuddise sırruhu hazretleri Habîb-i Ekrem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz nefsinin şahid ve müşâhedesine mürâca‘at etmeyerek külliyyeti ile ma‘bûdunu müşâhede etti, buyurdular. “ما زاغ البصر” nazm-ı celîlinde olan letâ’ifden biri dahi şudur ki o leyle-i mi‘râc kesîrû’l-ibtihâcda şehsüvâr-ı kâbe kavseyn sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimizi; kâbe kavseyn mesnedine çıkarıp melek ve melekût ‘avâliminde yukarı makâm-ı ceberrûta götürdüler. ‘İzzet ferşine kadem bastı her ne kadar cümle mükevvenât hünerlerini o Hazrete ‘arz ettilerse de envâr-ı tecelîyât-ı zâtîyye ve sıfâtîyye istiğrâkımdan birine bile nazar etmedi. Bu icmâlin tafsîlî budur ki ibtidâ zemîn kendisini “بن معدن ارزاق ومحل بركاتم” “والارض مددناها¹³” ile “والارض فرشناها¹²” âyet-i kerîmeleri benim şânımda nâzil oldu, diye medh etti. Kezâlik âsmân dahi ben kevâkib ile müzeyyen mecma‘-i melâ’ike, mescid-i kerûbiyyûn ve mukarrebûnum. Cenâb-ı Hâk “والسما بنيناها بايد¹⁴” ve “وفي السماء رزقكم وماتوعدون¹⁵” âyet-i celîlelerini şânımda inzâl buyurmuştur, diyerek

¹² Yeri de biz döşedik (Zâriyât, 51/48).

¹³ Yeri de yaydık (Hicr, 15/19).

¹⁴ Göğü kudretimizle biz kurduk (Zâriyât, 51/47).

¹⁵ Yeri de biz döşedik. Biz ne güzel döşeyiciyiz (Zâriyât, 51/48).

tefâhür eyledi. Kürsî, “وسع كرسية السموات¹⁶” benim hakkımda nâzil olmuştur ve burûcu bende taksîm etmişlerdir. “والسماوات ذات البروج¹⁷” vasfıyla mu‘azzezim dediği gibi levhde “بن سفينة اسرار و مخزن غيب و خزينة لاربيم و قلم دخي راز دار قدم ن و القلم” sırrına mazharım dedi.

‘Arş da ben muhît-i cümle-i ecrâm olduğum gibi, kible-i da‘vet ve âşiyâne-i ervâh-ı Muhammed mûnis-i eşbâh ve âstâne-i esrâr-ı muvahhidân ve mâ‘ide-i cûd u keremim dedi. Bunun üzerine kıbeli’r-Rahmândan onlara şöyle bir hitâb geldi ki: Benim muhterem bir ‘abdim vardır cümlenizin mefâhiri onun kemâlâtı yanında deryâdan bir katre ve belki güneşten bir zerredir. Bu hitâbdan sonra cümle ehl-i melek ve melekût ve cemî‘-i mevcûdât Hâk Te‘âlâya o serverin mübârek ayağının tozunu başlarımıza tâc eyle diye du‘â ettiler. Du‘âları bârgâh-ı ehadiyyette kabûl olduğundan Hudâ-yı Mûte‘âl o Hazreti eflâk üzerine ref‘ edip cümle ekvândan mürûr ettirdi bu esnâda Server-i Kâ’inât efendimiz hiçbir şey’e nazar ve iltifât buyurmadılar. Onun için bütün ekvân ve âfâk ittifâk edip Eşrefü’l-Mürselîn Efendimize şu yolda bir hitâb ederek “Ne olur eğer bize nazar-ı şerîfiniz ile bir iltifât buyursanız” dediler. Nûr-ı Mübîn-i İlâhî sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz onlara cevâb olmak üzere cümleniz “سنريهم آياتنا في الأفاق وفي انفسهم” sırrınca kıta‘ısnız. Bir âdem hizmetkârının kıta‘ına nazar etmemek mürüvet değildir buyurdular. Yine onlar dediler ki: Bârî ‘âlem-i bâlâya nazar ederek semavâtta bulunan ‘acâyibi seyr eyle. Resûl-i Kibriyâ ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimiz yine cevâbında “وكذلك نري ابراهيم ملكوت السموات¹⁸” me‘âlince o benim pederimin temâşâgâhıdır. Bir âdem babasının nazar ettiğine bakmak câ‘iz değildir, buyurdular. Onlar bu cevâb üzerine öyle ise mâha nazar eyle ki geceleri güneşin kâ‘im makâmıdır ve ‘aded-i sinîn ve’l-hesâb onunla ma‘lûm olur dediler. Bâ‘is-i hilkat-i ‘âlem efendimiz tekrâr onlara “ويسءلونك عن الا هله قل هي مواقيت للناس¹⁹” âyet-i kerîmesi medlûlünce her ne kadar ümmetin ‘ömrleri defteri onunla zabt olunmuşsa da kişi hizmetkârlarının ‘ömrleri hesâbına nasıl nazar eder? “اصابي كالنجوم بايهم اقتديتم” mazmûnunca âstânım hizmetkârlarının nicesi encüm-i semâdan enverdir.

¹⁶ Onun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır (Bakara, 2/255).

¹⁷ Burçlarla dolu göğe andolsun (Burûc, 85/1).

¹⁸ İşte böylece İbrahim'e göklerdeki ve yerdeki hükümranlığı ve nizamı gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun (En‘am, 6/75).

¹⁹ Sana, hilalleri soruyorlar. De ki: "Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir (Bakara, 2/189).

Mâhtâbı bir işâretle iki pâre etsem gerektir. Ve ben ‘âşıklarımın cemâline nazar ederim ki kıyâmet günü yüzleri şems ü kamer nurûndan ziyâde münevver olacaktır. “يوم ترياالمؤمنين والمؤمنات يسعي نورهم بين ايديهم”²⁰ âyet-i celîlesi buna bir şâhid-i ‘âdildir. Güneşin nûru dahi “اذا لشمس كورت”²¹ mefhûmunca ibtâl olunacaktır buyurdular. Yine onlar bârî şu semâ-i zebercedîne nazar eyle ki kevâkib ve leme‘ân-ı kudret ü hikmet o sahîfe üzerinde zâhir olmuştur. Resûl-i ‘âlî-cenâb efendimiz yine onlara cevâbında sahîh bu zikr olunan sahîfe üzerinde hurûf-ı kevâkib-i mektûb-ı “ولقد يوم نطوي”²² “زينالسماء الدنيا بزينة الكواكب” unvânıyla mergûbdur. Fakat bunların cümlesi “السماء كطي السجل للكتب”²³ mazmûn-ı münîfince mahv olacaktır. Lâkin benim bir takım müştâklarım vardır ki o günde rûz-nâme-i ‘aşk u muhabbetten “ونخرج لهم يوم القيمة كتاباً” ile müşerref olurlar buyurdu. Onlar yine dediler ki cennete nazar eyle zîrâ dostların bûstân-sarâyı ve müştâkların mülâkât edecek mahalleri ve ‘âşık-ı sâdıkların menzildir. Onda bulunan derecât u hûr u kusûru ve müheyyâ olan ni‘metleri temâşâ eyle. Habîb-i hâliku’l-berâyâ efendimiz yine cevâbında buyurdular ki cennet vasf ettiğiniz gibidir fakat şimdi sabr ederim tâ kim za‘îf ümmetimin istikbâline gele “وازلفت الجنة للمتقين”²⁴ âyet-i celîlesim bu istikbâle şehâdet eder. Onlar yine dediler ki öyle ise ‘arşa nazar eyle. Zîrâ ‘arş cennetin sakfi ve âyîne-i rahmet-i İlâhî ve cânların temâşâgâhı olduğu gibi melekûta ecsâmın akrebi ve ceberrûta eşyanın ensebidir. Vâsita-i rahmet-i Mevlâ efendimiz tekrâr cevâbında evet ‘arş tavsîfiniz gibidir, fakat bu kadar salâbet ve ‘azametiyle benim mülâzımlarımın biri ona kadem basınca endâmı lerzeye gelir. “يهتز العرش بموت سعدبن” bu sûrette nazarıma nasıl tahammül edebilir? Ve benim visâlime ne vechle mukâvemet eder ki iki helâlin talâkı fırâkıdan eczâsına titremek geldiği gibi belki bir yetîmin ağlamasından dahi ihtizâz eder me’âlinde olarak “واهتز العرش ببياء اليتيم” “ان الطلاق يهتز به عرش الرحمن” buyurdular. Onlar tekrâr su’âllerinde yâ Resûlallâh ya neye nazar buyurursun dediler. Ma‘den-i şefâ‘at efendimiz cevâbında onun sun‘unun cemâline ve lutfunun kemâline nazar ederim ki nutfe iken terbiye ederek

²⁰ Mü'min erkeklerle mü'min kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştuğunu göreceğin gün kendilerine şöyle denir (Hadîd, 57/12).

²¹ Güneş, dürüldüğü zaman (Tekvîr, 81/1).

²² Yazılı kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşün (Enbiyâ, 21/104).

²³ Kıyâmet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşıcağı bir kitap çıkaracağız (İsrâ, 17/13).

²⁴ Cennet Allah'a karşı gelmekten sakınanlara uzak olmayacak şekilde yaklaştırılacak (Kâf, 50/31).

‘alaka, ‘alaka iken cenîn, velîd iken hamîd, yetîm iken ‘azîm, garîb iken habîb, fakîr iken ganî, muhtâc iken sâhib-i mi‘râc, ümmî iken ‘ârif, ibn-i ‘Abdullâh iken Muhammed Resûllallâh etti. Bu kadar ihsânları bu şeb bana lâyük gördü. Yevm-i likâ olan yarım kıyâmet günü dahi makâm ve havz-ı mevrûda şefâ‘at ‘alemini elime verip “اشفع تشفع” nidâsıyla ‘arsa-i ‘arasâtı lev ederek “ولسوف يعطيك ربك فترضي” nidâ-yı meserret-âmîziyle dahi müşerref edeceği gibi dünyâda Allâh ve Resûlüne itâ‘at edenler de cehennemden halâs ile maksad-ı a‘lâ ve menzil-i aksâya vâsıl kılacaktır buyurdu.

“اللهم صلي علي سيدنا مهمد بعدد علم الله و بعدد معلوم الله”

28

“خلعت اسري ببر انداخته”

جامه شب رفتي ازان ساخته

(Müfredât)

Hil‘at-i isrâ izâfeti beyâniyye ile isrâ hil‘atini demek olup “انداخته” fi‘linin mef‘ûl-i sarîhidir “ببر” de mef‘ûlün-bih gayr-i sarîhidir. Buna mef‘ûlün-ileyh dahi denir fâ‘ili ‘aleyhi’s-selâtu ve’s-selâm efendimiz yâhud Cebrâ‘il ‘aleyhi’s-selâmdır. “خلعت” kelimesi ‘Acemler hânın fethiyle okurlar. “خلعت” mansıba ta‘yîn olunan yâhud ziyârete ve ‘arz-ı bendegîye gelen zâtlara küberâ tarafından teşrîfen verilen libâsa denir. “جامه شب رفتي” Şeb-revlik rûbâsını “ازان” hil‘at-i isrâdan “ساخته” tertîb etmiş ve yapmış demek olup fâ‘ili yine hazret-i risâlet-penâh efendimiz ve yâhud Cenâb-ı Cibrîl olarak “جامه شب رفتي” mef‘ûl-i sarîhidir “ازان” dahi mef‘ûl-i minhidir ki gayr-ı sarîhidir. “جامه” ism-i cins olup cem‘ü‘l-libâsa itlâk olunur. “ma‘nâ-yı asliyesi i‘tibâriyle melbûs ve mefrûştan ‘âmdır melbûsa “تن جامه” derler ki aslı “جامه تن” olup ‘ilmiyyete nakl olununca kâ‘ide-i terkîb bozulup muzâfun-ileyh takdîm olunmuştur. Kesret-i isti‘mâl ile “تن” lafzı da ref‘ olarak yalnız “جامه” kalmıştır mutlak-ı kemâle masrûf olduğu cihetle “جامه” denildiğinde maksûd libâs olduğu ma‘lûm olur. Şu‘arâ sürâhî ma‘nâsına da kullanmışlardır ki şâ‘ir Müncinin şu

چو خون جامه بجام اندرون فروريزي

هوای ساغر و صهبای کنددل ابدال

beytinde sūrâhî ma'nâsıdır. Lugat-i Mahmûdîde her ne ki bir şey'in mazrûfu ola onun tarafına ve muhîti olan şey'e "جامه" derler. Mataraya "أب جامه" ve bûstâna "شهر جامه" dedikleri gibi medh ve şî'r ma'nâsına da isti'mâl olunur deyip Şems-i Fahrînin şu "جامه ها بافته ازو شاعر: جامه ها بافته ازو شاعر" beytiyle istişhâd edilmiştir.

28 Me'âl

Mahbûb-i edîb-i Îlâhî sallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz; o leyle-i -i mezkûrede isrâ hil'atini eġnine atıp şeb-revlik rûbâsını ondan tertîb eylemiş "يعني" "سبحان الذي اسري بعبد له ليلاً" sırımca edîb-i mekteb "مالوحي" 'aleyhi efdalü't-tehâyâ efendimiz, Cenab-ı Cibrîlî Burâk ile hâzır ve müheyyâ bulunduğunu görünce fermân-ı Îlâhî ile 'âlem-i ûlvîye sefer etmek için çârçâbûk hâzırlandı. Bu ma'nâya göre "انداخته" ile "ساخته"nin fâ'ili Efendimizdir. Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm olunca ma'nâsı şöyle olur ki: O şeb-i ferhunde mi'râcda Cenâb-ı Cibrîl, isrâ hil'atini efendimizin mübârek arkasına giydirip şeb-revlik libâsını da ondan yaptı, demek olur. İmâmü'l-enbiyâ celîlü's-secâyâ 'aleyhi'l-ekmeli't-tehâyâ efendimiz, bu bâbda buyurdular ki: O gece âbdest almak istediğimde kîbel-i Îlâhiyyeden Cebrâ'île emr olundu ki: Cennete varıp kevser havzından âbdest alacak su getire. Bu esnâda henüz sığanmamıştım.

Rıdvân; yâkûtdan kevser ile dolu iki ibrik ve yeşil zümrüden bir leğen getirdi. O leğenin dört köşesi olup her köşesinde bir cevher vaz' olunmuştu ki ziyâsı âsmânı ihâta ederdi buyurdu. Hulâsa-i kelâm hâce-i 'âlem o sudan gusl eyledikten sonra nûrdan hulle giydirdiler. Mübârek başına da nûrdan 'amâme koydular. Bir rivâyette o 'amâmeyi Rıdvân Hazret-i Âdem 'aleyhi's-selâm halk olunmazdan sekiz bin yıl evvel o Hazretin nâm-ı şerîfine olmak üzere sarmıştı. Kırk bin melek o 'amâmenin etrâfında ta'zîm ile tesbîh ve tehlîl ederler ve her tesbîh 'akîbinde nûr-i kâ'inât 'aleyhi ekmeli't-tahiyât efendimize salavât getirirlerdi. O gece Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm o 'amâmeyi alıp kırk bin melek ile Hazret-i risâlet-penâh Efendimizin ziyaretine geldiler. O 'amâmenin dört köşesi olup bir köşesinde "Muhammed Resûlullâh" diğerköşesinde "Muhammed Nebiyyullâh" üçüncü köşesinde "Muhammed Halîlullâh" dördüncü köşesinde "Muhammed Habîbullâh" yazılmıştı. Bu sıfatla mevsûfe 'amâmeyi giydikten sonra, Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm seyyidü'l-kevneyn efendimizin mübârek arkasına nûrdan bir ridâ koydu, mübârek beline de kırmızı yâkûtdan bir kemer kuşatıp dest-i şerîfine yeşil zümrüden bir kamçı verdi. O kamçı dört yüz incü ile müzeyyen olup her incü Zühre yıldızı gibi

parlardı. Kadem-i sa‘adetlerine de yeşil zümrüden nâ‘leyn giydirdiler. Ondan sonra Cebrâ‘îl ‘aleyhi’s-selâm mübârek eline yapışıp “Beytü’l-Haram”a götürdü. Bir rivâyette Seyyidü’l-Murselîn Efendimiz; zemzem kuyusuna gelip âbdest aldıktan sonra yedi kere tavâf etti. Ondan Hatîme gelerek bir mikdâristirâhat buyurdular. O mahalde yine Cebrâ‘îl ‘aleyhi’s-selâm gelip şakk-ı sadr eyledi. Hikmet ve ma‘rifetle dolu bir altun leğen getirip Hazreti yanına üzere dayadıkları hâlde mübârek sînesini yarıp kalb-i latîfini çıkardılar. Mîkâ‘îl ‘aleyhi’s-selâm zemzemden üç leğen su getirip damarlarını ve sîne-i latîfini yıkadılar. Ondan sonra Cebrâ‘îl ‘aleyhi’s-selâm kalbini yarıp. O altın leğende bulunan hikmet ve ma‘rifeti kalb-i şerîfine doldurup elinden tutarak Bathâ-i Mekkeye getirdi. Pîşvâ-yı enbîya ‘aleyhi ekmele’-t-tehâyâ efendimiz buyurdular ki: O esnâda Mîkâ‘îl ve İsrâfîl ‘aleyhime’s-selâmdan her bir birinin hizmetinde yetmiş bin melek saff-beste-i ihtirâm olarak durduklarını gördüm. Her biri bana ta‘zîm ettiler. Ben dahi onlara tahiyat ve selâmla mukâbele eyledim, sonra Cibrîl evsâfî sebk eden Burâk-ı rûh-reftârı getirip yâ Resûlallâh buna suvâr ol ki ehl-i mele-i a‘lâ teşrîfinize muntazırdırlar dedi.

Rivâyet olunur ki: Nûr-ı seyid-i kâ‘inât ‘aleyhi ekmele’-t-tahiyât efendimiz mezkûr Burâkı görünce mahzûn olarak tefekküre vardı. Bunun üzerine bârgâh-ı ehadiyetten Cebrâ‘îl ‘aleyhi’s-selâma şöyle bir hitâb-i ‘izzet geldi ki: Habîbime su‘âl eyle tevakkufuna bâ‘is nedir? Hazret-i Cibrîl su‘âl ittikte ma‘den-i merhamet efendimiz buyurdular ki: Ben bu kadar ‘izzetleri gördüm hâtırıma geldi ki kıyâmet günü za‘îf ümmetimin hâlleri nasıl olur? Elli bin yıl ‘arsa-i ‘arasâtta yayan oldukları hâlde bunca günâhları yüklerini nasıl çekebilirler ve otuz bin yıllık yolu olan sırâtı ne vechle mürûr edebilirler? Bu mükâleme esnâsında fermân-ı İlâhî geldi ki: Ey Habîbim, her kim mazhar-ı ‘inâyetim olursa sana irsâl ettiğim Burâk gibi o kimsenin kabrine de bir burâk gönderirim, mahşere süvâr olarak getirip sırâtı geçirdiğim gibi elli bin senelik vakti de bir ân gibi ederim. İşte senin ümmetinle mu‘âmelem bu vechle olacaktır me’yûs olma buyurdu. “ونحشر المتقين الي الرحمن وفدا²⁵” âyet-i celîlesi dahi bu rûkûba bir şahid-i ‘âdildir ki; müttakîni biz Rahmâna, süvâr oldukları hâlde haşr ederiz demek. Bunun üzerine server-i kâ‘inât ‘aleyhi ekmele’-t-

---

²⁵ O gün, takva sahiplerini, heyet olarak Rahmân'ın huzuruna toplayacağız (Meryem, 19/85).

tahiyyât efendimiz Burâka binmek istedi. İşte Cenâb-ı Câmî bu nükteyi beyân etmek ister de buyurlar ki:

از آن دولت سراچون خواجه دین

خرامادن سد بغزم خانه زین

30

شداز سیوحيان كردون صداده

که سبحان الذي اسري بعبدہ

(*Me'âl*)

Habîb-i kibriyâ ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimiz o devlet-i hânedan Burâka binmek ‘azm ve kasdıyla gidince felekde bulunan meleklerden “سبحان الذي اسري بعبدہ” diye sadâ zuhûr eyledi demektir. Burâk o esnâda sıçrayarak pîşgâh-ı sa‘âdetinden kaçıp “وعزة ربي لايركبنني الا النبي النبي الهاشمي الابطي القرشي محمد بن عبدالله صاحب القرآن” dedi. Nûr-ı cebhe-i İslâm ve imân ‘aleyhi’s-salâvâtü’r-Rahmân efendimiz Burâkdan bu kelimâtı işitince “انا محمد رسول الله” buyurdular. Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm dahi Allâh hakkı için Muhammed budur dedi. Burâk-ı melekût-peymâ bunu işittiği ânda hayâsından derleyip karnı üzerine yattı. Seyyid-i kâ’inât ‘aleyhi efdalü’s-salâvât efendimiz Burâka binip ve Cibrîl-i Emîn rikâbını tutarak Mescidü’l-Aksâya teveccüh ettiler. Bir rivâyette Burâk serkeşlik ettiği sırada Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm ey Burâk bu ne küstâhlıktır, Allâhu Te‘âlânın kibriyâsı hakkı için sana bundan efdal bir kimse binmez diyince Burâk cevâbından yâ Cebrâ’îl hâcetim vardır ‘arz etmek isterim dedi. Resûl-i Rabb-i Mecîd sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz söyle maksadın nedir hâsıl olsun buyurdular. Burâk hâcetini şu yolda takrîr eyledi ki: Yâ Resûlallâh şimdi ben senin râyiha-i latîfinle ülfet ederim. Kıyâmet günü nice bin burâk gelecektir. Benim ise Hazretinden müfârekate tâkatim yoktur ârzûm budur ki kıyâmet günü benden başkasına süvâr olmayınız dedi. Sultânü’l-enbîyâ ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimiz onun talebini kabûl edip kıyâmet günü ona süvâr olmaya va‘d buyurdular.

İşte Mevlânâ ‘Abdurrahmân Câmî kuddise sırruhu’s-sâmî efendimiz bu gelecek beytleriyle efendimizin Burâka süvâr-ı ‘izz ve ihtişâm olduklarını beyân ve zikr olunan takrîre dahi işâret buyurmuşlardır şöyle ki:

پای در آورد بیشت براق
خواند بر آفاق که هذافراق

(Müfredât)

“پای در آورد” ‘aleyhi’s-selâtu ve’s-selâm efendimiz kadem-i sa‘âdetlerini getirdi. “بیشت براق” Burâkın arkasına ya‘nî bindi. “بیشت”in “براق”a izâfeti yâ-yı batniyye ile olarak lâmîyedir “در آورد” fi‘l-i mâzîsinin fâ‘ili Cenâb-ı risâlet-penâh efendimizdir. Pây lafzı mef‘ûlün-bih-i sarîhîdir “بیشت براق” da gayr-ı sarîhîdir. “خواند” burada “فراق” karînesiyle efendimiz vedâ‘ etti, demek “برآفاق” âfâka “افاق” “همزه”nin zammıyla ufkun cem‘î olup burada ‘âlem maksûddur “که” de beyâniyyedir. “هذا” mübtedâ olup müşârün-ileyhi hâldir. “فراق” da müfâ‘ale bâbının ikinci masdarından olup haber-i mübtedâdır. “براق” ile “فراق” tecnîs-i mutarraftır.

(31 Me‘âl)

Rûh-ı a‘zam sallallâhu ‘aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri: Burâk ile mukaveleden sonra arkasına binip şu hâl afâktan müfârekattir diyerek âfâka vedâ‘ eyledi. Zirâ onun seferi hakîkatte ‘âlem-i İlahîyedir. Âfâk ve ‘âlem ise ondan değildir. Bu i‘tibâr ile bi‘z-zarûre âfâktan firâk lâzım gelir. Rivâyet olunur ki o gece nûr-ı dîde-i kâ’inât efendimizin sağ ve sol câniblerinde seksener bin melek olup her birinin elinde ‘arş nûrundan bir mum ve ba‘zısının elinde dahi meş‘ale olup onların ziyâsından Bathâ-i Mekke ‘arşa mûmâsil ve o vâdî nefehât-i cennetle mu‘attar oldu. O esnâda Hudâvend-i Mûte‘âl tarafından bir fermân geldi ki: Ben Habîbimin önüne büyük perdenin birini ve bir rivâyette yetmiş bin perdenin birini hâ’il olmak üzere tutmuştum şu ânda keşf ü izâle oluna. Bu emrin ‘akîbinde bir nûr zâhir oldu ki, yüz altmış bin şem‘ ve meş‘alenin ziyâsı mahv oldu. “فسبحان الله العظيم”

تافت زبیت الحرم اورا لکام
زدبطواف حرم قدس کام

(Müfredât)

“تافتن” masdarından me‘hûz fi‘l-i mâzî olup ‘aleyhi’s-selâtu ve’s-selâm efendimiz çevirdi ve döndürdü. “زبیت الحرم” Ka‘be-i Mûkerremden, “اورالکام”ın takdîrî “لکام اورا” olup o Burâkın gemnî demek. “لکام” “lâm”ın kesri ve “kâf”-ı

Fârisîyle hayvânın ağzına vurulan gemdir. Zîrâ kîn dahi denir “لجام” onun mu‘arrebîdir “ز” dahi “ك” takdîrinde olarak adını attı demek ise de burada vusûlden kinâyedir. Kaf-1 Fârisîyle “ك” ile “لكم” tecnîs-i mutarrefdir ki evvel harfinden gayrî harfler birdir. “علم قلم سلم” gibi “طواف”ın “حرم”e “حرم”in de “قدس”e izâfetlerî yâ-yı batniyye ile lâmiyyedir.

(32 Me’âl)

Ser-halka-i enbiyâ ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimiz, Burâkın gemini Ka‘be-i Mükerrerden çevirdi de çârçâbük Harem- i Kuds-i Şerîfin tavafına vusûl buldu. Efendimiz Burâkın gemini bir mikdâr çektiği sırada Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm yâ Resûllallâh, salıver o me’mûrdur nereye gideceğini bilir dedi. Rûh-1 kâ’inât ‘aleyhi efdalü’s-salâvât efendimiz cevâbında “ان تركتها سارت وان حركتها طارت” buyurdular. Sonra Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm dedi ki: Yâ Muhammed yolda eğer âvâz işitirsen sakın iltifât eyleme ve senden bir kimse su’âl ederse cevâb verme beni Beyt-i Makdise görürsün.

Bir rivâyette eşrefü’l-enbiyâ ‘aleyhi efdalü’t-tehâyâ efendimiz buyurmuşlar ki: Sağımda ve solumda ve arka cihetimde birçok melâ’ike olduğu hâlde Cenâb-1 Cibrîl beni Mescidü’l-Aksâya kadar götürdü. Diğer bir rivâyette dahi buyurdular ki Beyt-i Makdise ‘azm ettiğimiz esnâda Cibrîl rikâbımda İsrâfîl gâşiyemi omuzunda götürmüştü. Fakat onun ululuğundan hicâb edip ‘özür dilediğimde bana dedi ki yâ Resûllallâh ben bu gece senin gâşiyedârın olayım diye nice yıllar ‘ibâdet ederek Hâk Te‘âlâdan taleb eyledim bi-hamdi’llâh matlûbuma şimdi muvaffak oldum. Hazret-i risâlet-penâh efendimiz su’al buyurdular ki: Bu hizmeti taleb etmene sebep ne idi. İsrâfîl ‘aleyhi’s-selâm, cevâbında şöyle buyurdular ki bir hayli yıllar ‘arşın altında ‘ibâdet ettikten sonra hitâb-1 ‘izzet geldi ki: ‘İbâdetin makbûl oldu mükâfât olmak üzere ne istersin? Bu hitâba cevâbımda: Yâ Rabbi ümmet-i müznibînin şefî’i bulunan zâtın ismini kendi isminle ‘arşın tâkında yazmışsın o zât vücûda geldiği vakt bir sâ‘at onun hizmetinde bulunmaklığımı ârzû ederim dedim. Hâk Te‘âlâ buyurdu ki hâcetini kabûl ettim. O zâtın bir gecesini olacaktı ki nokta-i hândan ‘âlem-i eflâka çıkardığım gibi kurb-i visâl ve ‘arz-1 cemâlîmle mesrûr edeceğim ve hazînelerimin kapılarını onun için miftâh-i şuhûdumla açarak onu Mekkedan Beyt-i Makdise getireceğim. O zamân Beyt-i Makdise gelinceye kadar onun gâşiyedârlığını et. Nûr-1 cemâl-i Mevlâ sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz buyurdular ki: Bir mikdâr daha kendim sağ tarafımdan yâ Muhammed ‘acele etme

yolu gayb ettin diyerek bir âvâz işittim ona iltifât etmedim ondan sonra sol tarafımdan dahi bir âvâz işittim ona dahi iltifât etmedim. Çünkü, Cibrîlin vasiyyetini hâtırımında tutmuştum. Sonra bir ‘avrat gördüm ki kendisini tezyîn etmiş olduğu hâlde Burâkın önüne gelip durdu. Bir sâ‘at dursan bir râzım var ‘arz edeyim dedi. Ona dahi iltifât etmeyip ‘ale’t-te‘cîl Burakı sürdüm. Cenâb-ı Cibrîlden bunlar kimlerdir diye su‘âl eyledim dedi ki ibtidâ nidâ eden dâ‘î yehûd ikinci dâ‘î nasârâ ve o gördüğün ‘avret dünyâ idi. Bunların hikmeti ve nûr-ı seyyidü’l- kâ’inât ‘aleyhi efdalü’s-salâvât efendimizin onlara iltifât buyurmadıklarının sebebi budur ki dâ‘imâ hâtır-ı şerîfleri ‘acabâ benden sonra ümmetimin ahvâlî nasıl olur diyerek müte‘ellim bulunurdu. Bu tarîk ile Hak Te‘âlâ ona tesliye-i derûn eyledi ki ümmeti İslâm üzerine yine sâbit olurlar. “يسبب الله الذين آمنوا بقول الثابت²⁶” âyet-i kerîmesi buna delâlet eder. Server-i enbiyâ ‘aleyhi ekmele’t-tehâyâ efendimiz yine buyurdular ki: Gâyet büyük bir taşta tesâdüf eyledim ki ortasında bir delik var oradan su çıkar o su yine çıktığı mahalle girmeye o kadar sa’y eder giremez. Sebebini Cibrîlden su‘âl ettim cevâbında o delik ağzın misâli, su da kelâmın numûnesidir. Nitekim bir söz ağızdan çıkarsa tekrâr girmek ve gizlenmek muhâldir dedi. Sonra üç âdem gördüm biri pîr ikincisi orta yaşlı üçüncüsü de civân. O civâna iltifât edip öbürlerine etmedim. Bunun üzerine Cenâb-ı Cibrîl bana hitâben yâ Muhammed devlet ü bahta nazar etmeden ‘âkıbete nazar eyledin bu sûrette iki cihânın ni‘meti sana ve ümmetine müyesser oldu dedi. Elime üstleri örtülü olarak iki kadeh verdiler. Sağ elimdeki süt sol elimdeki hamr kadehi idi. Sütü ihtiyâr edip doyuncaya kadar içtim. Cibrîl tahsîn ederek iyi ettin hem ta‘âmı ihtiyâr ettin hem şarâbı bu cihetten iki cihânı ihtiyâr etmiş oldun dedi. Sonra iki kadeh dahi sundular. Biri su öbürü bal idi. İkisini de içtim Hazret-i Cibrîl buyurdu ki bal ümmetinin kıyâmete kadar bekâsına delîldir, su da ümmetinin günâhtan pâk olmasına işârettir. Bir mikdâr daha gittim Cenâb-ı Cibrîl yâ Resûllallâh bu mekânda iki rek‘at namâz kıl zîrâ bu ‘arz-ı tayyibedir ki senin hicretgâhın olacaktır dedi. Bunun üzerine iki rek‘at namâz kılıp Burâka süvâr oldum ondan sonra Tûr-i Sînâda mevlid-i ‘Îsâda ikişer rek‘at namâz kıldım. Bana bir kimse gösterdiler ki bir yük odunu arkasına almaya sa’y eder alamaz. Bununla berâber tekrâr odun getirir. O yüke ‘ilâve eder. Refîk-i muhterem emînü’l-vaHY buyurdu ki bu kimse dünyâyâ harîs olup mâl cem‘ edenin misâlîdir

---

²⁶ Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zalimleri ise saptırır. Ve Allah dilediğini yapar (İbrâhîm, 14/27).

yemeğe kâdir olmadığı mâlî cem‘ eylediği hâlde bile onunla kanâ‘at etmeyerek ziyâdesine sa‘y eder. Bir âdem dahi gördüm ki: Meşakkatle bir kuyudan su çeker tamâm kova kuyunun ağzına geldiği ânda boş bulunur. Cenâb-ı Cibril bu hâl riyâ ile ‘amel edenin misâlidir ki birçok zahmeti ihtiyâr ile a‘mâl-i hasene eder. Fakat riyâ-âlûd olduğundan kıyâmet günü eline bir şey girmeyecektir dedi.

“نعذ بالله من شرور انفسنا ومن سنات اعمالنا“

33

بود ازو کام نهادن همان

درهم قدس ستادن همان

(Müfredât)

Mısrâ‘-i evvel; “ازو کام نهادن براق همان بود“ takdîrinde olup Ka‘be-i Mükerrermeden Burâkın adım koyması tarfetü’l-‘aynda idi demek olur. “درحرم قدس” Kuds-i Şerîfin haremindedir “ستادن” Burakın durması demek “همان” da “همان بود” takdîrinde olarak tarfetü’l-‘aynde idi, demek “حرم”in “قدس”e izâfeti yâ-yı batniyye ile lâmiyyedir. “همان” lafzı bu beytte edât-ı ta‘cıldır, edât-ı ‘aynî de olur. “سخن هرچه کوي همان بشنوي” mısrâ‘ında olduğu gibi me’âli “ne söz söylersen onun ‘aynını işitirsin” demektir.

(33 Me’âl)

Ka‘be-i Mükerrermeden Burakın adım koyması tarfetü’l-‘aynda olduğu gibi Kuds-i Şerîfin haremindedir durması da tarfetü’l-‘aynda idi. El-hâsıl Mekke-i Mükerrermeden mânend-i berk-i hâtıf Beyt-i Makdise erişti. Server-i ‘âlem, seyyid-i benî âdem Muhammed Mustafâ sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz buyurdular ki: Mescidü’l-Aksâya geldiğim vakt gökten melekler gelerek bana istikbâl edip Rabbü’l-‘İzzetten müjdeler getirdiler. Es-selâmu “ ‘aleyke yâ evvel yâ âhir yâ hâşir” dediler. Onlara bu ne gûnâ tahiyettir ve bu esmâya sebep nedir dedim. Cevâblarında “şâfi‘ ve müşeffi‘ olanın ibtidâsı ve enbiyânın âhiri sensin” deyip hilkatte evveliyet senindir. Bi‘sette dahi âhir sensin, dediler. Bunu sebebi melekler fahr-i ‘âlem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimize beşâret etmesini irâde ettikleridir. Burda hilkatte evveliyetini beşâret maksûd olmadığı gibi Habîb-i Ekrem’in maksad-ı ‘âlîlerine de muvâfık değildir. Belki ibtidâ şefâ‘at edici olup ümmeti hakkında müşeffi‘ olması maksûd-ı aslî-i peygamberîdir. Bu cihetten

melekler böyle tefsîr ve tebşir ettiler. Seyyidü'l-mürselîn 'aleyhi's-salâvâtü'l-mu'în efendimiz buyurdular ki: Ondan sonra Cibrîl-i Emîn beni Burâktan indirip Burâkı, cennetten getirmiş olduğu harîrden bir ip ile enbiyâ 'aleyhîmü's-selâmın bağlamış oldukları halkaya bağladı. Enbiyâ vü mürselîn bana istikbâl ederek izhâr ta'zîm ü tekrîm ettiler. Bu bâbda iki rivâyet vâki' olmuştur. Biri odur ki Hak Te'âlâ enbiyâ 'aleyhîmü's-selâmı Habîbi için ihyâ edip ecsâd-ı şerîfeleriyle istikbâlde hâzır bulundular diğeri bir rivâyette dahi ervâh-ı şerîfeleri hâzır oldular. Rûhu'l-Emîn 'aleyhi's-selâm fahrü'l-mürselîn efendimize hitâben "yâ Muhammed bu zevât-ı kirâm birâderlerin enbiyâ 'aleyhimü's-selâmdırlar. Bunlara selâm vererek imâm olup iki rek'at namâz kıl tâ kim cümlesinin üzerine fazîletin zâhir olsun" dedi. Binâen 'aleyh onlara imâm olup iki rek'at namâz kıldım cümlesi bana iktidâ ettiler. Mevlânâ Câmî işte bu hakîkati:

34

دران مسجد ایمام انبیا شد

دران مسجد ایمام انبیا شد

Beyt-i münîfiyle beyân buyurdular. Namâzdan fâriğ olduktan sonra ba'zı enbiyâ 'aleyhimü's-selâm kendilerine muhtass olan hasâyisi ta'dâd ederek Hudâ-yı Müte'âle hamd ü senâda bulundular. İbtidâ hamd ü senâya başlayan İbrâhîm 'aleyhi's-selâm idi. Şöyle ki "الحمد لله الذي اتخذني خليلًا" ilâ âhirihi me'âli: Hamd o Allâhu Te'âlâyâ mahsûs ki beni Halîl ittihâz eyledi. Ve bana mülk-i 'azîm verdi. "ان ابراهيم كان امة قانتا لله حنيفا"²⁷ mazmûnunca tenhâ ümmet okudu ve halkın imâmı ettiği gibi nâr-ı Nemrûddan dahi halâs eyledi buyurdu. Sonra Mûsâ 'aleyhi's-selâm dahi "الحمد لله الذي كلمني تكلميا" diyerek âhirîne varınca okuyup senâda bulundu. Me'âli: Senâyı cemîl Allâhu Te'âlâyâ ki beni Kelîm edendi. Ve bir hakîr taşı bana on iki çeşme edip benim için su çıkardı ve ümmetim için "من و سلوا" inzâl eylediği gibi bahri şakk ve Fir'avnu 'askeriyle gark u helâk ve bana Tevrâtı 'atâ eyledi. Ve ümmetim hakkında "يهدون الي الحق و به يعدلون" buyurdu. Bundan sonra Dâvud 'aleyhi's-selâm senâyâ başlayarak "الحمد لله الذي علمني الزبور" ilâ âhirihi kırâ'at buyurdu. Me'âli: Hamd ü senâ o Allâhu Te'âlâyâ ki bana Zebûr ta'lîm ve elhân-ı meşhûre in'âm ü ihsân eylediği gibi demiri de mûm gibi yumuşak eyledi. Ve cibâl ve tuyûru bana

²⁷ Şüphesiz İbrahim, Allah'a itaat eden, hakka yönelen bir önder idi (Nahl, 16/120).

musahhar kıldı. Calûtu el-Medde helâk ederek hükûmet ü hilâfet ü fasl-ı hitâbı bana lâyıık gördü deyip senâya hitâm verdikten sonra Süleymân ‘aleyhi’s-selâm senâya başladı. Şöyle ki “الحمد لله الذي سخر لي الرياح والجن والشياطين” âhirîne varınca okudu. Me’âli: Bütün hamd ve senâ o Allâhu Te‘âlâya mahsûs ki bana kuşların lisânını öğrettiği gibi mülk-i ‘azîm dahi nasîb ederek rüzgârları ve cin ve şeyâtîni emrime musahhar kıldı. Nitekim perîlere mehârîb ve temâsîlden her ne ki emr edersem emrime mutî‘ olup havzlar gibi büyük kâseler ve yüksek duvarlı hâneler yaparlar. Onun vafında “لا ينبغي لا حد من بعدى” vâki‘ oldu. Mülk ve mâlî bana tayyib ve bî-hisâb etti. Sonra ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm senâya başlayıp “الحمد لله الذي جعلني كلمته ورواحمه” âhirîne varınca okudu. Me’âli: Şükür ü sipâs-ı vâfir o Allâhu Te‘âlâya ki beni kendinin kelimesi ve rûhu ittihâz ederek hakkımda “ان مثل عيسى عندا الله كمثل آدم²⁸” buyurdu ve bana kendi kitâbını ta‘lîm ile Tevrât ve İncîlde saklamış olduğu hikmet hazînesini lâyıık gördü. Balçıktan bir kıt‘a-yı tayr şekline koyduğum zamân ona rûh ihsân ve ekme u ebras ‘illetlerine mübtelâ olanları du‘âm sebebiyle derd-i mezkûrlerden tahlîs etti, beni cümle âlâyiştten berî kılarak âsmâna çıkardı, beni ve vâlidemi kendi penâhında ederek şeytânı hiçbir tarîkle bana musallat etmedi deyip hatm-i kelâm eyledi. İmâmü’l-mürselîn sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz buyurdular ki enbiyâ ‘aleyhîmü’s-selâm kendilerinin mahâmidinden fâriğ olduktan sonra ben dahi Hudâ-yı Mûte‘âlin hamd ü senâsına şu vechle şürû‘ eyledim ki hamd ü sipâs o Hudâ-yı bî-misâle ki: Beni ‘âlemiyâna rahmet gönderdiği gibi cümle halâyika meb‘ûs eyledi. Ve cemî‘-i şeye kendisinde münderic bulunan karâ‘ini bana verdi. Ümmetimi de cemî‘-i ümmetlerden hayırlı edip onlara vasat ve ‘adl diye ad koydu. Ve beni evvel ve âhir eylediği gibi sînemi dahi şerh edip vizri benden ihrâc eyledi ve ismimi ‘âlî kıldı. Ve bana fâtih ve hâtim dedi. Ba‘zı rivâyette bu kelimât üzerine ziyâde olmuş şu sıfât-ı mergûbe dahi vardır ki Hak Te‘âlâ o Hazrete lâyıık ve muhtass kılmıştır. O sıfât bunlardır. “الحمد لله الذي جعلني فاعاً” el-hadîs. Me’âli: Cemî‘-i hâmidînin hamdi o Allâhu Te‘âlâ Hazretine mahsûs ki beni fâ‘ik ya‘nî Bedir günü küffâra gâlib eyledi. Ve râ‘ik ya‘nî gökten benim berekâtımla yağmur inzâl etti. Ve fâtih eyledi, ya‘nî yevm-i kıyâmette ibtidâ şakk olacak benim kabrimdir. Ve hâtim kıldı ki enbiyâ benimle hatm oldu. Benden sonra nebî gelmez. Ve beni evvel ve âhir ve şâhid ve müzekkî ve mübeşşir ve nezîr ve dâ‘î ile’llâh ve

²⁸ Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir (Ali İmrân, 3/59).

sirâc-i münîr eyledi ve bana Kur’ân-ı ‘azîmde Muhammed ve İncilde Ahmed ve Kitab-i mâ-tekaddemde ve Zebûrda Mahmûd diye ad verdiği gibi hâşir ve rahmeten li’l-‘âlemîn eyledi ve şükürler olsun o vâhibü’n-nevâle ki; bütün rû-yi zemîni bana mescid ve toprağını su yerine mutahhar ve ‘ilm-i beyân ve tevhîdi âsân eyledi. Melâ’ikesini de bana imdâda gönderdi. Ümmetim için tövbe kapısını kıyâmete kadar kapatmadı, Havz-ı Kevseri bana verdi ve her peygambere bir du‘â-i müstecâb ihsân etti. Benim du‘âmı kıyâmette şefâ‘at için zahîre eyledi. Ümmetimin günâh-ı kebâ’irine şefâ‘at ederim diyerek bu mefâhiri ta‘dâd ile söze hitâm verdiğimde Hazret-i İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm mu‘âşir-i enbiyâ ‘aleyhimü’s-selâm cânibine teveccüh ederek işte bununla Hak Te‘âlâ habîbini cümle enbiyâ üzerine tafdîl eyledi dedi bunun üzerine enbiyâ ‘aleyhimü’s-selâm cümleten bana teveccüh edip Yâ Muhammed Hak Te‘âlâ sana bu gece birçok kerâmet ihsân edecek ki aslâ evvelîn ve âhirînden bir ferde müyesser olmamıştır. Rabbinden kâdir olabildiğin kadar ümmetin için tahfif-i tekâlîf taleb eyle “والله الميسر” dediler. Ondan sonra Cibrîl elimden tutup sahrenin üstüne götürdü. Sahreden âsmâna varır bir nerdübân gördüm ki hüsn ü cemâlde onun gibi güzel bir şey görmedim buyurdu. Sâhib-i şerî‘at efendimizden o nerdübânın ta‘rifinde birkaç rivâyet vardır. Şöyle ki o nerdübânın pencere gibi iki ‘ârızası olup bir cânibi semt-i semâya öbür cânibi de zemîne doğru açılmıştı. Ayakları kırmızı yâkûtdan ve yeşil zümrüdden ve altın ve gümüşten ‘ibâret idi. Diğer bir rivâyette dahi o mi‘râcın yeşil zümrütten iki kanadı var idi. Kanatlarını açsa bütün dünyâyı ihâta ederdi. Kendisinde elli makâm olup her makâm yetmiş senelik yol idi. Ve her makâma bir melek-i mukarreb ta‘yîn olunmuştu. Her melek hizmetinde yetmiş bin melek kâ’im idi. Birbirlerine müjde ederek bana işâret ederlerdi. Ve o mi‘râc melâ’ikenin tarîki olup gökten inip çıkan melek oradan iner çıkardı. Azrâ’îl dahi kabz-ı ervâh için oradan inerdi. Bir âdem fevt olacağı sırada o mi‘râcı gördüğü vakt gözleri donuk olur buyurdular. Sonra esah rivâyette imâmü’l-enbiyâ ‘aleyhi ekme’lî’t-tehâyâ efendimiz mezkûr Burâka süvâr olup o mi‘râcdan âsmâna ‘urûc buyurdular. Diğer bir rivâyete nazaran Cibrîl ‘aleyhi’s-selâmın kanadına binip âsmâna çıktı. İşte Sultanü’l-‘Ârîfin Câmî-i huçeste-güftâr kuddise sırruhu hazretleri bu gelecek beytleriyle mihmân-ı halvet-sarây-ı ev ednâya, misâfir-i i’ttilâgâh-ı mâ evhâ efendimiz hazretlerinin Burâka süvâr olduğu hâlde yine refik-i muhteremleri emînü’l-vahy ile birlikte meydân-ı zümrüd-gûn-ı âsmâna tevcîh-i ‘inân buyurdıklarını beyân buyuracaklardır.

بازازانجامر عزم چست

روی سفر کرد بقصر نخست

شد بدر خانه ماه آفتاب

یافت بیک حلقه زدن فتح باب

(Müfredât)

“باز” yine “ازانجا” Kuds-i Şerîften “کمر”in “عزم”e izâfeti yâ-yı batniyye ile mecâzen lâmiyye yâhud beyâniyye olup niyet ve kasd kuşağını demek. “Cîm”-i Farisînin zammı ve sükûnu “sîn” ve “tâ” ile “چست” burada “محکم باغلابوب” demek. “روی سفر” sefer eylemek teveccühünü “کرد” eyledi. “بقصر نخست” felek-i evvele “نخست”in “nûn” ve “hâ”-i mu‘cemenin zammeleriyle olan “نخست” izâfeti yâ-yı batniyye ile olarak beyâniyyedir. “کرد” ile “چست”in fâ‘illeri ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizdir. “شد” burada gitti ma’nâsıdır. “در”in “خانه”ye “خانه”nin de “شد”a izâfetleri lâmiyye olup mâhın hânesinin kapısına demektir “آفتاب” da “شد” fi‘linin fâ‘ilidir. Zîrâ “شد” burada “ذهب” ma’nâsına fi‘l-i tâm ve lâzımdır. “آفتاب” ile merâm âftâbdan enver olan fahr-i kâ’inât ‘aleyhi ekmelü’t-tehiyyât efendimiz irâde edilmiştir. Zîrâ âftâb ve mâhtâb onun nûr-ı pâkinden halk olunmuştur. Buna dâ‘ir olan bahs Mantıku’t-Tayrı şerh ettiğimiz esnâda zikr olunmuştur. “یافت” buldu. “بیک” bir halka çalmakla “فتح باب” kapıyı açık ya’nî hemân bir dakk-i bâb ile kapı açıldı.

(35,36 Me’âl)

Hulâsa-i kâ’inât ‘aleyhi ekmelü’t-tehiyyât efendimiz, yine Kuds-i Şerîften niyet kuşağını muhkem bağlayıp felek-i evvele müteveccih oldu. Âftâbdan enver olan hazret-i risâlet-penâh efendimiz mâhın hânesi kapısına gidip hemân bir dakk-ı bâb ile kapı açıldı. “Mâh” felek-i evvelde bulunduğu için ona “hâne-i mâh” denildi. El-hâsıl bundan evvel zikr olunan tafsîlin icmâlî budur ki: Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm Muhammed ‘aleyhi’s-selâmı hücre-i Ümmühânîden Mescid-i Harâma götürüp sadrını şakk ve kalbini gasl ile mezkûr Burâka bindirip Beyt-i Makdise erişirdi. Orada enbiyâ ‘aleyhimü’s-selâma imâmet edip “sahre”den esah rivâyette Burâka binip peyk-i celil ile birlikte birinci âsmâna çıktı. Şifâ-i Şerîf

şârihi ‘Alîyyü’l-Kârî o sahreyi bir kayddan şöyle rivâyet eder ki rû-yi zemînde cereyân eden suların küllîsi Beyt-i Makdisin sahresinin altından çıkar. Ya‘nî maksim-i miyâh-ı ‘âlemdir ve bu sahre rû-yı ‘arzda Allâhu Te‘âlânın ‘acâ’ib-i mahlûkât ve garâ’ibinden olup semâ ile ‘arz miyânında Mescidü’l-Aksânın ortasında dağ gibi büyük sert bir taştır. Semâyı tutan Allâhu Te‘âlâ o taşı her cihetten ‘arzdan münkatı‘ ve mu‘allak olarak tutar. Leyle-i isrâda mahbûb-i kerîm-i Yezdân efendimiz Burâka bindiği zamân kadem-i sa‘âdetlerinin yerleri o taşın uç tarafından yukarısındadır. Semâyâ ‘urûcu esnâsında o Hazretin heybetinden sahra-i mezkûre de o cihetten meyl eyleyince cihet-i uhrâsından melâ’ike sahra-i mezkûreyi tutup parmaklarının eseri vardır, me’âlinde olan şu:

”قال البرقي في غربي المواطن قيل ان مياه الارض كلها تخرج من تحت صخرة بيت المقدس وهي من عجايب مخلوقات الله تعالى في ارضه ومن غرائبها فانها صخرة صماء في وسط المسجد القصي مثل الجبل بين السماء والارض قد انقطعت عن الارض كلها كل جبة لا يمسكها الا الله الذي امسك السماء ان تقطعت عن الارض كلها من كل جهة لا يمسكها الا الله الذي امسك السماء ان تقع علي الارض الا باذنه وفي اعلا هامن جهة الحرف موضع قدم رسول الله صلي الله تعالى عليه و سلم حين ركب البراق ليلة الاسراء قدملت من تلك الجهة من هيبته و من الجهة الا خري اثرا صابع الملائكة التي امسكتها اذامالت به.“

‘ibâreleriyle mezkûrdur. Cild “1” sahîfe “390” bir rivâyette zübde-i mevcûdât efendimiz buyurdular ki evvelki âsmâna geldim. Cibrîl “Bâbü’l-Hıfz” denilen “kapıyı” kaktı o kapı kırmızı yâkûtta ve kilidi incüden olup İsmâ‘îl nâm bir melek müvekkeldi. O melek “من ذاذاى نادى” diyerek bir âvâz ile cevâb verdi ki aslâ öyle âvâz işitmemiştim. Bunun üzerine Cibrîl benim dedi. Yanındaki kimdir diyerek su‘âl edince “Muhammed”dir dedi. Ba‘s olundu mu diyerek tekrâr su‘âl eyledi. Cibrîl cevâbında evet buyurdular. Sonra mezkûr melek “Hoş geldin merhabâ fe-ni‘me’l-muhibbî” diyerek kapıyı açtı. İşte Cenâb-ı Câmî bu gelecek beytleriyle dahi melekler tarafından olan taltîfâtı beyân buyuracaklardır şöyle ki:

37

رفت درآن خانه بصد عزوناز

خانه نشينا بهزاران نياز

38

سجده كنان بوسه پيايش زدند

طبل دعاكوس ثنايش زدند

کای بدرت ملک و ملک ملتجی

جعت الینا فلنعم المحبی

امدی و آمدنت بس خوشست

دیدن روی تو عجب دلکشست

خاک رهت برسرماتاج باد

هر شب عمرت شب معراج باد

(Müfredât)

“o hâneye ”دران خانه“ aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz gitti. ”رفت“ nice ‘izz ü nâz ile ”صد عزوناز“ dan merâm meleklerdir. ”بهزاران نیاز“ binlerce ricâ vü du’â vü tevâzu‘ ile demek ”سجده کنان“ da sıfat-ı hâliyye olup secde ederek demektir. ”بوسه بپایش زدند“ in takdîri ”بو سه زدند بپای محمد“ olup Muhammed ”طبل دعایش زدند“ dahi ”طبل دعا“ ’aleyhi’s-selâmın kadem-i sa’âdetlerini öptüler demek, ”تبل در“ takdîrinde olarak du’âsı tablını çaldılar ma’nâsınadır. ”طبل“ davul ve tranpet ta’bîr olunan çalgı “kâf”-ı ‘Arabînin zammıyla ”کوس ثنایش“ onun senâsı davulunu ”زدند“ ”کای بدرت“ cenk ve âlây günlerinde çalınan büyük davula denir. ”کای بدرت“ bulunan ”کای“ in aslı ”که ای“ olup beyâniyyedir. ”در“ in zamîre izâfeti lâmiyyedir.

”ملم“ her ne kadar bu ‘âlem-i süflî ise de burada mecâz-ı mürsel tarikîyle ya’nî zikr-i mahall irâde-i hâl kabîlinden olarak halk-ı cihân kâd olunmuştur. İkinci mîmin ve lâmın fethalarıyla ”ملم“ bildiğimiz rûhâniyyûndan hizmet-i İlâhiyyede müstahdem olan zât-ı mübâreğge denir. ”ملتجی“ ifti’âl bâbından ilticâ edici ma’nâsına ism-i fâ’ildir. ”mîm“ in fethiyle ”المحبی“ de ”ال“ harf-i ta’rîf ‘inde’l-Halîl yâhud ”lâm“ harf-i ta’rîfde ‘inde Sîbeveyh yâhud yalnız hemze harf-i ta’rîf “ل” lâm-ı fârika ‘inde’l-Müberrid ve ‘alâ tekâdirü’s-selâse feth üzere yâhud sükûn üzere mebnî i’râbdan mahalli yok ”مجئ“ masdar-ı mîmîdir. ”آمدی“ bu mahalle geldin ”و آمدنت“ hâlbuki senin teşrîfin ”بوس خوشست“ ziyâde güzel ve latîfdir; ”دیدن روی تو“ senin cemâlini görmek ”عجب“ ”دلکشست“ aceb gönül cezb edici ra’nâdır. ”دیدن“ in ”روی“ e izâfeti masdarın mef’ûlüne

izâfeti kabîlindendir. “رؤى”in de “تو”ya izâfeti yâ-yı batniyye ile lâmiyyedir. “هرشب عمرت” yolunun toprağı “بر سرما” başımız üzere “تاج باد” tâc olsun “خاك رھت” hayâtının her gecesi “شب معراج باد” mi‘râc gecesi olsun demektir.

(41 Me’âl)

Sultânü’l-kevneyn efendimiz o hâneye nice bin ‘izz ü nâz ile dâhil oldular. O felekte bulunan melekler nihâyet derece tevâzu‘ ve edeble secde ederek onun kadem-i sa‘âdetlerini öptükleri gibi du‘âsı tablini, senâsı kûsunu da çaldılar. Şöyle diyerek ki “ey imâmü’l-enbiyâ, halk-ı cihân ve semavâtta bulunan melekler senin bâb-ı sa‘âdetine ilticâ ve meded taleb edicidirler. Sen bize geldin ve ne hoş kudûmun ki bize vusûlün sebebiyle küllî şeref gelip semavât dahi şeref buldu. Bu mahalli teşrîf buyurdun hâlbuki senin teşrîfin ziyâde güzel ve latiftir. Zîrâ teşrîfinizden bize ve mekânımıza birçok şeref ‘ârız oldu. Aftâbdan enver olan mübârek cemâlini görmek ‘aceb câzib-i rûh u ferâh-bahşır. Senin hân-ı râhın başımız üzere tâc ve ‘ömrünün her gecesi şeb-i mi‘râc olsun” sözleriyle ta‘zîmde bulundular. Meleklerin bu kadar risâlet-penâh efendimizin teşrîf ve dîdârına ârzû-keş olmaları ve nihâyet bu ârzûlarına muvaffak olmalarına sebep budur ki: Hak Te‘âlâ o Hazreti mahbûbiyyet hil‘atiyle müşerref buyurunca bu sît u sadâ bütün ‘âlem-i mülk ü melekûta vâsıl oldu. Cümle mükevvenât Habîb-i Ekrem sallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellemin muhabbetiyle iftihâr ettiler. Ehl-i mele-i a‘lâ ki ibtidâda “اتجعل فيها” dediklerinden istiğfâr etmişlerdi. Hazret-i Fahr-i Kâ’inâtın mübârek cemâlini görmeye müştâk olup on sekiz bin ‘âlemin hilkatine ba‘s kim olduğunu görerek evvelince olan su‘âllerinden ‘özür dilemek için Cenâb-ı Haktan mülâkatıyla müşerref olmalarını talep ettiler. Nitekim Yûsuf ‘aleyhi’s-selâma Cenâb-ı “Züleyhâ” ziyâdesiyle muhabbet eylediğinden “قد شغفها حياً” diye Mısır hâtûnları cemâl-i Yûsufu görmedikleri için Züleyhâyı ta‘n etmişlerdi. Bunun üzerine “Züleyhâ” cemâl-i Yûsufu, kendisini bir dahi melâmet ve ta‘n etmesinler diye onlara gösterdi. Fi‘l-vâki‘ onlar cemâl-i Yûsuf’u gördükleri ânda medhûş olarak ellerini kesip “ما هذا بشران هذا الا ملك كريم²⁹” dediler. Netîce-i kelâm Hudâ-yi Müte‘âl meleklerin du‘âsını kabûl edip zübde-i kâ’inât ve ‘illet-i gâ’iye-i hilkat-i mevcûdât ‘aleyhi ekme’lû’t-tahiyyât efendimiz hazretlerini semâvât ve ‘arş u kürsîye çıkarıp levh u kalemi tayy ettirdi. Seyyid-i beşer ve şeffî-i rûz-i mahşer

²⁹ Bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir (Yûsuf, 12/41).

efendimiz birinci gökte Âdem ‘aleyhi’s-selâma mülâkî oldum kendi halk olunduğu sûret üzere beyâz incüden bir taht üzerinde nûrdan hulleler giymiş olduğu hâlde oturmuş Hak Te‘âlâ ona evlâdının ervâhını ‘ârz eder. Mü‘minînin rûhunu gördüğü vakt şâd olup “روح طيب من بدن طين” diyerek mağfîret du‘â eder onun önünden a‘lâ-yı ‘illiyyine götürürler buyurdular. “كلا ان كتاب الابرار لفي عليين³⁰” âyet-i kerîmesi buna bir şâhid-i ‘âddir.

Kâfir veya bir münâfıkın rûhunu götürdüğü esnâda gâm-gîn olarak ona “ان كتاب الفجار لفي سجين” diyerek du‘â eder, onu siccîne götürürler. “روح خبيث من بدن خبيث” nazm-ı celîlinin sırrı zâhir olur. Sonra Cibrîl işte bu pederin Âdem ‘aleyhi’s-selâmıdır. Önüne var selâm ver dedi. Varıp selâm verdim selâmımı izhâr-ı meserret ederek aldı. “مرحباً بالابن الصالح والنبى الصالح : الحمد لله الذى اكرمك و جعلك من نسلى.” buyurdu ve tesbîhinde “سبحان الجليل الا جل سبحان الواسع الغنى سبحان الله و بحمده سبحان الله العظيم و بحمده ستغفر الله” kelimât-ı şerîfeleri idi. Âdem ‘aleyhi’s-selâmın sağ cânibinde bir kapı olup oradan râyiha-i tayyibe gelir, ona nazar edip mesrûr olarak güler. Solunda dahi bir kapı var. Oradan râyiha-i kerîhe gelir ona da nazar edip mahzûn olarak ağlar. Cibrîlden “ما هذا الباب” diyerek su‘âl ettim. Cevâbında sağında bulunan kapı cennete açılır sü‘edâ ervâhı oradan cennete giderler, solunda olan kapı dahi cehenneme açılır. Eşkîyâ rûhları oradan cehenneme giderler. O kapıdan ervâh-ı sü‘edâyı görür mesrûr olur. Öbür kapıdan dahi ervâh-ı eşkîyâyı görüp mahzûn olur dedi. İkinci gökte Yahyâ ve ‘Îsâ ‘aleyhimü’s-selâmı, üçüncüde Yûsuf ‘aleyhis’selâmı, dördüncüde İdrîs ‘aleyhi’s-selâmı beşincide Hârûn ‘aleyhi’s-selâmı, altıncıda Mûsâ ‘aleyhi’s-selâmı yedincide İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâmı gördü. Selâm ve cevâb ile ikrâm olunduktan sonra Sidretü’l-Müntehâya varıp Beyt-i Ma‘mûr ve Nehr-i Kevser ve Nehr-i Rahmet nazarına geldi. Nitekim Buhârî-i Şerîfin cüz’-i sâlisinde bâbü’l-mi‘râc denilen mahalde beyân olunmuştur. Bu zikr olunacak hadîs-i şerîf mutavvel bir hadîs-i şerîfin zeylindedir. Şöyle ki;

”صم اتيت بدابة دون البغل وفوق الحمار ابيض فقال له الجارود هو البراق عيا ايا حمزة قال انس نعم يضع خطوه عند اقصي طرفه فحملت عليه فانطلق بي جبريل حتي اتي السماء الدنيا فاستفتح فقبل من هذا قال جبريل قبل ومن معك قال محمد قبل وقد ارسل اليه قال نعم قبل مرحباً به فنعم المحبى جاء ففتح فلما خلصت فاذا فيها آدم فقال هذا ابوك آدم فسلم عليه فسلمت عليه فرد السلام ثم قال مرحباً بالابن الصالح والنبى الصالح ثم سعد بي حتي اتي السماء الثانية فاستفتح قبل من هذا قال جبريل قبل ومن معك قال محمد قبل وقد ارسل اليه قال نعم قبل مرحباً به فنعم المحبى جاء ففتح فلما

³⁰ Hayır, (sandıkları gibi değil!) iyilerin yazısı "İlliyyûn"dadır (Mutaffîfîn, 83/18).

خلصت اذايحي وعيسي و هما ابنا الخالة قال هذا يحي وعيسي فسلم عليهما فسلمت فردا ثم قال مرحباً بالاخ الصالح والنبى الصالح ثم سعد بي الي السماء الثالثة فاستفتح قيل من هذا قال جبريل قيل و من معك قال محمد قيل وقد ارسل اليه قال نعم قيل مرحباً به فنعم المحبى جاء ففتح فلما خلصت اذا يوسف قال هذا يوسف فسلم عليه فسلمت عليه فرد ثم قال مرحباً بالاخ الصالح والنبى الصالح ثم سعد بي حتي اتى السماء الرابعة فاستفتح قيل من هذا قال جبريل قيل و من معك قال محمد قيل و قد ارسل اليه قال نعم قيل مرحباً به فنعم المحبى جاء ففتح فلما خلصت اذا ادريس قال هذا ادريس فسلم عليه فسلمت عليه فرد ثم قال مرحباً بالاخ الصالح والنبى الصالح ثم سعد بي حتي اتى السماء الخامسة فاستفتح قيل من هذا قال جبريل قيل و من معك قال محمد قيل و قد ارسل اليه قال نعم ففعلت فلما خلصت فاذا هرون قال هذا هرون فسلم عليه فسلمت عليه فرد ثم قال مرحباً بالاخ الصالح والنبى الصالح ثم سعد بي حتي اتى السماء السادسة فاستفتح قيل من هذا قال جبريل قيل و من معك قال محمد قيل و قد ارسل اليه قال نعم قال مرحباً به فنعم المحبى جاء فلما خلصت فاذا موسى قال هذا موسى فسلم عليه فسلمت عليه فرد ثم قال مرحباً بالاخ الصالح فلما تجاوزت بكى قيل له ما يبكيك قال ابكى لان غلاماً بعث بعدي يدخل الجنة من امته اكثر من يدخلها من امتي ثم سعد بي الي السماء السابعة فاستفتح جبريل قيل من هذا قال جبريل قيل و من معك قال محمد قيل و قدبعث اليه قال نعم قال مرحباً به فنعم المحبى جاء فلما خلصت فاذا ابراهيم قال هذا ابوك فسلم عليه فرد السلام قال مرحباً بالابن الصالح والنبى الصالح ثم رفعت لي سدرة المنسيه“

el-hadîs.

Cenâb-ı nübüvvet-me'âb efendimiz buyurdular ki: Yedinci kat gökte İbrâhîm 'aleyhi's-selâmı görüp selâm verdim selâmımı aldı "مرحبا بالابن الصالح والنبى الصالح" dedikten sonra yâ Muhammed, cennetin 'arızî gâyet latîf ve tayyibedir birçok ağaç diksinler dedi. Ağaç ne vechle dikilir dedim. Cevâbında "لا حول ولا قوة الا بالله العظيم" buyurdu. Rivâyet-i uhrâda رأيت ابراهيم ليلة اسري بي فقال ي محمد اقرأ امتك مني السلام وا خبرهم ان الجنة طيبة التربة عذوبة الماء وانها "vâki' olmuştur. "قيعان و غراسها سبحان الله و الحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر و لا حول ولا قوة الا بالله işte "سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر ولا حول ولا قوة الا بالله العظيم" Bir rivâyette dahi Hazret-i Câmî-i huçeste-hisâl bu gelecek beytiyle bu zikr olunan takrîre işâret buyuracaklardır. Şöyle ki:

41

خانه بخانه بهمين رسم وراه

سايه طويي شددش آرامگاه

(Müfredât)

"بهمين رسم وراه" felek-be-felek semâ-be-semâ demek "خانه بخانه" üzere ya'nî eflâkda bulunan meleklerden ta'zîm ü ihtirâm görerek mürûr etti "سايه طويي" Tûbâ ağacının gölgesi. Şecere-i Tûbâya Sidretü'l-Müntehâ denilmesi

halâyıkın ‘ilm ü a‘mâli ona müntehâ olduğundandır. “عندها جنت المأوى³¹” me’âlince Cennet-i Me’vâ o Sidretü’l-Müntehânın yanındadır. Müttakî ve şühedâ’ ervâhının mekân ü me’vâları olup tafsîli inşâ’allâh me’âl-i beytte gelecektir. “شدش آرامگاه”ın takdîri: “ارامکا هس شد” demek olup ‘aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimizin râhat edecek mahalli sâye-i Tûbâ oldu demek. “طوبى” Mûsâ vezni üzere ‘Arabîde zikr olunan ağaca itlak edilir. Ama Fârisîde “bâ”-i muvahhide-i meksûre ile hûnî vezni üzere isti‘mâl olunur. Ekseriyâ civânânın kâmetlerini ona teşbîh edip kâmet-i Tûbâ derler. Nîkâ ve hoşâ ma’nâsına da gelir. Bir de ‘Arabîde tûbâ lek derler sana mübârek olsun demek hayren lek gibi. Tahayyür ve aksâ-yı emniye ma’nâsına dahi gelir. Ba‘zıları ‘indinde aslı tayyibâdır. “Bâ”nın mâ-kabli yâ olmağla “vâv”a kalb olundu. Bu takdîrce ma’nâsı rızâ ve iyilik olur. Kezâ fi’l-Ferhengi’ş-Şu‘ûrî “همين” edât-ı kasrdır “كه” edâtına muttasıl olunca sür‘ât ma’nâsını ifâde eder. Gider gitmez orda denecek mahalde “همينکه رفت زد” denir. Bir de görür görmez yakasına sarıldı denecek makâmda “همينکه دید در آویخت بر کريپانش” denir.

(46 Me’âl)

Bedr-i münîr hâver-i hidâyet efendimiz ancak bu zikr olunan üslûb ile felek-be-felek ya’nî feleklerde bulunan meleklerden ta‘zîm ü senâ işiterek eflâkten geçti de tûbâ ağacının gölgesi onun arâmgâhı oldu. Mezkûr ağacın gölgesi o kadar vasî‘ ki atlı bir kimse onun gölgesinde yetmiş sene ve Tirmizî rivâyetince yüz sene yürür gider. Nitekim bu rivâyetler Şifâ-i Şerîf şerhi olan ‘Aliyyü’l-Kârînin cild-i evvelinin üç yüz doksan dördüncü sahîfesinde “وهي” ey Sidretü’l-Müntehâ “شجرة” ey ‘azîmet “يسير الراكب في ظلها سبعين عاماً” ve fi rivâyetü’l-Tirmizî “مائة سنة” diye zikr olunmuştur. ‘Ulemâ-i ‘izâm Sidretü’l-Müntehâ tesmiyesinde ihtilâf etmişler. Cenâb-ı İbn-i ‘Abbâs radiyallâhu ‘anhumâ şu me’âlde hikmet-pîrâ-yı beyân olmuştur ki halâyıkın ‘ilmi oraya kadar müntehâ olup orada ne olduğunu kimse bilemez. Ba‘zı ‘ulemâ, yukarıdan gelen o makâma kadar gelip aşağıya inemezler. Aşağıdan çıkan dahi oradan yukarıya gidemez dediler. Ba‘zılarını da ervâh-ı şühedâ’ o makâma varıp müntehâ olur buyurdular. Daha ba‘zı vücûh zikr olunmamıştır. Husûsiyle “تعرج الملائكة والروح اليه في يوم كان مقداره خمسين الف سنة³²” nazm-ı celîlinde dahi tafsîl vardır. Bu hakîkat tercümân-ı esrâr kitâb-ı mübîn rûşen-nazar-ı sıdk u yakîn İbn-i ‘Abbâs

³¹ Me'va cenneti onun (Sidre'nin) yanındadır (Necm, 53/15).

³² Melekler ve Ruh (Cebraîl) ona süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir (Hakka, 69/ 4).

radiyallâhu ‘anhümâ rivâyetiyle şu me’âl sıhhat-i peyâmda sahâ’if-pirâ-yı ifhâmdır ki o Sidretü’l-Müntehâ, sâk-ı ‘arşta bir ağaçtır budaklarının ba‘zısı altından, ba‘zısı da incü, zümrüd ve yâküttandır. Kökünden yukarısına varınca elli bin yıllık yoldur. Yaprakları fil kulağına benzer. Meyvesi dahi testi gibi olup nûr-i İllâhî o ağacı ihâta etmiştir. Habîb-i mükerrem, Nebîyy-i mu‘azzam sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz buyurdular ki: O ağaç üzerinde o kadar melâ’ike gördüm ki ‘adedini Allahu Te‘âlâdan başka kimse bilemez. Cümlesi o ağacın yapraklarını ihâta etmiş altın çekreneleri gibi parlar, kevâkib gibi şu‘le verir. Müfessirîn hazerâtı “اذيعشي السدره مايعشي³³” âyet-i kerîmesinin tefsîrinde: O Sidretü’l-Müntehâ bî-had melâ’ike ile kaplanmış hubbu’llâh ile melâ’ike pervâne gibi etrâfında teyerân ve yapraklarında tesbîh ve tehlîl ederler, diyerek tefsîr etmişler. O melâ’ikenin cümlesi hâce-i kâ’inât efendimizin huzûr-ı şerîflerine gelip selâm verdiler. Mübârek cemâlini görünce şükrlere edip Hak Te‘âlânın rahmetini beşâret ettiler. Bütün tâ‘atlerinin sevâbını ümmetine bağışladılar. Bu Sidretü’l-Müntehâda daha birçok garâ’ib beyân etmişler. Beyân muttavel olmasın diye ekseriyyesi tayy olundu. Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm yâ Resûlallâh senden matlûbum şudur ki: Bu makâmda iki rek‘at namâz kılasın bu cihetten mekânım şeref kesb etsin dedi. Efendimiz bunun üzerine Beyt-i Makdîste kıldığım gibi iki rek‘at namâz kıldım. Bütün Sidretü’l-Müntehâ melekleri gelip bana iktidâ eylediler buyurdu. İşte Resûl-i Rabbü’l-‘Âlemînin şerefi melâ’ike üzerine dahi muhakkak oldu. Hazreti seyyidü’l-enâm efdalü’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz buyurdular ki o ağacın altında dört ırmak olup ikisi zâhire ve ikisi de bâtına cârî olur. Cibrîl buyurdu ki: O bâtına cârî olan iki ırmak cennete gider. Zâhire cârî olan ırmak da dünyâyâ gider; birine Nîl-i Mübârek diğeri birine de Fırât denir. Nitekim Buhârî-i Şerîfte ânifen zikr olunan mutavvel bir hadîs-i şerîfin şu zeylinden dahi anlaşılır:

”واذا اربعة انهاران ظاهران فقلت ما هذان يا جبريل قال اماالباطنان فنهيران في الجنة واما الظاهران فالنيل والفرات ثم رفع لي البيت المعمور ثم اتيت باناءمن خمر واناء من عسل فاخذت اللبن فقال هي الفطرة انت عليها و امتك“

el-hadîs. Yine Resûl-i Kibriyâ ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimiz buyurdular ki: Bir ırmak dahi gördüm etrâfında mücevhlerden müzeyyen çadırlar ve kenârında boyunları deve boynuna benzer bir çok kuşlar var. Cibrîl: Bu Nehr-i Kevserdir. “انا اعطيناك الكثير“ sırınca Hak Te‘âlâ sana nasîb etmiştir dedi. O Kevserin levni süttten

³³ Sidre'yi kaplayan kaplamıştı (Necm, 53/16).

beyâz olup ondan bir tas alarak içtim baldan tatlı râyihası miskten daha güzel idi. Ve bir de o ağacın dibinden bir çeşme akar. Cenâb-ı Cibrîl buyurdu ki bu çeşmeye selsebîl derler. Ondan iki ırmak peydâ olur, birine “Nehr-i Kevser” öbürüne de Nehr-i Rahmet denir. Mazhâr-ı hitâb-ı celîl-i levlâk efendimiz Beyt-i Ma‘mûru dahi orada müşâhade buyurdular. Seyyidü’l-keviney efendimiz buyurdular ki: Orada bir cemâ‘at gördüm ki ba‘zılarının yüzleri nûrlu, ba‘zılarının da levni mutegayyir olmuş bu ırmağa gelip gasl ederler. Cibrîlden su‘âl eyledim. Cevâbında bunlar ümmetinden hasenât ve seyyi‘âtı halt ederek nihâyet tevbe edip gaffârü’z-zünüb olan Allâhu Te‘âlânın mazhar-ı ‘afv u gufrânı olmuş kullardır dedi. Ve bir de Cenâb-ı Peygamber Efendimiz buyurdular ki huzûruma üç taraf getirdiler, biri hamr diğeri süt üçüncüsü de asel idi. Bu üçünden sütü ihtiyâr edip içtim. Hazret-i Cibrîl “الحمد لله الذي هذا الك الفطرة” buyurdu ki me‘âli: İslâmı ihtiyâr ettin ümmetin o dîn üzerine sâbit olurlar demek. Diğeri bir rivâyette dahi “الحمد لله الذي هداك الي القطرة لو اخذت الخمر لغوت امك” vâki‘ olmuştur. Me‘âli: Hamrı alaydın ümmetin güm-râh olurdu demek. İşte Hazret-i Câmî bu gelecek beytleriyle nûr-i dîde-i kâ’inât efendimizin Sidretü’l-Müntehâdan dergâh-ı ehadiyyete müteveccihen hareket buyurdularını beyân etmek ister de buyururlar ki:

43

باز برافرت از آنجالوا

زدبيرا پرده ثم استوى

44

همنفسش زدنفس لو دنوت

زوشرف همنفسي كشتتوت

(Müfredât)

“ازانجا” yine “برفراخت” ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz kaldırdı, “ازانجا” “زد” “livâ” sancâğı olan sidretü’l müntehâdan “livâ” sancâğının “aldir Hudânın vasfı olduğu i‘tibârla ki “هو الذي خلق السموات و الارض في سنة ايام ثم استوي علي العرش³⁴” “سرا پرده ثم استوى”: Cenâb-ı İlâhî ma‘nâsmadır. El-hâsil

³⁴ O, gökleri ve yeri altı günde (altı evrede) yaratan, sonra Arş'a kurulandır (Hadîd, 57/4).

seyyidü'l-mürselîn efendimizin Cenâb-ı İlâhiyye doğru tevcîh-i 'inânında 'ibârettir. "همنفسش" Cenâb-ı fahr-i 'âlem efendimizin musâhibi olan Hazret-i Cibrîl 'aleyhi's-selâm demek. "لودنوت خطوة لا حترت" "لودنوت"e izâfeti yâ-yı batniyye ile olup "نفس" dedi demek. Bir rivâyette hatve bedelinde "انملة" vârid olmuştur. "نفس زد" burada "حرف زد" gibi söyledi ma'nâsıdır. Nefes aldı ma'nâsına da gelir "زو" o musâhibten demek. "شرف"ın "همنفسی"ye izâfetide yâ-yı batniyye ile olup musâhabet şerefi demektir. Kâf-ı Farisînin fethiyle "كشت" oldu demek, "نوت" burada ma'nâda ve vezinde "فوت" gibidir. Zîrâ "kâmûs"da bu "النوت" lugatini kemâl-i za'ftan nâşî iki tarafa temâyül ile yürümek ma'nâsıdır. "يقال نات الرجل نوتاً اذا تمايل من ضعف" gemi mellâhına dahi "نوتي" itlâkı bundan me'hûzdur. Çünkü gemiye dümenle yâhut yelken aktarmakla bir taraftan bir tarafa imâle eder diyerek zikr olunmuştur. El-hâsıl lugatimiz birinci bâbdan ecvef-i vâvî olarak masdar olup "لودنوت" ile tecnîs-i mutarref vâki' olmuştur. "سراپرده" muzâfun-ileyhi muzâf üzerine takdîm kabîlinden olarak vasf-ı terkîbî olmuştur. Eyvân-ı selâtîn ü vüzerâya çekilen büyük perdeye ve hânelerde ve sulu mahallerde çekilen perdeye denir. Mâ'nâ-yı lâzimiyyesi mâni' ve hicâb ve bir de hayme-i selâtîne dendiği gibi harem-i hâs önlerinde bulunan perdeye dahi denir. Sürâdık bundan sonra mu'rebdir. "Hâ"nın fethi ve "vâv"ın sükûnuyla "ش" vahdet için "ش" mahaffe ma'nâsına olup cem'i "هوارج" gelir. "ش" vahdet için "ش" zamîr-i gâ'ibî de Cenâb-ı Peygamber Efendimize râci' olup "بست" fi'line mukayyedir.

(43 Me'âl)

Server-i enbiyâ 'aleyhi ekme'lî't-tehâyâ efendimiz, yine Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâmın karârgâhı olan Sidretü'l-Müntehâdan livâ-yı nübüvveti kaldırıp sümme istivâ-serâ perdesine değdi. Ya'nî Habîb-i Celîl-i Rahmân efendimiz makâm-ı Cibrîle gelip birâz istirâhât buyurduktan sonra yine oradan Cenâb-ı lâ-mekâna doğru tevcîh-i 'inân eyleyince musâhibi bulunan Hazret-i Cibrîl, nübüvvet-me'âb efendimize hitâben yâ Resûlallâh! Ben makâmımdan bir adım 'arş cânibine karîb olursam elbette yanarım ma'nâsına olan "لودنوت خطوة لا حطرفت" dedi. Bunun için o musâhibden musâhabet şerefi fevt oldu.

"نبی گفت ای مہین بیک خدا از رہ چرامنندی

چنین کاهسته میرانی به بیک خسته میمانی

بیاسخ کفشتش ای مہتر مرا بگذار و خود بکنر

که کرمن بادم از جنبش تو برقي در سبكراني
مراجا سدره است اما توكر صدره چمي برتر
”هنوزت رخش همت دردتكست از كرم جولانی

İmâmü’s-sakaleyn efendimiz buyurdular ki: Cibrîl elimden tutarak beni kendi makâmından Sidrenin yukarısına kadar götürüp vedâ‘ eyleyince dedim ki: Ey peyk-i celîl-i Hazret-i Rab, beni yalnız mı bırakıyorsun? Cevâbında benim makâm-ı ma‘lûmum budur ve hizmetim bu mahalle kadardır dedi. Bunu üzerine dedim ki hani sen beni Rabbü’l-‘izzete götüreceğim dedin şimdi burada ne için vakf edersin diyerek elimi uzatıp Cibrîlin elinden tuttum bir kadem ileri çektim. Cibrîl serçe kuşu kadar olup ıztırâba başladı. Ve heybet-i İlâhiyyeden vücûdu lerzeye gelip yâ Muhammed beni makâmımda bırak eğer bir kadem belki bir parmak mikdârı ileri gidersem Celâlullâh heybetinden helâk olup bütün vücûdum sûzân olur dedi. Nebîyy-i zî-şân efendimiz, Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâmı bu hâlde görünce mübârek eliyle işâret buyurdu. O bir kadem yol ki beş yüz yıllık idi yine rücû‘ edip evvelki mekânına geldi. Kurre-i ‘ayn-i enbiyâ ser-sübha-i zümre-i asfiyâ efendimiz hazretlerinin serine bir anda geldi ki; ümmetin günâhlarını nice bir fikir edersen bir işâretle Cibrîli beş yüz yıllık yola îsâl ettin kıyâmet günü mübârek dudaklarını şefâ‘ât etmek için tahrîk edersen elli bin yıllık kıyâmet müddetini bir nefeste mürûr ettirir isen ‘aceb değildir. Bir rivâyette dahi şöyle vârid olmuş ki Sidreden çıktığım vakt Cibrîle ileri yürü dedim. Cevâbında yâ Hâtemü’r-Rusul sen Allâhu Te‘âlânın ‘indinde benden ekremsin sen ileri git dedi. İleri yürüdüm Cibrîl de ardından gelerek sırmalı bir hicâba vâsıl olduk. Cibrîl o hicâbı tahrîk ederek kimsin diye bir âvâz geldiğinde Cebrâ’îlim ve Muhammed ‘aleyhi’s-selâm benimledir dedi. Bunu üzerine hicâb ardından bir melek “Allâhu ekber Allâhu ekber” dedi. Verâ-i hicâbdan “صدق عبدي انا اكبر انا اكبر” diyerek âvâz geldi Şifâ-i Şerîfte dahi:

”فقال الملك الله كبر الله اكبر فقيل له اي جواباً عن مقوله من وراء الحجاب صدق عبدي انا اكبر هذا يحتمل انه امر ملكان يقوله عن امر به كعكسه حين حكي الله عن الملائكة في قوله وما تنتزل الا بامر ربك ثم قال الملك اشهد ان لا اله الا الله فقيل من وراء الحجاب صدق عبدي ان الله لا اله الا انا و وقع في اصل الد لحيبي انه لا اله الا انا و هو مخالف للنسخ المعتمدة“ و ذكر اي الراوي مثل هذااي الذي ذكر قولاً وجواباً في بقية الا دان“

ilâ âhirihi mestûr ve mübîndir. 1.cild ‘Aliyyü’l-Kârî “399” sahîfe. Melek yine “اشهد ان لا اله الا الله” dedi. Yine hicâb ardından “صدق عبدي انا الله لا اله الا انا” âvâzı işitildi. Melek tekrâr “انا ارسلت محمداً” dedi. Tekrâr verâ-yı hicâbdan “اشهد ان مهتماً رسول الله” dedi.

sadâsı zuhûr etti. Melek bunu üzerine “حى على الصلوة حى على الفلاح” dedi. ‘Akîbinde şöyle bir nidâ geldi ki “صدق عبدي و دعي الي عبادي انا دعوتهم الي افلح من اجاب” yine dâ’î melek “الله اكبر الله اكبر” dedi. Tekrâr bir nidâ geldi ki “صدق عبدي لا اله الا انا اكبر انا اكبر” melek “لا اله الا الله” dedi. Yine bunun üzerine “صدق عبدي لا اله الا انا” nidâsı tezyîn-i gûş eyledi. Bundan sonra bir nidâ dahi işittim ki: “يا محمد اكمل الله لك الشرف علي الاولين والآخرين” me’âli: Hudâ-yı Mûte’âl senin şeref ve fazîletini evvelîn ve âhirîn üzerine ziyâde ve kemâle eriştirsın, demek. Cibrîlden bu meleğin ahvâlini su’âl eyledim. Cevâbında seni hak peygamber irsâl eyleyen Allâh hakkı için ben bu meleğin ahvâlini bilemem. Ve bundan evvel dahi görmedim daha şimdi görüyorum dedi³⁵. Ondan sonra bir melek elini hicâb ardından çıkarıp beni alarak Cibrîl orada kaldı yine Şifâ-i Şerîfde bu makâmda “ايالمؤذن عبيد محمد فقدمه اى فى المقام الاتم ثم اخذ الملك” diye zikr olunmuştur. Bunun üzerine Cibrîl makâm-ı mezkûrede kalınca dedim ki: Yâ Cibrîl beni bu makâmda yalnız olarak niçin terk edersin? Cevâbında dedi ki: Yâ imâmü’l-enbiyâ “وما منا الاله مقام معلوم³⁶” ilâ âhirihi me’âli: Bizim her birimizin makâm-ı ma’lûmu vardır. Ondan tecâvüz edemeyiz. Bu gece sana ihtirâmen bu makâma kadar geldim ve illâ benim makâmım Sidretü’l-Müntehâ kurbundadır, demek. Seyyidü’l-kevneyn efendimiz buyurmuşlar ki: Yâ Cibrîl ben zann ederdim ki sen sâhib-i makâmsın meğer sen dahi makâmda kalmışsın. “من رضي بمقام حجب عن امامه” me’âli: Makâmına râzı olan bir kimse ileride gelecek makâmından mahcûbtur demek. Büyüklerden biri buyurdu ki: Cibrîlin “ومامنا” kavlından anlaşılıyor ki âdem evlâdının makâm-ı ma’lûmu yoktur ki o Hazret-i Seyyidü’l-Mürselînin şânında zâhir ve muhakkaktır. Habîb-i Rahmân efendimiz buyurdular ki: Ben yalnız olarak gittim nûr ve zulmetten nice hicâblar kat’ eyledim. Tâ yetmiş hicâb geçtim. Her hicâbın kalınlığı beş yüz yıllık yol olduğu gibi her hicâbın mâbeyni de beş yüz yıllık yol idi. Yine Mahbûb-i Kerîm-i Yezdân efendimiz buyurdular ki: Oraya kadar Burâk ile geldim o makâma vâsıl olunca “Refref” zâhir oldu. Burâk orada kaldı. Refrefin ziyâsı güneş nûrundan ziyâde idi. O Refrefin üzerine binip ‘arşa kadar gittim. Cenâb-ı Câmî, diğer mi’râciyesinde bu bâbda şöyle buyurdular ki:

³⁵ Şifâ-i Şerîfde şöyle beyân olunmuş ki:

فقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم (يا جبريل من هذا) اى من الملائكة (قال) اى جبريل (والذى بعثك بالحق انى لا قرب الخلق مكاناً) اى فى السماء او من الحجاب لا من رب الا رباب لانه منزه عن المكان والزمان وسائر سمات الحدثن (وان هذا الملك مارأبته منذ خلقت قبل ساعتى هذه) يعنى فهو داخل تحت قوله سبحانه ومما لا يعلمون و قوله تعالى (ويخلق ما لا تعلمون) اح. على القارى جلد (1) صحيفه(399).

³⁶ Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır (Sâffât, 37/164).

وز آنجا چون بشاخ سدره ره جست

ز پریدن جبریل شدست

بتدبیرش سرافیل از کمین

ز رفر ف حمله آیین هود چش بست

چور رفر ف شدمشرف ازو جودش گرفت

از دست رفر ف عرش زودش

(*Me'âl*)

Cenâb-ı Cibrîlin makâmından Sidretü'l-Müntehâya gelince Hazret-i Cibrîlin kanadı uçmaktan yorulup kaldı. O hâlde çâre ve tedbîr için İsrâfîl 'aleyhi's-selâm, hemen bulunduğu makâmından sıçrayıp Refreften gelin odası gibi donanmış ona bir mihaffe yaptı. Refref Hazret-i Fahr-i Kâ'inâtın vücûd-i şerîfiyle müşerref olunca İsrâfîl 'aleyhi's-selâm Refrefin elinden tutup nûr-i kâ'inât efendimizi bir anda 'arşa vâsıl eyledi demek.

“Refref” hakkında birkaç rivâyet vardır. Ba'zı rivâyette nûrdan bir bisâtîr dediler diğer bir rivâyette dahi bir tane incüden mahlûk olup tesbîh eder ve tesbîhi sadâsı da melekûtu tutmuştu, denildi. Hazret-i 'Abdulkâdir Geylânî kuddise sırruhu's-sâmî efendimiz Risâle-i Mi'râciyelerinde o Refref husûsunda “المركوب الخضر وهو رفر ف من نور اخضر” diyerek yeşil nûrdan mahlûk olduğunu beyân buyurmuşlar işte Mevlânâ Câmî dahi bu gelecek beytleriyle mazhar-ı tâm-ı İlâhî efendimizin 'arş-ı 'azîme vusûlünü beyân buyuracaklardır.

پای از آن پایه فراتر نهاد

عرش بزیر عدمش سر نهاد

(*Müfredât*)

“پای” efendimiz mübârek kadem-i sa'âdetlerini, “از آن پایه” Cibrîl-i Emînin makâmından “فراتر” daha yukarı “نهاد” ‘aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz koydu; “عرش” ‘arş-ı a'lâ “بزیر قدمش” fahrü'l-mürselîn efendimizin kadem-i sa'âdetlerine

“سرنهاد” baş koydu, “بزير”in “قدم”e yâ-yı batniyye ile izâfeti lâmiyye olduğu gibi “قدم”in de zamîre izâfeti lâmiyyedir.

(48 Me'âl)

Refref-süvâr-i bâlâ-hâne-i melekût sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz, kadem-i sa‘âdetlerini Cenâb-ı Cibrîlin makâmından yukarı vaz‘ ederek ‘arş-ı ‘azîm onun mübârek kadem-i sa‘âdetlerinin altına baş koydu. Netice-i me’âl o Hazret, makâm-ı Cibrîlden birçok garâ’ib görerek ‘arş-ı a‘lâya vâsıl oldu. Bu cihetten ‘arşa onun kudûm-i şerîfinden küllî şeref gelip bi’z-zarûre onun mübârek kademini bûse ile başını kadem-i sa‘âdetleri altına koydu. Kasîde-i Bürde şârihi Şeyhzâde bu makâmda şöyle nakl buyururlar ki;

”ثم انه عليه الصلاة والسلام اراد ان يخلع نعليه فسمع من انين العرش ان لا تلخ يا حبيب الله ولا تخيبي عن التشرف
بغبار“

ilâ âhirih me’âli Habîb-i edîb-i zî-şân efendimiz Refref süvâr-i ‘izz ü ikbâl olarak ‘arş-ı ‘azîmeye vâsıl olduktan sonra kadem-i sa‘âdetlerinden mübârek na‘linlerini çıkarmasını irâde buyurdular, o sırada hemen ‘arş-ı a‘lâdan şu me’âlde hazîn bir nidâ ile bir hitâb ‘aks-ı endâz-ı sem‘-i seyyidü’l-mürselîn oldu ki; yâ Habîballâh beni nâ‘leyninin gubârıyla teşerrüften men‘ ve me’yûs eyleme demektir. Şehsüvâr-ı ‘arsa-i kerâmet olan Hazret-i ‘Abdulkâdirü’l-Geylânî kuddise sırruhu’s-sâmî efendimiz dahi te’lîf-fermâları olan Risâle-i Mi‘râciyesinde lisân-ı ‘arştan muffasal olarak şu tarzda beyân buyururlar ki:

”فتمسك العرش باذياله و ناداه بلسان حاله يا سيد الاولين و الآخرين يهنيك ثم يهنيك“ ilâ âhirih me’âli: ‘Arş-ı a‘zâm dâmen-i ihsân-ı resûl-i kibriyâya cebhe-sâ-yı niyâz olduğu hâlde şu me’âl-i darâ‘at-ı iştîmâl ve lisân-ı hâl ile: Yâ Seyyide’l-evvelîn ve’l-ahirîn! Bu geceni tekrâr-be-tekrâr tebrîk ve tehniyet ederim. Habîb-i müştâkım olan Hak Celle ve ‘Alâ ba‘zı kere seni refref-i re’fetine bindirip nüdemâ-yı Hazerât-ı İlâhiyyesini dolaştırır. Ba‘zı kere de sana celâl-i ehadiyyetini gösterir ve ba‘zen dahi cemâl-i samediyyetiyle tecellî buyurur. Ben ise Hâlik-ı lâ-yezâlimin cemâl-i bâ-kemâli için şiddet-i iştîyâk ve hasretdeyim ve nerede bulup göreceğim husûsunda hayretteyim. Bârgâh-ı ‘izzetine ne cihetten gideceğimi bilemem. Beni mahlûkât-ı İlâhiyyesinin en büyüğü olmak üzere yarattı. Hâlbuki heybet-i İlâhiyyesinden en ziyâde korkan ve havf u haşyet-i celâlından en ziyâde titreyen benim. O gün ki beni halk eyledi, ‘azamet-i Celâl-i Rabbâniyyesinden lerze-nâk oldum. Kâ’ime-i hilkatimin üzerine

“lâ ilâhe illallâh” kelime-i tevhîdiyyesini yazınca mehâbet-i saltanat-ı İlâhiyyesinden ve kemâl-i ‘azamet-i Rabbâniyyesinden daha ziyâde titredim. Onun yanına “Muhammedün Resûlullâh” cümle-i celîlesini yazdığı vakt ıztırâbım sükûn buldu; sûziş-i derûnum söndü. İsm-i celîlin hakîkatde mûcib-i sūrûr ve inşirâh oldu ve kalbime itmi’nân verdi. Bu inşirâh ve itmi’nân-ı mücerred ism-i şerîfin üzerime yazılınca vukû‘ buldu. Ya hüsn-i nazarın üzerime vâki‘ olunca ne sa‘âdet husûle gelecektir? Ey mahrem-i harem-i lem-yezel, sen cemî‘-i ‘âlemlere mürsel bir peygamber-i ekmelsin senden niyâz ve istirahat eylerim ki bu ni‘met-i celîleden bana da bir hisse-i ‘inâyet bahş u ihsân buyurasın zîrâ birçok halk hakkımda hatâda bulunup bana cevr eylediler ve Haktan ayrılıp dalâlete düştüler şöyle zu‘m eylediler ki; hadd ü tenâhîyesi olmayan zât-ı celîlü’ş-şânı ben sığdırmışım, keyfiyetden münezze olan Hâlik-ı sübhânı ihâta etmişim ve hey’etden mukaddes olan Rabb-i mennânı ben yüklenmişim. Ey a‘ref-i enbiyâ’, zât-ı celîli için hadd ü mahdûd bulunmayan ve sıfât-ı ‘aliyyesi sayıya sığmayan vâcib-i Te‘âlâ ve Takaddes ne keyfiyetle bana muhtâç olur ve nasıl bana yüklenebilir? Yâ Hâbîballâh o zât-ı ‘azîmü’ş-şânın ism-i celîli “Rahmân” ve sıfât-ı si “Rahîm” olunca ve sıfât-ı kudsiyyesi zât-ı celîline ve zât-ı akdesi sıfât-ı İlâhiyyesine muttasıl bulununca bana nasıl bitişir ve benden ne keyfiyetle ayrılır? Ne ben ondanım, ne o bendendir. Lâkin ben ‘ulüvv-i ‘izzet-i İlâhiyyesine ve kuvvet ü kudret-i sübhâniyyesine kâsem ederim ki bitişmek sûretiyle ona yakın olmadığım gibi ayrı düşmek sûretiyle de ondan uzak değilim. Beni fazl ü minnet-i İlâhiyyesiyle halk eyledi. ‘Adl-i Rabbânîsiyle dilerse mahv eder. Ben onun sun‘-ı bedî‘-i hikmeti ve mahmûl-i kudretiyim. ‘Âmilin ma‘mûl, hâmilin mahmûl olması ne keyfiyetle sahîh olabilir. “ولا تقف ما ليس لك به علم ان السمع والبصر والفؤاد كل اولئك كان عنه مسءولا³⁷” قال الله تعالى onun üzerine Resûl-i Ekrem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz lisân-ı hâlî şu me‘âl-i tevhîd- iştîmâl ile nidâ eyledi ki: Ey ‘arş kendine gel! Seni dinlemeye vaktim yok. Safâ-yı hâtırımı bozma ve tenhâlığımı ihlâl etme bu anda ne cevâb vermeye ne de sözlerini işitmeye vüs‘atim var. İlâ âhir-i makâl-i Şeyh ‘Abdulkâdir Geylânî kuddise sırruh.

³⁷ Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığım şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur (İsrâ, 17/36).

خرقة تن رازتن جان بکند

کتفش خلعت احسان فکند

(Müfredât)

“خرقة”nın “تن”e izâfeti müşebbehün-bihin müşebbehe izâfeti kabîlinden olarak beyâniyye, “رتن”in de “جان”a izâfeti yâ-yı batniyye ile olarak mecâzen lâmiyyedir. “بکند” “kâf”-i ‘Arabînin fethiyle burada çıkardı ma’nâsına fi’l-i mâzî olup fâ’ili ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz yâhud Hudâ-yı Müte’âldir. “کتفش” cân teninin omuzuna “خلعت احسان” nûrânî ihsân-i Îlâhî libâsını. “Fâ”nın kesri ve “kâf”-i ‘Arabînin fethiyle “فکند” bırakmak ve hazf ve ıskât ve tarh ma’nâsına olan “hemze”nin fethi ve “fâ”nın sükûnuyla “افکندن” masdarından me’hûz fi’l-i mâzîdir. Fakat burada giydirdi demek olup fâ’ili yine Muhammed ‘aleyhi’s-selâm ve yâhud Hudâ-yı Müte’âldir. “کتفش”te sekte-i melîhâ vardır.

(49 Me’âl)

Sebeb-i îcâd-ı ‘avâlim ü eflâk sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz yeşil nûrdan mahlûk olan Refref-i rûh-reftâre süvâr olup ‘arş-ı ‘azîme vâsıl oldukta cânâ hırka mesâbesinde bulunan teni cân teninden koparıp çıkardı. Sonra o hırka mesâbesinde bî-i’tibâr bulunan tenden ‘ivâz olmak üzere cân teninin omuzu üzerine nûrânî ihsân-ı Îlâhî libâsını giydirdi. Bu ma’nâya göre “بکند” ile “فکند”in fâ’ili ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizdir. Hudâ-yı Müte’âl olunca ma’nâ ma’lûm. El-hâsıl seyyidü’l-kevneyn efendimiz rûh-ı şerîfi kurb-i sübhânî sebebiyle cesed-i latîfinden mufârakat derecesine geldi. Bir tarz ile ki onun cesed-i mübareki rûh-ı şerîfi gibi sırf nûr oldu. Hazret-i Câmînin bu beytiyle gelecek beytleri fahr-i ‘âlem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimizin Hak Te’âlâyı baş gözüyle rü’yet buyurdıklarını müş’irdir.

İnşâ’allâh altmış birinci beytte tafsîl olunacaktır. Ve bir de bu “خرقة تن را” beytinin me’âl; İmâmü’l-e’imme Ebû Mâlik rahmetullâh hazretlerinin Tâcü’l-Müzekkirîninde zikr ettikleri me’âl üzeredir. O dahi altmış birinci beytte beyân olunur.

آنکه ازین خرفه محبرد شده

جاذبه شوق یژیکی صدشده

Müfredât

“آنکه” Server-i kâ’inât efendimiz, demek. Fakat “kâf”-ı Fârisînin fethiyle okunursa “آنکه”tan muhaffef olarak ondan sonra ma’nâsına olur. “ازین خرفه” bu hırka-i vücûddan “مجرد” “ârî” “شده” olup “جاذبه شوق یژیکی” bir muhabbet-i Îlâhiyye câzibesi “صد شده است” takdîrinde olarak yüz olmuştur demek ise de burada kesretten kinâyedir.

(50 Me’âl)

Cenâb-ı Fahr-i Kâ’inât ‘aleyhi ekmelü’t-tahiyât efendimiz, bu hırka-i vücûddan ‘ârî olup bir muhabbet-i Îlâhiyye câzibesi yüz olmuştur. Zîrâ bu vücûd her hâlde hicâbdır. Fakat nûr-ı cemâl-i Hudâ sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimizin ten-i mübârekleri nûr-ı zâtînın eşi‘ası sebebiyle cesediyyet hâminden ‘ârî olup bir şevk-i câzibesi zâ’idü’l-vasf olmuştur. Kadem-i sa’âdetlerini mi’râca vaz’ ettiği esnâda bile câzibe-i ‘aşk-ı Îlâhî kendini cezb edip kelimât-ı vahy, derûrunda cûş eylemeye başladı. Cümle vücûdu vahy berekâtıyla müzeyyen olarak rûh-ı lâtifî kâlib kesâfetine gâlib oldu. Nûr-i nübüvvet hümâ gibi başı üzere sâyê saldı. Bu sûrette letâ’if-i bâtını o Hazretin şahs-ı cânı hükmünde oldu. Nitekim Şeyh Nizâmî kuddise sırruhu hazretleri dahi “Mahzenü’l-Esrâr” nâm kitâbında:

“مرغ الهیش قفس پرشده”

“قالبش از قاب سبکتر شده”

buyurmuşlardır. Cenâb-ı Câmî kuddise sırruhu efendimiz bu beytleriyle makâm-ı kâbe kavseyn ev ednâ ile kazıyye-i rü’yete işâret buyurduları gibi mi’râc, rûh ma’a’l-cesed vâki’ olduğunu bildirerek yalnız rûh ile oldu cesed ile olmadı diyen bir takım münkirîni redde dahi işâret buyurmuşlardır. Zîrâ ‘ulemâ-i dîn olan cumhûr-i ehl-i sünnet mi’râc, rûh ma’a’l-cesed vukû’ bulduğunu îzâh için birçok misâller ve delîl-i iknâ’iler zikr etmişlerdir. O misâllerden burada birkaçını zikr etmek münâsib görüldü. Şöyle ki: Şerî’atda kâ’ide budur ki iki şey bir mahalde cem’ olsa hüküm gâlibin olur. Meselâ bir yerde süt ile su cem’ olsa süt gâlib ise hüküm onun olur. Su gâlib ise hüküm suyun olur. Hattâ hürmet-i redâ’ dahi ma’nâya

râci'dir. İnsân sütüyle su halt olunup cem' olsa da süt emen bir çocuğa içirseler, süt gâlib ise hürmet-i redâ' vâki' olup su gâlib ise hürmet vâki' olmaz. Kezâlik bir âdemin dışı kanasa kan gâlib ise âbdest bozulur tükürük gâlib ise bozulmaz. Kezâlik bir gümüşe bakır katılsa gümüş gâlib ise ceyyid hükmünü alır bakır gâlib ise mağşûşdur diyerek hükm olunur. Bunun emsâli mesâ'il pek çoktur. Bu kıyâs üzere Habîb-i Ekrem sallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimizin rûh-i şerîfi cesed-i lâtîfine gâlib olarak rûh hükmünü kesb edip 'âlem-i ceberûta 'urûc etmiştir. Bir misâl de şudur ki: Hazret-i 'Îsâ 'aleyhi's-selâm Hak Te'âlânın imdâdıyla dördüncü kat göğe rûh ma'â'l-cesed çıktı. İdrîs 'aleyhi's-selâm da rûh ma'a'l-cesed semâvâta çıkıp cennete vâsıl oldu. Bu sûrette sultân-i enbiyâ 'aleyhi ekme'lî't-tehâyâ efendimizin mertebesi onlardan a'lâ iken semâvâta 'urûc ettikten sonra mekânına gelmeye mâni' nedir? Diğer bir misâl de şudur ki: Bir ağaç yaş iken doğan dedikleri kuşun ayağına bağlarlar. Rutûbeti sebebiyle durur. Kuruduktan sonra hafif olur. Hattâ o doğan onunla uçar, tayerânına mâni' olmaz. Kezâlik şahbâz-vâr “انا من الله والمؤمنون من وما” kavlini kâ'il olan zât-ı sûtûde-hisâl dahi pervâz ederek âşiyâne-i “ابيت عند ربى يطعمني و يسقيني” cânibine 'urûc ettiğinde cism-i şerîfi “ارسلناك الا رحمة للعالمين”³⁸ terbiyesiyle rûhâniyyet kesb ederek rûh bedeniyle ve kalb kâlibıyla 'urûc etmede sebab-i ta'accüb nedir. İşte 'Ârif Câmî, mi'râc-ı şerîfin hem cismen ve hem rûhen vukû' bulduğunu bu hadîs-i şerîfi nazm ederek ayrıca şu iki beytle de beyân buyurmuşlardır ki, evvelki beytle mi'râc-ı cismânîye ve ikinci beytle mi'râc-ı rûhânîye işâret eylemişler, şöyle ki:

51

ماءه كان نيم شبيبت أمده

روزي ازخوان ابيت أمده

52

يطعمني طعمه و يسقيني آب

اينتت كوارنده طعام و شراب

³⁸ Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik (Enbiyâ, 21/107).

(Me'âl)

Ey Hudânın rûhânî envâ'-ı ziyâfetiyle müşerref olmuş Sultân-ı Enbiyâ'! Bir nısfu'l-leylden zât-ı risâlet-me'âbınıza gelmiş olan sofrâ "ابيت" hânından gelmiş rahmânî bir rızıktır, o sofranın ta'âmı yut'imünî, âbı da yeskînîdir. Bu sana hazmı âsân lezîz ta'âm ve şarâbdır. Hulâsa-i kelâm, mi'râc-ı rûhâniyyede kibel-i İlâhîden Cenâb-ı Ahmed-i Muhtâr efendimize ihsân buyurulan rûhânî ta'âm ve şarâb bir vechle lâtifdir ki ondan hem rûh u kalb ve hem de cesed nûrâniyyet ve letâfet kesb eder. Zîrâ o ta'âm ve şarâb taraf-ı Rahmândan Habîb-i Ekrem efendimiz hazretlerine mahsûs bir ziyâfettir. Bu zikr olunan ta'âm ve şarâb ne imkânîdir ve ne de aslâ mümkünât ve kâ'inâtdan birinin onda dahl ve tasarrufu vardır. Bu ma'nâlar "يطعمنى و يسقنى" kelimelerinden anlaşılır. Çünkü bu fi'llerin fâ'ili Hudâ-yı Mütê'âldir. Cenâb-ı Nübüvvet-me'âb Efendimiz şu zikr olunan hadîs-i şerîfiyle mi'râc-ı rûhânîye işâret buyurmuşlardır ki mirâren vukû' bulmuştur. "ماده كان نيم شبي" den merâm mi'râc-ı cismânîdir ki bir kere vâki' olup müşâhede-i cemâl-i Sübhânî ve musâhabet-i Rabbânî müyesser olmuştur. Bu cihetten Cenâb-ı Câmî o mâ'idenin vasfından "روزي از خوان ابيت آمده" buyurmuşlar³⁹. Ve bir de Cenâb-ı Hak "اسرى بعده" buyurdu. "عبد" lafzı cesed ile rûhtan 'ibâret olan şahsa mevzû'dur. Eğer bu vâkî'â olaydı, "اسرى بروح عبده" vârid olurdu. Hazret-i Muhyiddin 'Arabî kuddise sırruhu's-sâmî efendimiz buyurmuşlar ki: Safiyyü'l-asfiyâ Muhammed Mustafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimizin mi'râc-ı şerîfi otuz dört def'a vukû' bulmuştur. Biri cesed-i mübâreği ile olup bâkîsi rûh-i lâtifîyledir. Onları ma'nâda kable'n-nübüvve gördü, demek olan şu: "ان معرجه عليه السلام اربع وتلثون مرة واحدة بالجسد والباقي بروحه رؤياها قبل النبوة": inşâ'allâh buna dâ'ir bahs mufassal olarak gelecektir. "ابيت عندى" hadîs-i şerîfi Meşârik-ı Şerîf hadîslerindedir. Sebeb-i vürûdunu da kitâb-ı mezkûrun şerhinde şu yolda nakl ediyorlar ki: Nebiyyü'r-rahmeh sallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz, bir gün seferde iken ashâbdan biri ayak üzere bulunduğu hâlde bî-hûş olarak rû-yi

³⁹ "ماده كان نيم شبي" de bulunan "كه" rabt-ı sıfat ism-i işâret olan "ان"nın müşârrün-ileyhi üzerinden ta'âm bi'l-fi'l tertîb olunmuş sofrâ veyâ tepsi ma'nâsına olan "mâ'ide"dir. "نيم شبي" de bulunan tâ-i hitâb-berây zarûret vezn sâkin olup ma'nî cihetden "ماده" fi'line mukayyed olarak "ابيت" "نيم شبي آمده ات" takdîrindedir. "نيم شبي" in "نيم" ye izâfeti lâmiyye olup bir gecenin yarısında demek "ابيت" "عندى" gibi "بات بيت" den gecelerim ma'nâsına fi'l-i muzârî' nefis-i mütekellim-i vâhidedir. "يطعمنى" ebyet-i kelimesinin zarfıdır. "يسقنى" de if'âl bâbindan fi'l-i muzârî'dir nûn da fi'lîn âhirini kesreden vikâye için getirilmiştir. "يسقنى" dahî yâ-yı mütekellimdir. "طعمه" de yirmi gibi bâb-ı sâni'den fi'l-i muzârî'dir. "Tâ"nın zammı ve "ayn"ın sükûnuyla "طعمه" yenecek şey "ابيت" de bulunan nûn yine zarûret-i vezn için sâkin okunup bu sana demektir. "Kâf"-ı Fârisinin zammıyla "كوارنده" ma'nâsına ism-i fâ'il olup ekl ü hazmı kolay olan demektir ki mukâbiline "كلوكير" denir. "Şarâb"dan mutlakâ içilecek şey' maksûddur.

zemîne serildiğini gördüler. Sebebini ondan su’âl buyurdular. Cevâbında üç dört gündür sâ’im olup ta’âmdan bir şey yemedik bi’z-zarûre ziyâde za’îf olarak bu hâle giriftâr olduk. Zîrâ Cenâb-ı Nübbüvet-me’âbınızı ta’âmdan perhîz eylediklerini görüyoruz. Biz dahî Hazretinize tâbi‘ olarak ekl ü şarâbı ziyâde taklîl eyledik dedi. Nâsîh-ı kâ’inât ‘aleyhi ekmelü’t-tahiyyât efendimiz ondan bu kelimâtı işitince bi-huzûr olarak âftâbdan enver olan mübârek cemâli kızardı. Ona cevâb olmak üzere siz benim gibi olabilir misiniz? Ben Rabbimin huzûrunda gecelerim. O gece Rabbim bana rûhânî ta’âm ve şarâb yedirir ve içirir buyurdular.

”اللهم صلى على سيدنا محمد مادارت الشمس والقمر“

53

خيمه برون زدز هود و جهات

پرده اوشدنتق نورذات

54

تيركى هستي ازو دررکشت

پرديكى پرده آنورکشت

(Müfredât)

”خيمه برون زد“ ıstılâhâtta dışarı çıktı demek olup fâ’ili ‘aleyhi’s-selâtu ve’s-selâm efendimizdir. Bir de onda ikâmet eyledi denecek mahalde ”خيمه بروزد“ denir. ”تتق نورذات“ hudûd-i cihâtan, ”bâ”nın kesriyle ”برون“ ”بيرون“den muhaffeftir. Mısrâ’-i sâninin takdîrî ”تتق نورذات پرده اوشد“ demek olup, ihâta da perde ve cibinlik gibi olan nûr-ı zât-ı Bârî Muhammed ‘aleyhi’s-selâmın perdesi oldu demek. ”تتق“ ”افق“ vezninde büyük perde ve cibinlik ma’nâsına olup ”نورذات“a izâfeti ”yâ”-yı batniyye ile olarak müşebbehün-bihin müşebbehe izâfeti kabîlindedir. ”نور“un da ”ذات“a izâfeti lâmiyye olup ”نورذات باري“ takdîrindedir. ”تيركى“nin ”هستي“ye izâfeti lâmiyye olup vücûd-i imkânî ve cismâniyet zulmeti demek. ”ازو“ Muhammed ‘aleyhi’s-selâmdan ”دورکشت“e izâfetleri lâmiyye olup o nûr-i zât perdesinin mestûr ve mahremi demek ”پرديكى“ Muhammed ‘aleyhi’s-selâm efendimiz oldu. ”پرديكى“ vezninde ‘umûmen gizli ve mestûra denir ve husûsen dahi ehl-i harem ve ‘afâfa denir ki ‘Arabîde muhaddere ta’bîr olunur. Kapıcı ve perdecî ma’nâlarına da gelir. El-hâsıl ”پرديكى“ kelimesi perde ile hâsıl masdar edâtı olan ”kâf”-ı Fârisînin

kesriyle “كى” lafzından mürekkebirdir. Ma’nâ-yı evvelde be-ma’nî mef’ûl ve sâniide be-mâ’nî fâ’il olur. Bâğışlayıcı olmak denecek mahalde “بخشندكى” denir.

(55,56 Me’âl)

Cenâb-ı Nübüvvet-me’ab efendimiz ‘arş-ı ‘azîme vâsıl olduktan sonra hudûd-i cihâttan geçip halâs olunca nûr-i zât-ı Bârî perdesi onun perdesi oldu. Ya’nî rubûbiyyet nûru Hazret-i Fahr-i Kâ’inât ‘aleyhi ekmelü’t-tahiyyât efendimizi perde gibi ihâta eyledi. Nitekim perde ve cibinlik derûnunda bulunan kimseyi perde ve cibinlik ihâta ettiği gibi. Merâm budur ki; Hudâ-yi Müte’âl hudûd ü cihât ü emkineden münezzeh bulunduğu gibi cism ü cevher ü ‘arazdan dahi münezzeh ve müberrâdır. Nûr-i âyîne-i vech-i ezeli efendimizden varlık zulmeti ayrılıp izâle oldu da o nûr zât perdesinin mestûr ve mahremi oldu. El-hâsıl bu ebyât-ı şerîfeler eşrefü’l-enbiyâ ‘aleyhi efdalü’t-tehâyâ efendimizin, makâmı “قاب قوسين او ادانى”da bulunduğu bildirir. İmâm Ca’fer-i Sâdik radiyallâhu ‘anh hazretleri “ثم دني فتولي” âyet-i kerîmesini şu vechle tefsîr buyurdular: “دنى” Muhammed ‘aleyhi’s-selâm Rabbü’l-‘izzete bilâ-keyf yakîn oldu, demek. “فتدلى” de hicâbı ref’ eyledi ma’nâsınadır. ‘Aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimiz nûr u zulmetten birçok hicâblar kat’ ederek habîb, mahbûba iki kavsten daha yakın oldu. Ya’nî kurbîyyet-i kâmile zâhir oldu. Bununla iktifâ olunsa mekân tevehhüm olunurdu. Onun için “او ادانى” buyuruldu. İmâmü’l-e’imme Ebû Mâlik Rahimahullah bu takrîrî Tâcü’l-Müzekkirîninde böylece zikr etti. Ve bir de Şerh-i Te’arrüfte şöyle zikr olundu ki: Edîb-i mekteb-i mâ evha ‘aleyhi efdalü’t-tehâyâ efendimizi, Cebrâ’il ‘aleyhi’s-selâmdan müfârekat ettiği esnâda yedi makâm ileri geçirdiler ki; her bir makâmın uzaklığı ‘arştan zemîne kadar olan mesafenin yüz bin misli ve belki daha ziyâdesi idi. Cebrâ’il ‘aleyhi’s-selâm hâtemü’l-enbiyâ ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimizin râzının mahremi iken o yedi makâmın evvelki makâmından bile âgâh olmadı. Öbür makâmlara nasıl vâsıl olabilir? Erbâb-ı tahkîk bu makâmda buyurdular ki: O vakt hicâb-ı imkân cemâl-i vücûbdan ref’ oldu. Zulmet hudûs-i nûr-ı kademden cüdâ kalındı. Halvethâne-i visâl ağyârdan hâlî oldu. Kabza-pîrâ-yı kâbe kavseyin, sebebi îcâd-ı kevneyn Muhammed Mustafâ ‘aleyhi efdalü’t-tehâyâ efendimiz bir ‘âlem gördü ki mekân yüzünden sâfi ve bir hevâ gördü ki hâk-i mekândan ve mâdde-i zamândan eser yok. Ne eşkâl var ne de eşhâs. Ne rukûm var ve ne de âsâr, ammâ Cebrâ’il ‘aleyhi’s-selâm ki mahrem-i esrâr idi. Bununla beraber nice yıllar gelip giderdi. “لودنوت انملة لا احترقت” واما منا الا له مقام معلوم” zâviyesinde kalıp makâmında câlis

oldu. Ve rûh cesed ile nice yıllar ülfet etmişken o vakt-i hâsta muzîk-i hilkatte nûr-i hakîkatten nevmîd olarak “لى مع الله وقت لا يسعنى فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل” sırrı zâhir oldu. Habîb-i Hâliku'l-berâyâ ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimiz o makâm-ı kurbda Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâma nerede idin beni böyle bir makâmda terk eyledin, buyurunca “لودنت انملتة لا حترقت” cevâbını verdi. Bu sûrette Habîbin Halîl üzere şerefi zâhir oldu. Zirâ Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm Cenâb-ı Halîlin yanında dolaşip “هل لك من حاجة” der idi. Ammâ nevbet Habîb-i Ekrem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem Efendimize gelince “لودنوت انملة لا حترقت” dedi. Bunun üzerine serîr-ârâ-yı mertebe-i li-yağfire leke’llâh, erîke-pîrâ-yı mesned-i lî-ma‘a’llâh ve mihmân-ı halvet-sarây-ı ev ednâ efendimiz Hazretleri Cenâb-ı Cibrîle hitâben bu makâm per ü bâl fikri yeri değildir. Bu makâmda gayriye mülâhaza ‘ayn-ı vebâldir. Şeyh Sa‘dî kuddise sirruh dahi Bostânında Cibrîlin kelâmını “كريك سرموى برترپرم: فرغتلى بسوزد پرم” beytiyle beyân buyurmuşlardır. Misâfir-i i’tilâgâh-ı mâ-evhâ efendimiz buyurdular ki: Bin kere “ادن منى” hitâbını işittim her hitâbda bir kadem yakın oldum her kadem nice kerre zemînden o makâma kadar idi. O kadar makâmâtı tayy ettim. “ثم دنى” makâmına eriştim. Oradan dahi “قتدلى” makâmına terakkî eyledim. “فكان قاب قوسين” esrârına da mahrem oldum. Diğer bir rivayette seyyidü’l-vücûd efendimiz buyurdular ki “ادن منى” hitâbıyla müşerref oldukça bir kadem ileri giderdim. Lâ-mekândan şöyle bir nidâ geldi ki: “حبيب بن مكانن منزه بر پادشاهم قدم وضعيله بكا ياقلاشمق ممكن اوله مز” bu nidânın cevâbında elimden gelen budur. Tahkîk kurb senin kudretindedir dedim. Bunun üzerine serime bir nidâ geldi ki: Dost senden ‘arş ile ferş kadar ba‘îd olsa bile gam çekme, zîrâ gönül ‘âleminde bir kademdir. Nefîce-i kelâm o mahrem-i harem-hâne-i vuslat ve âyîne-i cemâl-i vahdet efendimiz o kadar tekarrüb eyledi ki celâl ve cemâl heybeti zâhir oldu ‘izzet-i rubûbiyyet daha beri gel diye nidâ eyledi. Bir derece bisât-ı kurba vâsıl oldu ki dâ’ire-i hudûs ve kıdem emrinde “منه بدأ اليه يعود” sırrı hüveydâ oldu. Ondan “kavseyn” irtifâ‘ ile imtiyâz-ı dâ’ire-i kisvetten zâhir oldu. O esnâda “ten” hizmette “dil” kurbetde “cân” müşâhadede olup “dil” muvâsalaya erişti. Hüsn, basar u sem‘-i zâhirî mu‘attal kaldı. Hak Te‘âlânın selâmını bî-vâsıta ve bilâ-harf ü savt işitti. Göz, feryâd eyledi ki; “ما زاغ البصر وما طغى” sırrınca, gayrîler tecâvüz edip nazar ederdı ben etmedim dedi. El-hâsıl makâm-ı ev ednâda ‘ilm, ‘ayn oldu. Mesâfe ve mukâbele ortadan sâkıt olarak rubûbiyyet nûru hicâbları hark edip ‘azîm bir âyîne peydâ oldu. Dil ve baş gözü âyînesinden cemâl-i bî-zevâli gördü. İnşâ’ allâh rü’yete dâ’ir bahs mufassal olarak gelecektir.

Ehl-i tefsîr “ثم دنى فتدلى”⁴⁰ âyet-i kerîmesinin tefsîrinde birçok letâ’if ve işârât zikr etmişler. Burada o letâ’if ve işârâttan bir kaçının zikri münâsib görüldü. Müfessirînden ba’zılar “دنى” ya’nî kurbu Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâma nisbet ederek “دنى جبرائيل من الارض فتدلى الى محمد صلى الله عليه و سلم فنزل الى محمد” ilâ âhire kâ’il oldular. Me’âli: Cebrâ’îl zemîne yakın oldu ve kendini âsmândan aşağıya attı. Tâ kim Muhammed ‘aleyhi’s-selâma vahy iblâğ eyleye yâhud ona mi’râca rehberlik eyleye. “فكان قرب مابينهما قاب قوسين” ey “قدر قوسين” me’âli: Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm ile Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâmın yakınlığı iki kavs mikdârı belki daha akreb oldu demek.

İmâm Hasan radiyallâhu ‘anh hazretleri, bu âyet-i celîlenin tefsîrinde şöyle buyurdular ki: “دنى من العرش” Muhammed ‘aleyhi’s-selâm ‘arşa yakın oldu. “فتدلى” فكان بينه و “ای نزل عليه الوحي” hâtemü’l-mürselîn efendimize vahyi nâzil oldu, demek. “بين العرش قاب قوسين او ادنى” arş ile onun mâbeyni iki yay mikdârı belki daha akreb idi demek olur. Fakat ba’zı erbâb-ı işârât buyurdular ki: “دنى” makâm-ı nefse “قاب قوسين” de kalb-i şerîfi makâmına işâret olduğu gibi “قاب قوسين” de rûh-i lâtîfi makâmına “او ادنى” da ser-i şerîfi makâmına işârettir. Bu dört makâmın her biri matlûbuna vâsıl oldu. Meselâ “nefs” makâm-ı hidmette “dil” makâm-ı muhabbetinde idi. “Rûh” da makâm-ı kurba erişerek “ser” dahi makâm-ı müşâhedeye vâsıl oldu. Erbâb-ı tahkîk buyurdular ki: Hayât-ı nefis, hidmetledir, “bekâ-i dil” muhabbetle olur, kıyâm-ı rûh da kurbetledir. Gıdâ-yı ser dahi müşâhade ile vücûd bulur. Bu dört devlet zübde-i enbiyâ ‘aleyhi ekme’lî-t-tehâyâ efendimize bu dört makâmı kâmilî müyesser oldu. Şöyle ki eğer nefis-i şerîfi “kevn”e nazar edeydi, hidmetsiz “dil” de nefsi göreydi, muhabbetsiz rûhu “dil”e nazar etseydi kurbetsiz “seri” de rûha müteveccih olsa idi müşâhadesiz kalırdı bu ahvâl ise kâmile noksân verir. “Şeyh Ebu’l-Hasan Nûrî” kuddise sırruhu hazretleri buyurdular ki: Bu ma’nânın hakîkatını ‘akl idrâk edemez. Zîrâ “دنى” bu’dan sonra olur. O makâmı ise bu’d yok idi. “فتدلى” dahi mekân iktizâ eder. Mekâna imkân yoktur. Zîrâ mekân zamân içindir. O zamândan münezzehtir. “قاب قوسين” mikdârdır. Orada mikdâr tasvîr olunmaz. “قوسين” misâldir. Misâl onda mâ’dûmdur. “او ادنى”da “ار” kelime-i şekktir. Şekk ise bu bâbda müşkildir. “ادنى” kelimesi mübâlağa ifâde eder. Bu sûrette kurbda karîb kimdir, bütün ‘ulemâ-i dîn tefsîrinde ‘âciz ve takrîrinde kâsırdırlar. Zîrâ ‘ukalâ, celâl ve

⁴⁰ Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu (Necm, 53/8).

cemâlini ma'rifette hayrân ve fusahâ-yı devrân, zât ve sıfâtını vasfıta sergerdândırlar, dedikten sonra buyurdular ki: Bir kimse bu âyet-i kerîmeden tekellüm etmek merâm eylese şu zikr edeceğimden ziyâde söylemeye kâdir olamaz.

”دنى عبداً فتدلى فرداً دنى بشرياً فتدلى ملكياً دنى فرشياً فتدلى عرشياً دنى مجاهداً فتدلى فرداً دنى بشرياً فتدلى ملكياً دنى فرشياً فتدلى عرشياً دنى مجاهداً فتدلى مشهداً دنى طالباً فتدلى مطلوباً دنى افتقاراً فتدلى افتخاراً دنى منادياً فتدلى مناجياً دنى مادحاً فتدلى ممدوحاً دنى شاكراً فتدلى مشكوراً“

buyurdular. O letâ'if ü işârâtta biri dahi şudur ki: Kavs zikr olundu. Bundan maksûd nedir diye su'âl eylediler, şu yolda bir cevâb verildi ki: ‘Arab içinde meşhûr olan ‘âdetlerden biri rü'esâ-i kavm ü kabâ'il her ne vakt beyenlerinde hiç bir vechle naks-ı ‘ahd vukû' bulmamasını merâm etseler iki taraf yaylarını birbirine bağlayarak kabzalarından tutup ok atarlar. Bunların şu hâli tarafeynin kemâl-i ittihâd kesb ettiğine delîldir. Ya'nî her birinin rızâsı âherin rızâsı olduğu gibi ‘aksi de bu yoldadır. Bu sûrette bu âyet-i kerîmede Cenâb-ı Kibriyânın Fahrü'l-Mürselîn efendimiz ile muhabbet ve kurbiyyeti kemâl derecede olup onun makbûlü Hudâ-yı Mûte'âlin de makbûlü, merdûdu da merdûdu olduğuna işâret vardır. Onun için Cenâb-ı Hak “من يطالرسول فقط اطاع الله⁴¹” buyurdu. Yine eğri olan “kavs” zikr olundu da sıfat-ı istikâmeti olan “sehm” zikr olunmadı. Bunda hikmet nedir diye su'âl olundukta bu su'âle birkaç vechle cevâb verildi şöyle ki: “Kavs” kıymet cihetinden “sehm”den a'lâdır. Yâhud “توسين” bedelinde “سهمين” mikdârı zikr olursa yâhud attıkları mesâfe mikdârı tevehhüm olunurdu. Meşhûr olan da budur ki ne vakt iki şey'in mâbeyni iki ok mikdârıdır dense iki ok atma irâde edilir yâhud şöyle bir cevâb verilir ki; “yay” müttehiddir. Bir yaydan nice bin ok atılır ammâ ‘aksi olamaz. Âyet-i mezkûrede işâret vardır ki: Resûlü's-sakaleyn efendimiz, bir sultândır ki, nice yüz bin gulâm ve tevâbi'i olup hikmeti cümleye nâfîzdir. Onun hiçbir ferde mütâba'atı yoktur. Eğer denilirse ki bir kavs zikri kifâyet ederdi “توسين” ne için zikr olundu. Cevâb budur ki Hak Te'âlânın nice yüz bin kulları vardır. Onların Cenâb-ı Haktan başka bir hâlikı yoktur. Habîbinin de nice yüz bin ümmeti vardır onların Cenâb-ı Muhammedden mâ-'adâ peygamberi ve bir şefi'i yoktur. Yâhud deriz ki: Kavs her ne kadar eğri ise de kirişi doğrudur. Eğriliğinin noksânı onun doğruluğuyla makbûl olur. Kezâlik ‘abd dahi ma'âsî sebebiyle her ne kadar eğri ise de kalbi tevhîd ile müstakîmdir. Me'mûldur ki o istikâmet cihetiyle o eğri nefsi

⁴¹ Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur (Nisâ, 4/80).

makbûl-i Hazret-i Bârî ola yâhud şu tarz ile de bir cevâb verilir ki; “kavs” ayrılmaz “sehm” münfekk olur. Bu sûrette mülâzım münfekten evlâdır.

Diğer tarîk ile de bir cevâb verilebilir. Şöyle ki ‘âkil olan zât kavsin eğriliğine nazar etmeyip sehmin doğruluğuna nazar eder. Öyle ise işâret vardır ki Hudâ-yı Mûte‘âl ‘ibâdının nefsleri eğriliğine nazar eylemeyip ağızlarından çıkan kelime-i tevhîde nazar eder. Ba‘zı erbâb-ı işârât “kavseyn” dünyâ ile nefse işârettir ki ikisi dahi eğridir. Ok, yaydan ayrılınca nişâna erişemediği gibi insân dahi nefsiyle dünyâdan ayrılınca menzil-i maksûda vâsıl olamaz dediler. Yine ashâb-ı işârâtdan biri “قوسين” iki kaştan ‘ibârettir. “وادانى” da gözün akı karasına karîb olduğu gibi karîbdir demek. Ya‘nî sultânü’l-enbiyâ ‘aleyhi ekmele’l-tehâyâ efendimiz, Cenâb-ı Kudde iki kaş biri birine ve gözlerin akı karasına karîb olduğu gibi belki daha ziyâde karîb oldu dedi. Kasîde-i Bürde şârihi “Ömer bin Ahmedü’l-Harpûtî” bu makâmda şöyle nakil buyururlar ki:

”ممعني قرب الرسول عليه السلام الي الله ودنوه منه انما هو قرب المكانة لا قرب المكان ولا قرب الزمان بل هو قرب اللطف والمحبة بلامشابهة الي قرب الانسان“

me‘âli: Nebiyyü’r-rahmet ve şefi‘ü’l-ümme seydidü’l-evvelîn ve’l-âhirîn sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimizin Cenâb-ı Haktan kurb ve dünün ma‘nâsı ancak rütbe cihetinde olup kurb mekân ve zamân cihetinden değildir. O kurbiyyet, insânın yekdîğere kurbeti gibi olmayıp belki efendimizin Hudâ-yı Mûte‘âlin lutf ü muhabbetinden kurbiyyet-i kâmileli vardır demek. Yine o erbâb-ı işârâtdan biri şöyle buyurdu ki: “دنى فتدلى” âyet-i kerîmesinin ma‘nâsı budur ki bir güzîde-i evlâd-ı benî-âdem efendimiz makâm-ı kurba vâsıl olduğu vakt nefsin o makâmda bıraktı. Aslâ o makâmdan ayrılmadı. “فتدلى” de “فتدلى” demektir. Ya‘nî niyâzdan sonra nâz edip ey benim Râbbim beni bu devlet ve sa‘âdete mazhar eyledin ve cümle ‘avâlimden güzîde buyurdun dedi. Yine bu âyet-i kerîmede olan letâ’ifden biri dahi budur ki “دنى اى ترك نفسه فى السماء” nefsi şerîfini semâda bıraktı demek “فتدلى” dahi “فتدلى” demek. Me‘âli: Kalb-i lâtifini Sidretü’l-Müntehâda koydu. “فبقى سره وربه” rûh-i a‘lâsını da kâbe kavseynde bıraktı Rabbisiyle sırrı kaldı demektir. “قالت النفس اين القلب” nefsi kalb nerededir dedi. “وقال الروح اين الروح” rûh dahi sır nerededir dedi. “وقال السر اين الحبيب” sırda Habîb nerededir diyerek su‘âl eyledi. Cenâb-ı Hak bunlara cevâb ve ihsân olmak üzere şöyle buyurdu ki: “يا نفس لك النعم والمغفرة” yâ nefsi ni‘am ve mağfiret senin içindir demek “ويا قلب لك العشق و ازمحبة” yâ kalb ‘aşk ve

muhabbet senin içindir. “ويا روح لك الكرمة والقربة” yâ rûh kerâmet ve kurbet senindir. “ويا سر انالك و انت لى” yâ sır ben senin için sende benim içinsin. İşte “واادنى”nın ma‘nâsı budur dediler. Letâ’ifden biri dahi şudur ki: Beyne’l-‘Arab iki kabîle meyânında nizâ‘ vâki‘ olduktan sonra barışmak istedikleri zamân kabîlenin biri yayının kirişini çıkarıp öbür kabîlenin re’îsinin yayına bağlar o dahi yayın kirişini onun yayına bağlar. Ve ol yayı âherin kirişiyle hânesine asar. Öbürü dahi böyle eder. Bu mu‘âmele ile beynlerinde emniyet hâsıl olup iki kabîle kıtâlden vazgeçerler. Güyâ Cenâb-ı Hak da buyurur ki yâ Muhammed, şefâ‘atin yayı vardır benim de rahmetim kavsi vardır. Sen benim rahmetim yayına şefâ‘atin kirişini bağla ben dahi senin şefâ‘atin kirişini rahmetim yayına bağlayıp ‘arşa asayım ‘arş bâkî oldukça muhabbet ve sulh iki cânibden de ümmetin ile bâkî kala ve bir de şöyle denildi ki yâ Muhammed senin şefâ‘atin kirişini benim rahmetim kavsiine bağla benim rahmetim kirişini de şefâ‘atin kavsiine bağlayıp sehm-i ‘inâyeti ümmetinin kebâ’iri ‘askerine at, ben dahi tîr-i kerâmeti leşker-i sagâyire atayım, senin şefâ‘atin sebebiyle kebâ’ir mahv ola. Benim rahmetimle de sagâyir ref‘ ola. Yine “ثم دنى فتدلى” âyet-i kerîmesinde bir latîfe dahi beyân buyurdular. Şöyle ki “ثم دنى” makâmında her nesne ki ‘âlemiyânın âsârından idi. Kal‘ olunup “فتدلى” menzilinde âdemiyânın iştirâkî bütün bütün kat‘ olundu. İcâzet-i İlâhî sırr-ı nâ-mütenâhî sahrâsından erişip “ادن منى” nidâsı geldi. Me’âli bana yakın ol ve benim makâmıma sür‘at eyle kendi makâmında kalma demek, sonra seyyidü’l-mürselîn efendimiz o kadr-ı makâm-ı Rabbe erişti ki, bütün hicâblar ref‘ olup onda hudûs ile kıdem kaldı. “فكان قاب وسين” ya‘nî iki kavsin kabzaları mikdârı kaldı ki oda biri sıfat-ı kıdem öbürü de sıfat-ı hudûstur, daha karîb oldu ammâ ittihâd-ı sûrî muhâldir. O Hazret, dünüvvden ednâya vâsıl olunca ‘ilm ‘ayn oldu. Mesâfe ve mukâbele sâkit oldu. İki kavsten hâsıl olan dâ’ire-i vehmiye ortadan ref‘ oldu. Bu makâmı Cenâb-ı Câmî hilkat-ı Muhammed ‘aleyhi’s-selâmı beyân bahsinde güzel bir sûret de ifâde buyurmuştur. O bahsden dört beyt intihâb edilerek tenvîr-i makâm ve izâh-i merâm için burada zikr olunması münâsib görüldü:

1

نقطه وحدت چوقد افراخته

از پی احمد الفی ساخته

(Müfredât)

“نقطه وحدت” vahdet noktası “چوقد” çünki boyunu “افراخته” uzatmış, kaldırmış “ازیبی احمد” o nokta Cenâb-ı Ahmed için “الفی” bir elif “ساخته” burada yapılmış ma’nâsına ism-i mef’ûldur. Çünki “ساخته” düzülmüş koşulmuş tertîb olunmuş yapılmış ve hâzır ve müheyyâ ma’nâlarına geldiği gibi mütemellik ve sâhib-i muvâzza‘ olan kimseden dahi kinâye olur.

(Me’âl)

Çünki vahdet noktası boyunu uzatmış o nokta Cenâb-ı Ahmed-i Muhtâr için bir elif yapılmış mâ-ba‘diyle îzâh-i nokta-i vahdet ibtidâ mazhar i‘tibârıyla elif gibi göründü. Mevlânâ Câmî nokta-i vahdeti “احمد” ism-i şerîfnde bulunan elife tahsîs eylediğine sebep kâ’inât onun hürmetine halk edildiği içindir. Nitekim “خلقتك” “لا جلى و خلقت الخلق لا جلك” hadîs-i kudsîsi bu ma’nâyı müş’îrdir. Ve bir de hakîkatte Cenâb-ı Hakkın zât-ı pâkine mazhardır. Bu sebebden mecmû‘-i mevcûdât hakîkat-ı Muhammediyyenin müzâhir ve âsârıdır. Bu ism-i şerîfe dâ’ir söz Mantıku’t-Tayrî şerh ettiğimiz esnâda söylenilmiştir.

Su’âl olunursa ki besmele tahtında vâki‘ olan “bâ”-i muvahhide nedir? Cevâb budur ki; remz-i nokta-i ehadiyettir ki bi-hasebi’t-tecellî mezâhire nüzûl etmiştir. Ve bu nüzûl i‘tibârıyla tahtânîdir. Zîrâ “ب” eliften sonradır ki ta’ayyün-i zâtı evveldir. Onun için noktası muvahhidedir. “و ثاء مثناة” ta’ayyün-i sâni sîfâtıdır. Bu cihetten iki nokta ile mu’allemdir. “و ثاء مثناة” ta’ayyün-i ef’âlîdir. Bu sebebden üç nokta ile mersûmdur. El-hâsıl “الف” yedi ‘adet noktadan ‘ibârettir ki ta’ayyünât-ı esmâ-i seb‘a olup nokta-i ehadiyyeye müştemildir ki “ن” dedikleri budur ve onun hakîkatte ta’ayyünü yoktur. Fi’l-hakîka ta’ayyün-i ‘akl-ı evveldir ki evvel-i ‘âlem-i ibdâ’dır. Bu ta’ayyün bi-hasebi’l-etvâr mertebe-i insâna gelince tenezzül etmiş ve mertebe-i insânda ta’ayyünât-ı zât ü sîfât ü ef’âl gâyet ve nihâyete varmıştır. Ve hurûf-i teheccî müştemil olduğu yirmi sekiz harf mertebe-i insâna gelince yirmi sekiz menzilden ‘ibâret ve onun esrârına işârettir. Ve cümlesi kırk harf ve kırk ta’ayyün-i kevnî nokta-i vâhideye râci‘dir ki sûret-i muhtelifede teşekkül etmiştir. Nazm-ı İsmâ‘îl Hakkı kuddise sırruh:

Noktadan fehm olunur cümle esrâr-ı hurûf

Bilinir sûret-i esmâsı ile Rabb-i ra’ûf

Mâ ‘arefnâke dedi hazret-i sultân-ı rûsul

Nice mümkün ki künhü ile Hakk ma'rûf

Îlâ âhire. Bu makâmda şehsüvâr-ı 'arsa-i kerâmet olan İmâm 'Ali Keremallâhu veche ve radiyallâhu 'anh efendimiz;

”كل ما كان في كتاب الله فهو في فاتحة الكتاب و كل ما كان في فاتحة الكتاب فهو في بسم الله الرحمن الرحيم وكل ما كان في بسم الله فهو بالباء فهو نقتة الباء وانا النقطة تحت الباء“

buyurmuşlardır.

2

کرده چو قطر آن الف مستقیم

داعره غیب هویت دونیم

3.

نمی ازان قوس جهان قدم

قوس سکر ممکن رودر عدم

(Müfredât)

”چو قطر“ kutr gibi takdîrinde olup iki bulmuş demek ”دونیم کرده“: کرده ”قطر“ ”آن الف مستقیم“ ”Ahmed“in doğru elifi. ”Kâf“ın zammı ve ”tâ“nın sükûnuyla burada ’ilm-i hendese ıstılâhâtından olup merkez dâ’ireden mürûr ile iki nihâyeti muhît dâ’ireye müntehâ olan hat-ı müstakîme itlâk olunur. El-hâsl dâ’irenin ortasında vâki‘ olan râddedir. Cânib ve nâhiye ma’nâsına da gelir. ”الف“in ”مستقیم“e izâfeti yâ-yı batniyye ile mevsûfun sıfatına izâfeti kabîlinden olarak beyâniyyedir. ”داعره غیب هویت“ gayb-i hüviyyet dâ’iresini demek olup ”کرده“nin mef’ûlün-bih-i sarîhîdir. ”نمی از آن قوس“ o kavsten bir nısf ”جهان قدم“ kıdem ‘âlemdir. ”Cîm“in fethi ve kesriyle ”جهان“in ”قدم“e izâfeti yâ-yı batniyye ile mevsûfun sıfatına izâfeti kabîlinden olarak beyâniyyedir. ”قوس دکر“ o dâ’ireden bir kavs dahi mevsûf ”ممکن رودر عدم“ fenâ-pezîr olan mümkün ‘âlemdir.

(2 ve 3 Me’âl)

Ahmed lafz-ı şerîfinde bulunan doğru elif; gayb-i hüviyyet dâ’iresini kutr gibi ikiye bölmüş ya’nî meyân-i dâ’irede vâki‘ olan ”kutr“ dâ’ireyi iki bölük eylediği gibi ”Ahmed“de bulunan elif de gayb-ı hüviyyet dâ’iresini ikiye bölmüştür. O kavsten bir nısf kıdem ‘âlemdir. O dâ’ireden bir kavs dahi fenâ-pezîr olan imkân ‘âlemdir. El-hâsil bir dâ’irenin ortasından bir hatt çekilse iki kavs şekli zâhir olur.

Meselâ şu (I) dâ'irede olduğu gibi “ممکن” fenâ-pezîr olan eşyâya denip “رو در عدم” izâfeti mevsûfun sıfatına izâfeti kabilindendir. Bu sûrette “ممکن” “رو در عدم” lafzının sıfat-ı te’kîdi olur. “نفخة واحدة” âyet-i kerîmesinde bulunan “واحدة” gibi, sıfat-ı kâşife de olmak mümkündür. “احمد” lafzında olan “ميم” mîm-i rahmete işâret olduğu gibi “ممکن”in mîmine de işârettir. Bir de “احمد” in mîmi ref’ olunca “احد” lafz-ı şerîfî vücûda gelir. Nitekim Şeyh Mahmûd Şebüsterî kuddise sırruh hazretleri “Gülşen-i Râz” nâm kitâbında

ز احمد تا احدك ميم فرقت

همه عالم دران يك ميم غرقت

buyurdular. Me’âlini Mantıku’t-Tayrda şerh eyledik.

4

بر هده اندا خته از دست پاك .

زان دوكان پترز هي شست پاك

(Müfredât)

“از دست پاك” dest-i Muhammed ‘aleyhi’s-selâm atmış “اندا خته” nişâna “بر هده ف” pâkiyle “ز” burada “يا” ma’nâsıdır. “زان دوكان” evvelki kavsten “تير” sehm-i ‘inâyeti “ز هي شست پاك” âferîn ok atıcılıkta ne güzel bir mahâret, demeden kinâyedir. “Zâ”nın kesriyle “ز هي”nin sekiz ma’nâsı vardır. Burada edât-ı tahsîndir. “شست” dest vezninde olarak on ma’nâsı vardır. Kavsten ok konduğu mahal ve ok atanların parmaklarına geçirdikleri yüksük ki zih-gîr dahi denir sâ’ir ma’nâsı Burhân-ı Kâtı’da mezkûrdur.

(4 Me’âl)

Sâhib-i kâbe kavseyni ev ednâ, server-i gürûh-i enbiyâ ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimiz o iki kavsten dest-i pâkiyle sehm-i ‘inâyet ve şefâ’ati hatâ eylemeyip nişâna vurmuş âferîn ok atıcılıkta ne güzel bir mahâret, zîrâ iki kavsten nişâna ok atıp vurmak hadden ziyâde müşkildir. Hulâsa-i kelâm Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hem cenâb-ı ehadiyyet ve hem de levâzım-ı ‘ubûdiyyet husûsunda bir tarz ile sâbit kadem oldu ki aslâ ondan hatâ ve noksân sâdır olmadı. Cenâb-ı Nübüvvet-me’âb efendimiz; halvet-hâs-ı kâbe kavseyn-i ev ednâya vusûlünde, Rabbine senâ et demek olan “اثن على ربك” diyerek kıbel-i Rahmândan senâ ile emr olununca, ilhâmü’l-Îlâhî ile “التحيات لله واصلواته والطيبات” buyurdu. Me’âli: Cemî’ü’s-

sene ile olan medh ü senâlar ve beden ile olan hizmet ve tâ'atler ve mâl ile olan ihsânlar Hazret-i Bârî-i Te'âlâ için olsun demek. Bu üç kelime cevâmî'-i kelimâtтан olup aslen a'mâl-i hayrâtтан kavlen, fi'len, mâlen bir şey hâric kalmadı. Eşrefü'l-enbiyâ 'aleyhi ekmeli't-tehâyâ efendimiz bu senâyı edince Allâhu Te'âlâ dahi selâm hediyesini habîbine nisâr ederek "السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته" buyurdu. Cenâb-ı Seyyidü'l-Mürselîn efendimiz dahi "السلام علينا وعلي عباد الله الصالحين" diyerek mukâbele buyurdular. Melâ'ike bu hâli müşâhede ve o tahiyât ve selâmı istimâ' ettikleri anda melekût ve ceberrûta bir uğurdan gulgule düşüp "اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمداً عبده و رسوله" dediler. Ashâb-ı tahkîk bu tahiyâtta dahi birçok letâ'if ve işârât zikr etmişler, o letâ'iften birkaçının bu makâmda beyân edilmesi münâsib görüldü. Şöyle ki ma'den-i şefâ'at efendimiz "اعن على ربك" diye nidâ olduğu vakt, üç şey'i zikr buyurdular. O da tahiyât, salavât, tayyibât elfâz-ı şerîflerinden 'ibârettir. Hudâ-yı Müte'âl dahi ona mukâbil dört şey'i 'ivâz olmak üzere ihsân buyurdu. Onlar da selâmet, nübüvvet, rahmet, berekât kelimelerinden 'ibârettir. Bu kelimât-ı tayyibenin üçü müferrid olarak zikr olundu, yalnız "بركات" kelimesi cem' olarak îrâd olundu. Bu îrâd ise Dîn-i İslâmın ebedü'l-âbâd terakkîde olacağına işârettir. Zîrâ lafz-ı berekât müfred iken tezâyüde delâlet eder. Sîga-i cem' ile îrâd edilince tezâyüde delâlet edeceği emr-i hüviyet eder. Seyyidü'l-enbiyâ, safiyyü'l-esfiyâ Muhammed Mustafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimizin yümn-i sa'âdet ü berekât ü himmeti sebebiyle 'izzet-i İslâm bin üç yüz on altı seneden beri tezâyüd etmektedir. "زادهم الله نفوساً و شرفاً" letâ'ifden biri dahi şudur ki: Server-i kâ'inât 'aleyhi efdâlü't-tahiyât efendimiz, kibel-i İlâhîden selâmı aldığı esnâda sulehâ' ümmeti yâd ederek "السلام علينا و على عباد الله الصالحين" buyurdular. Bunun üzerine Hak Te'âlâ tarafından yâ Muhammed, "اخرجت جبرائيل من بيننا وانت تدخل" diyerek bir nidâ işitti. Me'âli: "Yâ Muhammed Cebrâ'îli aramızdan çıkardım hâlbuki sen ümmetini sırrımıza idhâl edersin" demek. Diğer bir latîfe dahi budur ki: Ma'den-i merhamet efendimiz "السلام علينا" buyurdıkları ânda sırrına Cânib-i 'akdesten şöyle bir nidâ geldi ki "yâ Muhammed bu makâmda senden başka bir ferd yoktur "علينا" lafzını zikr etmeye sebep nedir" rahmeten li'l-'âlemîn efendimiz cevâbında: Ey ma'bûdum her ne kadar ümmetimin cesedleri benimle değilse de rûhları benimledir, bi'z-zarûre nazar-ı 'inâyetim ve kemâl-i himmetim onlardan dûr değildir. Selâm ile beni cümle mekrûhâtтан vâreste buyurdun böyle bir 'atâdan fakîr ve bî-çâre ve dert-mend ümmetlerimin ne vechle mahrûm olmalarını münâsib göreyim buyurdular. Ve bir de selâmette ümmetini şerîk edîb

rahmet ve berekâta etmedi. Zîrâ rahmet ve berekât selâmette tâbi'dir. Cenâb-ı Hak Şefî'-i Kerîm 'aleyhi's-salavâtullahi ve't-teslîm efendimize hitâb ederek "yâ Muhammed mâdem ki ümmetini bizim selâmımızdan hissedâr ettin biz dahi onlara bir gece nasîb eyledik ki; o gece de Leyle-i Kadrdır. Gerek senin hayâtında ve gerek intikâlinden sonra kıyâmete kadar bu gece onlara mahsûs olup o gece ümmetlerini mesrûr ederim ve ayrı ayrı selâm veririm" buyurdu. "بسلام هي هتي مطلع الفجر⁴²" âyet-i kerîmesi bu husûsa işârettir. Diğeri bir latîfe dahi şudur ki: Hudâ-yı Mûte'âl yine Habîbine şu vechle bir hitâb buyurdu ki "yâ Muhammed bu gece sana bilâ-vâsita nasıl selâm verip kelâm ettiysem kıyâmet günü dahi ümmetlerini huzûruma getirerek selâm vereceğim. Bu selâmı dünyâda dahi onlardan dirîğ etmem fakat ümmetin dünyânın kûdûrât ve âlâyîşine giriftâr bulduklarından selâmı işitemezler. Lâkin kıyâmet gününde o hâl onlardan izâle olarak selâmı işiteceklerdir." "سلم قولا من رب رحمة⁴³" âyet-i celîlesi de bu müjdeye işârettir. "عباد الله"den maksûd kimler olduğundan büyükler ihtilâf eylediler. Ba'zıları melâ'ike, ba'zıları enbiyâ' 'aleyhimü's-selâm ve ba'zıları da mü'minlerdir, dediler. "ان الارض يرثها عبادي الصالحون⁴⁴" âyet-i kerîmesi buna delâlet eder ki âhir zamânda arzı ümmet-i Muhammed tutsa gerektir. Ekser-i müfessirîn de ümmet-i Muhammed maksûddur demişler. Gaffârü'z-zünûb bu ümmetin 'ayıbını bilirken. "صاحون" buyurdu. Cenâb-ı Ma'den-i Şefâ'at efendimiz dahi "وعلي عباد الله الصالحين" buyurmuşlardır. Bundan bize 'ibret, iyilik söylemen keremden, kötülük söylemen gıybetten bulunduğunu bilmektir. Ve bir de Cenâb-ı Hak ve Habîbi kerem sıfatlarıyla mevsûf ve gıybetten münezzehtir bulduklarına işârettir. Hudâvend-i "اعددت لعبادي الصالحين مالا عين راءت ولا اذن سمعت ولا خطر علي قلب بشر:" âlem sâlih kulları hakkında: "Me'âli: Ben sâlih kullarım için hâzır ettim şol şeyleri ki, gözler, kulaklar görüp işitmemiş ve insânın hâtırına dahi gelmiş değildir demek. Letâ'ifinden biri de budur ki: Resûl-i Rabb-i 'İzzet efendimiz, o makâmda selâmı kabûl edip 'ibâd-i sâlihîni dahi zikr edince Hudâ-yı Mûte'âl "اشهد ان لا اله الا الله" buyurdu. Mahbûb-i Hudâ, "واشهد ان محمد أعبده ورسوله" dedikten sonra Hazretin ulûhiyyetin ile te'azzüz edersen ben dahi senin 'abdin olmak ile telezzüz ve onunla fahr ederim buyurdular. Bunun üzerine Hak Te'âlâ

⁴² O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir (Kadir, 97/5).

⁴³ Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak (kendilerine) "Selam" vardır (Yasin, 36/58).

⁴⁴ Yere muhakkak benim iyi kullarım varis olacaktır (Enbiyâ, 21/105).

habîbine hitâben “ey Habîbim bana ‘abd olmak ile nâz ve iftihâr mı edersin” buyurdu. Fahr-i Kâ’inât efendimiz cevâbında yâ Rab nasıl nâz etmeyeyim ki bu ‘izzete sana kul olmak sebebiyle vâsıl olup hakkımda “سبحان الذي اسري بعبده ليلاً⁴⁵” buyurdun. Sen ulûhiyyetinle ‘azîzsın ben dahi sana kul olmakla izzet bulurum buyurdu. Şeyh Ahmed Gazâlî Hazretleri “ ‘Uyûnü’l-Mecâlis” nâm kitâbında şöyle beyân buyurmuşlar ki: Hazret-i Sultân-i Enbiyâ ‘aleyhi ekmilü’t-tehâyâ efendimiz bisât-ı inbisâta kadem basıp cümle varını hizâne-i gayba teslîm ederek edeb ile “لااحصى ثناءً عليك انت كما اثنيت على نفسك” buyurdular. Hitâb-i Îlâhî geldi ki “yâ Muhammed sen her lâyük olmayandan pâksın şimdi bana bundan senâ eyle” buyurdu. Bunun üzerine Habîb-i Muhterem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz “التحيات لله” buyurdu. Sâye-i beşeriyyette iken “لااحصى ثناءً عليك” buyurmuştu. Makâm-ı kurba vâsıl olunca onun beyânı “التحيات لله” oldu. Hafî olmaya ki Hak Te‘âlâ insânın kalbinden lisân vermeyince hakîkaten Allâhu Te‘âlâyı senâ etmeye kâdir olamaz ve bir de insâna görmek kuvvetini vermeyince bu göz ile cemâl-i Hudâyî müşâhede olunamaz. Nitekim Ya‘kûb ‘aleyhi’s-selâma cemâl-i Yûsufu görmek müyesser olmadı. Tâ kim “وابيضت عيناه من الحزن” sırrı zâhir olarak cemâl-i Yûsuf ‘aleyhi’s-selâmı gördü. Bizler dahi gûşe-i beytü’l-ahzânda ağlayarak gözlerimize cemâl-i Hakkı görecek bir isti‘dâd peydâ etmeye çalışmalıyız.

Ekâbir-i ehl-i sünnetten Monlâ Mu‘în Cüveynî Hazretleri: Fârisiyyü’l-‘ibâre olarak te’lîf buyurdıkları Sûre-i Yûsuf tefsîrinde sûre-i mezkûrenin sebep-i nüzûlünü beyân ve hurûf-ı mukatta‘ayı tahkîk esnâsında ehl-i mükâşefeden nakl ederek leyle-i mi‘râcî bir tafsîl beyân buyurmuşlar. Birinci muhtasar olarak makâma münâsib olan cihetini bî-‘ibârete beyân etmeyi münâsib gördük şöyle ki:

”نقلست كه در آتش قرب وكرامت وصل حبيب با حبيب ميسر بود وقاعده وصل بضابطه دع نفسك و تعال، مقرر سمع شريف نبوت پناهي بكلام لطيف حضرت الهي جل و علي مشرف شده و ديده انتظار كشيده بمشاهده جمال ذوالجلال جل و علا مكحل كشته: معاملات آسمانيان بتاعت مصروف واوقات زمينيان بخواب غفلت مشغوف: هيب، بيزحمت رقيب، از اسرار دوست: بر خوردار آمده ورازهاي فاوحي الي عبده ما اوحى از پرده خمول آشكارا كشته: نظم

”چون حجاب هزار نور دريد

ديده در نور بيحجاب رسيد

⁴⁵ Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu bir gece (İsrâ, 17/1).

دید معبود خویشرا بدرست

دیده از هر چه عیب بود بشت

چون نبی بیهبت خدارا دید

بی لب و بیدهن کلام شنید“

خطاب آمد که ای محمد: مشتاقان صحابه در خرابه خاكدان دنیا در تمنای دیدار تواند: باز شان بملاقات خویش سرافاز کردان: گفت خداوند از همچنین مقامی بذاك دنیا چگونه انتقال نمایم و از اوج مشاهده بهضیض مجاهده بکدام دل تنزل بکنم: خطاب آمد که ای محمد آنکس که ترا امشب باین مقام رسانید: میتواند که در هر شبانه روزی پنج نوبت این مقام را در خاكدان دنیا بزیارت تو فرستد: ”وانکه خواجه کائنات فرمود جعلت قره عینی فی الصلوة“ سر ایبمعنیست: ختاب دیگر از قبل لا مکان آمد که: ای محمد این رازها که امشب باتو در میان آوردم تو در مجمع صحابه نشسته من یکبیک بزبان جبرئیل بسمع شریف تو فرو خاتم که نه جبرئیل داند که این چه راز است و نه صحابه شناسند که این چه اسرار است: این اسرار کدامست: ”الم، المر، کهیعیص، طه و یس و حم“ و امثال آن: تا کویند که آوز جبرئیل این سوره را فرود آورد: چون گفت الف: خواجه فرمود: ”دالستم: چون گفت ”لام“ فرمود معلوم کردم گفت ”را“ فرمود فهم نمودم: جبرئیل گفت یا رسول الله چگونه است که این معانی نمیرسم درمود ای جبرئیل: چون دوست اسرار مهبت با محب در میان نهد واسطه را از آنچه خیر باشد

نظم.

سر ماوحي نكجدر ضمير جبرء يل

كشف اسرار لدني كي كند ام الكتاب“

ilâ ahirihi. ‘İbâresi her ne kadar suhûletli ise de ba‘zı muğlak olan mahallerin şerh ve beyân edilmesi münâsib görüldü. “پرده خمول”den burada perde-i gayb olup makâm-ı ehadiyyet irâde edilmiştir ki zâta nâzırdır. Ashâb-ı mükâşefe “قاب قوسین”den makâm ve ehadiyyet ve makâm-ı ev ednâdan makâm-ı ehadiyyet maksûddur, dediler. “vâhidiyyet” sıfâta nâzır “ehadiyyet” dahi zâta dâ’irdir. “ef’âl” hücübü’s-sıfâtıdır. Sıfât dahi hücübü’z-zâtıdır. Onun için perde-i ef’âli yaratmadıkça cemâl-i sıfât zâhir olamaz. “esmâ” zât ile i’tibâr olunur. “مکل کشته” dahi “müzeyyen ve rûşen-şad” ma’nâsıdır. Âşikârâ, âşikâr, âşikâre, bir ma’nâyadır.

”خطاب آمد که ای محمد آنکس که ترا امشب باین مقام رسانید میتواند که در هر شبانه روزی پنج نوبت این مقام را در خاكدان دنیا بزیارت تو فرستد: و آنکه خواجه کائنات فرمود ”جعلت قره عینی فی الصلوة“

ilâ ahirih. Me’âli: Sürâdık-ı ‘izzetten şöyle bir hitâb-ı İlâhî geldi ki yâ Muhammed! O zât ki seni bu gece bu makâma vâsıl eyledi kâdirdir ki her gece ve gündüz de beş vakt bu makâmı dünyâda sana ziyârete göndere. Bu tebşîrâtı Hâce-i Kâ’inât efendimiz işittikten sonra gözümün rûşenliği namâza kılındı, me’âlinde olarak efendimiz işittikten sonra gözümün rûşenliği namâza kılındı, me’âlinde olarak “جعلت قره عینی فی الصلوة” buyurdular. Gözümün nûru namâzdır demedi, belki

namâzdadır buyurdu. Sebebi ümmeti namâzda bir sır bulduğunu bilsinler içindir. Bir de namâz mü'min ve muhiblerin kurretü'l-'aynidir bu cihetten evliyâ'ullâh "سهونا عن الاعلى بالادنى وسو المصطفى عن الادنى بالاغل" buyurdular. Me'âli: Biz namâzda sehvetsek hâtırımıza bir şey gelir ki namâz o şeyden a'lâdır. Bu sûrette ednâ bir şey sebebiyle sehvetmiş oluruz. Hâlbuki fahr-i kâ'inât efendimiz sehvetse ser-i şerîfi namâzdan a'lâyâ teveccüh etmeye sehvetmiş olur demek. Evliyâ'ullâh yine bu bâbda buyurdular ki hakîkât-ı namâz budur ki namâzda bir kimse cümle varını Hak Te'âlâyâ teslim edip iki 'âlemden i'râz etmektir. Zîrâ her 'ibâdetde nefsin garazını karıştırmak ve dünyâyı talep etmek olur, fakat namâzda aslâ câ'iz olamaz. Namâzda kalbini talep-i dünyâ ve şehvet-i nefsten müberrâ tutunca hücut keşf olur. Ve kâbe kavseyn makâmı müşâhede olunur. Onun için Resûl-i 'âlî-cenâb efendimiz "جعلت قرعة عيني في الصلوة" buyurdular. "جعلت" mâzî-yi meçhûldür. "ma'lûmu gördüm" tahkîk anladım demek "جبرئيل كفت يا رسول الله چگونه است كه بغور اين معانى نميرسم" gayn-ı mu'acemin fethi ve "vâv"ın sükûnuyla "غور" iniş ve dip ve tefekkür demek hulâsa-i me'âl: Yâ Resûlallâh nasıldır ki ben bu hurûf-i mukâtta'nın ma'nâlarının hakîkatini bilmiyorum dedi, demek olur. Sâhib-i Rûhü'l-Beyân Kenz-i Mahfî nâm risâlesinde bu bâbda mufassal olarak bahsetmiş biz de burada tafsîlden bir nebzecek beyân edeceğiz şöyle ki: Kur'ân nâzil olunca Resûlullâh sallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz isti'câl ederek Cibrîli sebk ederlerdi. Zîrâ Cibrîlin nüzûlünden mukadem münzel olan âyet veya sûreyi kalblerinde hâzır bulurlardı. Çünkü levh-i kalbi levh-i zâtîdir ki levh-i mahfûz onun sûretidir. Şu hâlde zâtından zuhûr bulmadıkca levhten zuhûr edemez. Cibrîl ise levh sûretinden tenzîl eder ki mahal-i emr ve nehydir onun için makâmı sidredir ki menzil ve mevâtâ kademidir. Şu yolda bir su'âl olunur ki: Mâdem ki Resûlallâh Kur'ânı levh-i zâtan ahz ederdi ve nebbe-nev tecellî ile zikr vârid olurdu binâen'alâ hâzâ nüzûl-i Cibrîle hâcet ne idi. Cevâb budur ki Allâhu Te'âlâ kendi ile 'ibâd arasında iki mu'âmesi vardır. Biri vâsita ile diğeri biri de bilâ-vâsidadır. Vâsita ile olana vech-i âmm ve bilâ-vâsita olana vech-i hâs derler. Bu sûrette vech-i hâstan olan mu'âmele kâfi iken vehc-i âmmdan, Cibrîlin vurûdu mahz-ı teşrîf ve ta'zîm içindir. Nitekim mülûk yekdiğerlerine elçi ve tuhaf hedâyâ irsâl ederler ve ba'zı ikrâm etmesi ârzû ettikleri kimselere dahi havâstan bir vâsita gönderip hüsn-i mu'âmele kırlarlar. Bu mâ'nâdan anlaşıldığına göre bu 'âlem zikr olunan iki ma'nâdan hâli değildir ki muktezâ-yı hikmettir. Nitekim ehl-i şer' zâhib olmuşlardır. Tâ'ife-i felâsefe ancak vâsıtayı esbâb ederler fakat mezhepleri bâtıldır. Zîrâ vâsıtanın gayri tarîk olmaya idi leyle-

i mi'râcda bilâ-vâsita vahy olmazdı enbiyâ' ve evliyâyâ bâb-1 tecelliyât ve vâridât-
i zâtiye mesdûd olurdu ilâ âhirihi

Nazm:

سرما اوحی نکنجد در ضمیر جبرئیل

کشف اسرار لدنی کی کند ام الکتاب

me'âli: "فاو حی الی عبده ما اوحی" nazm-1 celîlinin sır ve hikmeti, Cenâb-1 Cibrîlin zamîrine sığamaz. Zîrâ Hazret-i Cibrîl 'aleyhi's-selâm vâsitasız olan 'ilmin esrârını nasıl keşf ü beyân edebilir. Yine Kenz-i Mahfi nâm risâlede hadîs-i kudsî şu vechle ta'rîf buyurulmuş ki: Allâhu Te'âlâ onu Cenâb-1 Resûllullâha ilhâm veyâ menâmla ta'rîf ve ondan ihbâr etmiş ola. Mehit-i vahy-i Hudâ ve şefî'-i rûz-i cezâ efendimiz dahi o ma'nâdan kendi 'ibâretiyle ihbâr eyleye. Binâen 'alâ-hâzâ "Kur'ân" hadîs-i kudsî üzerine mufassal olur. Zîrâ karâ'in nazmen ve ma'nen münzeldir. Hadîs-i kudsî ise lafzen münzel değil belki yalnız ma'nen münzeldir. İbn-i Kemâl Hâşiye-i Telvîhte demiştir ki: Ehâdîs-i İlâhiyye şol ehâdîstir ki resûlü's-sakaleyn efendimiz onu leyle-i mi'râcda esrâr-ı vahyden bilâ-vâsitatü'l-melek işitmemiş ola. İntihâ-i bi'l-ma'nâ, ya'nî İbn-i Kemâl ehâdîs-i İlâhiyyeyi leyle-i mi'râcda vâki' olan esrâr-ı vahye haml etmiştir ki o da meşhûr olduğu üzere doksan bin kelimât olup Cibrîl veyâ gayri bir melek vâsitasıyla olmayarak belki bi'z-zâtdır. Müşârün-ileyhin ehâdîs-i İlâhiyyeyi ma'nâ-yı mezkûre haml ettiği câ'izdir ki bî-hasebü'l-karâ'in ola. Ve illâ ehâdîs-i İlâhiye ve ehâdîs-i kudsîyye bu nev'dendir ki ta'rîfî geçti. Bu sûrette ehâdîse-i İlâhiyye ilhâm ve menâmla olana dahi şâmindir ki 'âlem-i melekûtta olan hitâbât-i İlâhiyyeye münhasır değildir. El-hâsıl hadîsü'l-İlâhî ve hadîs-i kudsînin ikisi dahi vahiydir fakat tavassut melek ve 'ibârât-ı İlâhiyye ile değildir meğer ki nâdir ola nitekim şeb-i mi'râcda Âyete'l-Kürsî ve ba'zı âyât ki vahy olunmuş ve Kur'ândan kılınmıştır ki nazm ve ma'nâsıyla bile mu'teberdir yoksa sâ'ir ehâdîs-i kudsîyye gibi yalnız ma'nâsıyla değildir.

53

کیست کزان پرده شود پرده ساز

زمزمه کوبد از آن پرده باز

(Müfredât)

“کیست که” kimdir ki demek olup istifhâm-ı inkârîdir. “زان پرده” o nûr zât perdesinden “شود” ola ve yâhud olsun. “پرده ساز” sır söyleyici “زمزمه” “یازمزمه” takdîrinde olup yâhud bir işâret demek. “کوید” dahi söyleye yâhud söylesin ma’nâsınadır. “ازان پرده” o perde-i ‘izzetten “باز” âşikâre olarak “زمزمه” mecûsîlerin ta’âm ederken ve kitâblarını okur ve bedenlerini yıkarken genizlerinden yavaş yavaş söyledikleri kelâm-i masnû’ olup ancak kendileri fehm eder. Burada makâma münâsib ma’nâ verildi. Birinci “perde”ye nisbet ikinci “perde” ikinci perdeye nisbet “سازبزممه” nihâyet derece güzel vâki’ olmuştur.

(53 Me’âl)

Kimdir ki: O nûr-ı zât perdesinden sır söyleyici olsun ve yâhud o perde-i ‘izzetten âşikâre olarak bir remz ü işâret söylesin. Zirâ bu husûs nihâyet derece mahfî bir hâl olup aslâ bir sâhib-i râz ondan bir sır beyân ederek hakikat-i hâlden haber vermeye muktedir değildir.

60

هست ز پرده بدرین گفت وکی

به که شود مختصر این گفت کوی

(Müfredât)

“هست” burada “است” ma’nâsına olup ma’nâda “بدر” kelimesine mukayyed olarak “ز پرده بدرست” takdîrindedir ki: Takrîr ve beyân perdesinden hâricdir demek. “این گفت کوی”de Nebiyy-i zî-şân ‘aleyhi salâvâtü’r-Rahmân efendimizin Hudâ-yı Müte’âle ne vechle mülâkât ettiği takrîr ve beyân perdesinden hâricdir demek. “به که شود” dahi “پس به که مختصر شود” takdîrinde olup öyle ise muhtasar olsun ma’nâsınadır.

(60 Me’âl)

Çünkü; maksad-ı kün fe-kân-îcâd efendimizin Hudâ-yı Müte’âle ne vechle mülâkât ettiği ve cemâl-i bâ-kemâlini nasıl müşâhede eylediği kaziyyesi takrîr ü beyân perdesinden hâricdir. Öyle ise a’lâdır ki bu “güft-gûy” muhtasar olsun ya’nî bu beyân olunandan ziyâde söylemekten fâriğ olmak evlâdır. İkinci “güft-gûy”dan murâd hudûd ve cihâttan hâric ‘aleyhi ekmelü’t-tahiyyât efendimizin baş gözüyle mekândan münezzehtir olduğu hâlde dîdâr-ı Hudâyı rü’yetle be-kâm buyrulduğudur.

İşte Hazret-i Câmî şu gelecek beyt-i münîfiyle bu hakîkati açıktan açığa meydâna koymak ister de buyurlar ki:

61

خواجه دران پرده چودید آنچه دید

واچه نیاید بز بان هم شنید

(Müfredât)

“Hâce” Fahr-i Kâ’inât efendimiz: “دران پرده” o perde-i ‘izzetten ve kibriyâdan demek. Zîrâ “در” burada edât-ı zarf olmayıp “ز” ma’nâsındır. “چودید” çünkü gördü “آنچه” o Hudâ-yı Müte’âl, ikinci “دید” burada te’kîde mahmûldür. “وآنچه” o kelimâtı “gelmez” “بزبان هم” kıyl ü kâle dahi “شنید” işitti. “نیاید” kelimesi “آنچه” mevsûlünün sıfatıdır.

(37 Me’âl)

İki cihân güneşi, Nebiyy-i Hâşimî Kureyşî sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz: Çünkü o perde-i ‘izzet ve kibriyâdan mekân ve zamân ve cevher ve ‘araz ve cisimden münezzehtir bulunan Hudâ-yı Müte’âli gördüğü gibi kıyl u kâle gelmeyen kelimâtı dahi işitti. Hulâsa-i kelâm leyle-i mi’râcda Eşrefü’l-Enbiyâ ‘aleyhi efdalü’t-tehâyâ efendimiz cemâl-i Hudâyı müşâhede edip ondan sonra esrâra müte’allik hurûf ve esvât olmaksızın birçok kelimât-ı kudsiyye işitti. İşte Cenâb-ı Câmî bu me’âli:

شنید آنکه کلامی نی یأواز

معانی درمعانی راز درراز

beytiyle de îzâh buyurmuşlardır. “فاوحی الی عبده ما اوحی” tefsîrinde birçok kavler beyân buyurulmuş, o akvâlden biri budur ki ref’-i hicâbdan sonra mahrem-i haremhâne-i vuslat ve âyîne-i cemâl-i vahdet efendimiz müşâhede-i Rabbü’l-‘İzzet eyleyip envâr-ı hakîkat yüz gösterdi. Nefsi rûhtan mücerred olup kuvvet-i imân ve ‘irfân ile bâkî kaldıktan sonra şu vechle bir hitâb-ı ‘izzet geldi ki: “Yâ Muhammed müşebbeheden bir tâ’ife bana nice sûret isbât ettiler. Yehûddan bir gürûh cühhâl dahi “ثالث ثلاثة⁴⁷” dediler. Gürûh-i Nasârâ da “يدالله مغلوله⁴⁶” dediler. Mücessemden bir

⁴⁶ Allah'ın eli bağlıdır (Mâide, 5/64).

⁴⁷ Allah için üçüncüsüdür (Mâide, 5/73).

cemâ'at dahi bana cisim nisbet etti. Şimdi dikkatle nazar eyle tâ kim onların kelâmları bâtil ve mezhepleri fâsid olduğunu bilesin”

“فراه محمد صلى الله عليه وسلم من غير ادراك ولا احاطة ولا من شيء ولا في شيء ولا على شيء” leyle-i mi'râcda serâ'ir-i âşinâ-yı makâm-ı vahdet ve mahrem-i nihânâne-i ehadiyet-i habîb-i celîl-i Rahmân efendimiz Hudâ-yı Mûte'âlî baş gözüyle mi gördü yoksa kalb gözüyle mi diye 'ulemâ-i dîn ihtilâf ettiler. Fakat mezheb-i tahkîk de rü'yet-i cemâl-i Hudâ hem baş gözüyle ve hem de kalb gözüyle vâki' olmuştur. Bu bâbdaki bahsin netîcesi zîrdeki tafsilât ve tahkîkattan anlaşılır. Ebu Zer-i Gıffârî radiyallâhu 'anhtan rivâyet olunur ki nûr-ı cemâl-i Hudâ Muhammed Mustafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz Hudâ-yı Mûte'âlî kalb gözüyle görüp zâhir gözüyle görmedi. İbn-i 'Abbâs radiyallâhu 'anhumâdan gördü diyerek rivâyet olundu. Fakat mutlak rivâyet olunup zâhir gözüyle yâhud kalp gözüyle diye ta'yîn vâki' olmadı. Şeyh Şehâbeddin Burullusî Mu'temedinde buyurdu ki: İki kere kalb gözüyle gördü ve bu rü'yeti İbn-i 'Abbâs radiyallâhu 'anhumâdan nakl etti. Şeyh-i müşârün-ileyh buyurdu ki: İsbât-ı rü'yette i'timâd olunacak bir rivâyet vâki' olmadı ki onunla isbât oluna fakat bu husûs Hazret-i Fahr-i Kâ'inâttan başka kimseye müyesser değildir, zîrâ dâr-ı dünyâda rü'yet memnû'dur. Zübde-i enbiyâ' 'aleyhi ekme'lî't-tehâyâ efendimiz ise bu 'âlemden hârice gidip Sidretü'l-Müntehâdan ileri mürûr eyledi. Ve cennete girdi. Mümkündür ki bu devlette müşerref ola ve bir kimse o yolda rü'yeti nefy ederse seyyidü'l-kevneyn efendimizin fazîletini men' etmez. Lâkin bilâ-tahkîk tekellüm câ'iz değildir. “ولكل وجه هو مولياها” dedikten sonra yine o şeyh buyurdu ki bu bâbda meylim isbâttadır nefye değil. Zîrâ bir mes'elede iki sahâbî biri nefy ve öbürü isbât etse isbât mukaddeme olup ihtiyâr olunur. Ammâ âhiri tadrîl edemem, zîrâ sahâbe hakkında câ'iz değildir. Ba'zı 'ulemâ tevâkki ihtiyâr ettiler de delîl-i zannî ile iktifâyı ihtiyâr etmediler. Fakat ekser-i 'ulemâ ve mûte'ahirîn rahimehumullâh hazerâtı ehâdis ve delâ'ili tefahhus edip bunun üzerine ittifâk ettiler ki kalb gözüyle gördü demekten merâm mücerred 'ilmin husûlü değildir. Zîrâ bu 'ilm kurre-i ayn-i enbiyâ 'aleyhi efdalü't-tehâyâ efendimize 'ale'd-devâm sâbittir ve muhakkak bil ki Hudâ-yı Mûte'âl o Hazretin kalbine rü'yet halk etti de baş gözü kalb gözü mu'âvenetiyle müşâhede eyledi demektir. Çünkü rü'yet ehl-i sünnet mezhebince irâde-i Hudâ iledir kudretle değil. Enes ibn-i Mâlik ve Hasan ve 'İkrime radiyallâhu 'anhum hazerâtı tensîs ve tasrîh ettiler ki: Eşrefü'l-enbiyâ' Muhamed Mustafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz baş gözüyle

Allâhu Te‘âlâyı gördü. İbn-i ‘Abbâs radiyallâhu te‘âlâ ‘anhumâdan mervîdir ki Hak Te‘âlâ İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâmı hullet ile Mûsâ ‘aleyhi’s-selâmı da mükâleme ile Hazret-i Muhammed ‘aleyhi’s-selâmı dahi rü’yet ile güzîde buyurdu. Ma‘mâfih Cenâb-ı İbn-i ‘Abbâs rü’yet-i Hudâyî⁴⁸ “ماكذب الفؤاد ماری” âyet-i celîlesiyle müstedil bulunduğuna dâ’ir Şifâ-i Şerîf üzerine şerh olan ‘Aliyyü’l-l-Kârî’nin cild-i evvelinin dört yüz on sekizinci sahîfesinde şöyle tahkîk olunmuştur ki:

(وذكر ابن اسحق) ای محمد بن اسحق بن يسار الامام فى المغازى عن عبدالله ابن ابى سلمة (ان ابن عمر ارسل الي ابن عباس يسأله هل رأى محمد ربه) اي بعين بصره اذ لا خلاف في رؤيته ببصيرة (فقال نعم) والحاصل انه اختلفت الرواية عن ابن عباس في مسألة الرؤية (والاشهر عنه) اي عن ابن عباس (انه رأس ربه بعينه روي ذلك) اي القول الا شهر(عنه من طرق) اي باسانيب متعددة اقتضت الشهرة (و قال) اي في بعض طرقه و هو مارواه الحاكم و النسائ والطبراني ان ابن عباس قال تقوية لقوله انه رأى ربه بعينه (ان الله اخص موسى بالكلام) اي من بين سائر الانبياء عليهم السلام فلا ينافي انه صلى الله تعالى عليه و سلم وقع ايضاً له الكلام و على وفق المرام وكذا قوله (وابراهيم بالخلة) بضم الخاء المعجمة فانه صلى الله تعالى عليه و سلم جمع له بين كونه خليلاً و هيبياً (و محمداً بالرؤية) اي البصرية هذا ولا منافاة بين قول ابن قول ابن عباس رآه بعينه وبين قوله رآه بفؤاده لا مكان الجمع بينهما بثبوت الرؤية للبصيرة كما يشير اليه قوله تعالى ما كذب الفؤاد ماري: اي ما كذب فؤاده مرعيه بل صدقه و طابقه و وافقه (وحجته) اي دليل ابن عباس اي على انه صلى الله تعالى عليه و سلم رأى ربه (قوله تعالى ما كذب الفؤاد ماري) اي بعينه اذ لا يقال ما كذب الفؤاد ماري بقلبه فالمعني ما اعتقد قلب محمد خلاف ماري ببصره وهي مشاهدة ربه تعالى بفؤاده بجعل بصره فيه او ببصره بجعل بفؤاده فيه لان مذهب اهل السنة ان الكروية بالارادة لا بالقدره هذا والراجح كما قال النوى عند اكثر العلماء انه رآه بعيني رأسه ليلة الاسراء و اثبات هذا ليس الا بالسماح منه صلى الله تعالى عليه و سلم و هو مما لا شك فيه و انكار عايشة وقوعها لم يكن لحديث روته ولو كان الحديث ذكرته بل احتجت بقوله تعالى (لا تدركه الابصار) قلنا المر ادبالاتا دراك الا حاطة اذذاته تعالى لا تحاط ولا يلزم من نفيها نفي الرؤية بدونها و بقوله (وما كان لبشر ان يكلمه الله الا وحيا) قلنا لاتلازم بين الرؤية والكلام لجواز وجودها بدونها كذا قرره الدلجى فيما نقله عن النوى و فيه انه لا يعرف حديث مسموع مرفوع بل كل من عايشة و ابن عباس مستدل من الكتاب الخ)

Mi‘râc husûsunda vâki‘ olan nakillerden biri de budur ki:

Mûsâ ‘aleyhi’s-selâma dîdârı niçin göstermediler, diye su’âl ettiler. Ehl-i işârât şu yolda bir cevâb verdiler ki: Müşâhede-i dîdâr, Cenâb-ı Muhammed ‘aleyhi’s-selâmın ezelden nasîbidir ve bir kimsenin hakkını diğer bir kimseye vermek câ’iz olamaz. “Hullet” halîlü’r-Rahmâna “kelâm” Mûsâ ‘aleyhi’s-selâma “rü’yet” de Muhammed ‘aleyhi’s-selâma ihsân olundu. “ولا تقربوا مال اليتيم الا بالتى هي احسن⁴⁹” âyet-i kerîmesi de ehl-i tasavvufun muhakkîkleri: O yetîmden merâm Muhammed

⁴⁸ Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı (Necm, 53/11).

⁴⁹ Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın (En’âm, 6/152).

‘aleyhi’s-selâmdır, mâl de rü’yetten kinâyedir buyurdular. Hudâ-yı Mûte‘âl Cenâb-ı Mûsâya hitâben yâ Mûsâ bir ‘azîzim vardır ki: ‘Âlem, hil‘at-i vücûdu, onun nûrundan giymiştir. Devlet-i visâl ve saltânat-ı dîdâr tâ ezelde onundur ve onun ismine yazılmıştır buyurdu. Yine Hazret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâma verâ-yı sürâdık-ı ‘izzet ve ‘azametden denildi ki: Yâ Mûsâ piyâle-i tab‘ın rahîk-i tecellî-i “انى”ye gayri-i mütehammil, inbîk-i çeşmin envâr-ı sübühât “ارنى”ye mukâbele kâbîliyyetini nâ-kâbildir. Çeşm-i hudûs eşi‘a-i şems-i kademe karşı açılmaz. Gülgonce-i şuhûd-i didâr ‘ademden vücûd bulmuş olan bu gülşen-i ‘âlemde münkeşif olmaz. Tahkîksiz piyâle-veş mevt ve bezm-i fenâda fevt olmayınca Rabbinizi göremezsiniz. Dünyâda şuhûd-i celâl-i “tecellî” ancak çeşm-i basîretle mümkün olabilip ayn-ı zâhirle rü’yet-i cemâl-i Mevlâ, mücerred sâhib-i kâbe kavseyne teyessür-nümâdır. Bu şerefe mahlûkât içinde ahlâk-ı zekiyye ile halk ettiğimizden gayrısı nâ’il olamaz. Bu ni‘met-i tenâhî nâ-pezîr, bir dürr-ü yetîm-i sa‘âdet ve cevherü’l-feyz-kılâde-i beşeriyetin mâlîdır ki: “ولا تقرىو امال اليتيم الا بالتي هي احسن حتى يبلغ اشده” tılsım-ı ezeliyesiyle men‘ olunmuştur. İmdi dürr-e-i tâc-ı şeref ve mecd-i habîb-i Mevlâ kerîme-i celîle-i “سبحان الذى اسرى بعبدہ ليلاً” oldu. İmâmü’l-e’imme Ebû Mâlik rahimehumullâh Tâcü’l-Müzekirîninde bu rivâyeti cem‘ etmek husûsunda şöyle buyurdu ki: Cenâb-ı Rabb-i Müste‘ân kurretü’l-‘ayn-ı enbiyâ’ ser-sübha-i zümre-i asfiyâ efendimiz Hazretlerinin cemî‘-i ihsâsâtını selb ederek mübârek gözlerinin nûrunu kaldırıp ondan sonra nûrdan bir kisveyi kalb-i şerîfine giydirdi. Bu sebepten gönül gözünden o nûr-i mutlakı müşâhede etti. Etrâf ve cevânibine nazar etse nûrdan başka bir şey müşâhede etmezdi. O nûru müşâhede eden nûr gönül ile kâ’im idi. Fakat o nûr vâsıtasıyla ki cümle zerrât vücûd üzere musallat olup cemî‘-i zerrât ve cümle eczâsıyla müşâhede ederek gönle rü’yette müşâreket vâki’ oldu. İşte bu mazmûnları Mevlânâ Câmî rişte-i nazma çekip:

خرقة تن را زتن جان بکند

کتفش خلعت احسان فکند

خيمه برون ز دزحمود و جهات

پرده او شدتتق نور ذات

تيركى هستى ازو دوركشت

پردكى پرده آن نور كشت

gibi beytleriyle beyân buyurmuşlardı. Ebû Zer radiyallâhu ‘anh hazret-i risâlet-penâh efendimizden su’âl etti ki yâ Resûlallâh, Rabbini gördün mü cevâbında “رأيت نوراً” buyurdular. Bu hadîs-i şerîf zikr olunan takrîri te’yîd eder. Bu sûrette mukarrer oldu ki: Gönül gözüyle nasıl gördüyse baş gözüyle de öylece gördü. Şeyh Nizâmî kuddise sırruhu hazretleri: “Mahzenü’l-Esrâr” nâm kitâbında mi’râc bahsinde sarâhaten baş gözüyle vâki‘ olan rü’yeti şu beytleriyle beyân buyurmuşlardır:

مطلق از آنجا که پسندید نیست

دیدخدارا و خدادیدنیست

دیدش از دیده نباید نهفت

کورئ انکس که نیده بکفت

دید محمد نه بچشم دکر

بلکه بدین چشم که دارد بسر

Cenâb-ı Şeyh Sa’dî dahi siyerinde buyurdu ki: Sahîh odur ki, Hazret-i Muhammed ‘aleyhi’s-selâmı rûh ma‘a’l-cesed uyanık bulunduğu hâlde semâvâta çıkardılar ve baş gözüyle Hak Te‘âlâyı gördü. Rûhü’l-Beyân sâhibi dahi Evliyâ Dervîş Muhammed nâm velînin ebyât-ı şerîfelerini şerh ettiği esnâda bi’l-münâsebe fahr-i ‘âlem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimizin Cenâb-ı Allâhı çeşm-i ser ile gördüğü ve ona mi’râc sûrî vâki‘ olduğu teşrîf ve irâ’et âyât-ı kübrâ bâbındandır ve illâ her yerde mütâla‘a-i cemâl-i Allâha kudretleri var idi. Seyr-i sûrîleri teşrîf bâbından olunca her yerde dîdelerine zâhir olan cemâl-i mutlak idi ve mi’râc-ı sûrîde seyrinin müntehâsı zirve-i ‘arştır. Ve kibâr-ı evliyâ’ullâh mi’râc-ı ma‘nevî ile şeref-yâb olurlar buyurdu. Resûl-i Ekrem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz “ان الله تعالى اعطى موسى الكلام و اعطانى الرؤية” buyurdular. İsmâ‘il Hakkı kuddise sırruhu Hazretleri, Rûhü’l-Beyân tefsirinde şöyle buyurmuşlar ki:

”يقول الفقير: اراد الرؤية في مقابلة الكلام يدل على رؤية العين لان موسى علي السلام سألها فممنع منها فاعتضي ان يفضل نبينا عليه السلم بما منع منه وهو الرؤية البصرية ولاشك ان الرؤية القلبية يشترك فيها جميع الانبياء حتي الاولياء وقدصح ان موسى عليه السلام رأ به بعين قلبه هين خر في الطور مغشيا عليه“

ilâ ahirihi... Ser-halka-i evliyâ’ olan ‘Abdulkâdirü’l-Geylânî kuddise surruhu’s-sâmî efendimiz dahi risâle-i Mi’râciyelerinde rü’yet-i ‘ayn-ı Resûlü, tasrîh buyurmuşlardır. Şöyle ki: “ثم دنى فتدلى”, âyet-i celîlesinin tefsirinde ‘ulemâ-yı muhakkikîn dediler ki: Ber-güzîde-i enbiyâ’ Muhammed Mustafâ sallallâhu ‘aleyhi

ve sellem efendimizin Rabb-i Kerîmine yakınlığı kurb-ı rahmet ve letâfet idi. Bu kurbiyyet, mesâfe ile vasf olunmaz. Aradan aralık gitmiş keyfiyyet ve eyniyyet mahv ve müzmahil olmuş, mekân ü zamândan eser kalmamış iken “قاب قوسين او ادانى” mertebesi cilve-nümâ oldu. Ol habîb-i hâssu’l-hâs-ı kibriyâ, mekân ü zamân, evân ü ekvân olmadığı hâlde Rabb-i Kerîmini buldu. Taraf-ı akdes-i hüviyyetten “يا محمد ادن منى” me’âl-i nezâhet-i iştimâlinde “yâ Muhammed bana yaklaş” nidâ-yı şeref-nisâbına mazhar düşünce nûr-i cemâl-i Hudâ efendimiz “yâ Rab eyniyyet yok olmuş iki ayağımı nereye basayım” istimdâdiyle meded-hâh-ı Rabb-i ‘izzet olunca verâ-yı serâ-perde-i ‘azamet ve ceberrûtan “Bir ayağını diğerinin üstüne koy tâ ki mahlûkâtımın hepsi bilsinler ki mekân ü zamân, evân ü ekvândan, leyl ü nehârdan, hudûd ü aktârdan, hadd ü miktârdan münezzeh ve mukaddesim. Yâ Muhâmmmed, ben ‘azîmü’ş-şân senin için perde-i celâlimi kaldıracığım bâb-ı visâlimi açacağım, en güzel hitâbımı işittireceğim ve rahîk-i mahtûm-ı muhabbetimi içireceğim evliyâyı kirâmım için hâzırladığım ni’am ve eltâf-ı İlâhiyyemi görmekliğin için cennât ni’amımı ve düşmanlarım için hazırladığım azâb ve nikmet-i kakhârânemi müşâhede etmekliğin için nâr-ı cahîmimi irâ’e edeceğim. Ondan sonra kemâl-i kibriyâ ve ‘azamette şebîh ve mislden ‘adîl ve bedîlden, nazîr ve vezîrden, muvâsala ve müfâssaladan, müşâkele ve mümâseleden münezzeh olduğumu görüp bilmekliğin için celâlimi gösterip cemâl-i bâ-kemalimin perdesini keşf eyleyeceğim. İşte sana harîm-i vahdet-i ezeliyyemin bâbını ve cemâl-i vuslatımın hicâbını açtım. Mazmûn-ı rahmet-makrûnuyla şân u celâl-i İlâhiyyesine ve ‘izz ü kemâl-i nâ-mütenâhîsine lâyıık sûrette ‘azamet-i ‘azîme-i Rabbâniyyesiyle tecellî-nümâ-yı ihsân olunca ol şâhid-i nâzenîn-i bezm-i isrâ Rabb-i Kerîm-i zü’l-celâlini yegâne ve bî-hemtâ şerîk ü nazîrden münezzeh ve müberrâ kâffe-i hâcât için cemî’-i mahlûkâta maksûd u mültecâ’ şâ’ibe-i ‘uyûb ve nakâyısdan pâk ü mukaddes, sâhib ü veled ittihâzından müstağnî olarak ne bir şeyde ne bir şey ile ne bir şey’ üzerine kâ’im ne bir şey’e muttasıl ne bir şeyden münfasıl ne sûret ne cism ne ‘araz ne cevher ne mütehayyiz ne mükeyyif ne müşebbih ne mümessil. Hâsılı “ليس كمثل شيى” وهو السميع البصير belâğ-ı belîği zât-ı İlâhîsine vasf-ı mücmel olduğu hâlde dü dîde-i sırrı ve dü çeşm-i kalb ve sırrı ile görüp müstağrak-ı deryâ-yı tecellâ oldu. İşte bu tecellî-i celî ve visâl-i lem-yezeliiden sonra nûr-i cemâl-i vahdet perde-pûş-ı sırr-ı ‘abdiyyet olmasıyla “فاوحي الي عبده ما اوحى” beyân-i İlâhîsi üzere maksad-ı kün-fe-kân-îcâd efendimiz bilâ-harf u savt istimâ’-ı kelâm-ı Hudâ ve telâkkî-i evâmîr-i mefrûzatü’l-edâ ederek ümmet-i merhûmesini behre-mend-i füyûzât-ı ebediyye ve

rûşen-nazar-ı rahmet-i İlâhiyye buyurmak üzere zulmet-i şeb bâkî olduğu hâlde mihmân-serâ-yı Ümmühânî mah-ı tâbân-ı vücûdunun âsmânı oldu, me'âliyle tercüme olunan 'ibâre-i risâle-i şeyh-i müşârün-ileyh budur:

”قال الله تعالى ١ ثم دني فتدلي ١ قالت العلماء ١ لمحققون رضي الله عنهم: دنو محمد من ربه دنو رحمة ولطافة لا يوصف بقطع مسافة وقد ذهب البين من البين وتلاشا كيف واطمحل الاين فكان قاب قوسين اوادني: انتقي المكان والزمان فكان معربه حيث لا مكان ولا زمان ولا اوان ولا اكون فنودي يا محمد ادن مني: قال يا رب انتقي الاين فاين اضع القدمي قال ضع القدم علي قدم يعني ضع احدي قدميك علي الاخري حتي يعلم الكل من خلقي اني منزه عن المكان والزمان والوان والاكوان عن الليل والنهار والحدود والاقطار والحد والمقدار يا محمد ها انا ارفع لك الحجاب وافتح لك الباب واسمعك اطيب الخطاب واسقيك اعذب الشراب واريك جنتي لتشاهد فيها ما اعددت لاوليائى واريك ناري لتشاهد فيها ما اعددت لا عدائى ثم اشهدك جلالى واكشف لك عن جمالى لتعلم اني منزه في كمالى عن الشبيه والمثيل والعديل والبديل والنظير والوزير و عن المواصله والمشاكله والمائله وها انا يا حبيبي قد فتحت لك بابى وكشفت لك حجابى: فتجلي له في عظمة العظيمه واشهده ذاته الكريمة بما يليق بجلاله وسلطان كماله: فرأى ربه بعيني رأسه وقلبه فرداً احدأ قدوساً صمداً لم يتخذ صاحبةً ولا ولداً لا في شئى ولا قاماً بشئى ولا علي شئى ولا متصلاً بشئى، ولا منفصلاً عن شئى ولا سورة ولا جسمأ ولا عرضاً ولا جوهرأ ولا متحيز ولا مكيفأ ولا مشبهاً ولا ممثلاً ليس كمثلته شئى و هو السميع البصير ثم اوحى الي عبده ما اوحى: و فرض عليه ما فرد ثم عادالي فراشه و سواد الليل داج“

Kasîde-i Bürde şârihi 'Ömer bin Ahmed el-Harpûtî, şöyle nakl buyururlar ki:

و قال بعض الفضلاء ذكر الله تعالى في الآية رؤية فوأده عليه الصلوة والسلام: ولم يذكر رؤية العين لان رؤية العين سر بينه وبين حبيبه.

me'âlî: Fuzalânın ba'zısı buyurdular ki Hudâ-yı Mûte'âl âyet-i celîlesinde rûh-i kâ'inât 'aleyhi efdalü't-tahiyyât efendimizin dîde-i kalbinin rû'yetini zikr buyurup 'ayn-ı şerîfinin rû'yetini zikr buyurmadı zîrâ: Allâhu Te'âlâyı efendimizin mübârek gözlerinin müşâhede etmesi Allâhu Te'âlâ ile Habîbi meyânında bir sırdır demek. Yine şârih müşârün-ileyh buyurdu ki. Ve'l-hâsıl “ انا نذهب الي صحة رؤية بعيني و قلبه “ me'âlî ve'l hâsıl: Biz mu'âşir-i ehl-i sünnet ser-halka-i enbiyâ' 'aleyhi ekmeli't-tehâyâ efendimiz baş gözülle ve dîde-i kalbiyle Hudâ-yı Mûte'âlî rû'yet buyurdularının sıhatini i'tikâd ederiz. Zîrâ Müslim o rû'yeti Sahîhinde “ رأيت ربي بعيني و قلبي ” hadîs-i şerîfiyle isbât ve rivâyet buyurdu. Fakat bizler ne yolda Cenâb-ı Hak rû'yet olduğunun keyfiyetinden 'âcizleriz demek. İşte Cenâb-ı Câmî-i bahr-i 'irfân dahi kendisinin bu i'tikâdda bulunduğunu beyân etmek ister de buyururlar ki: Dünyâda çeşm-i zâhirle görmek hadedinden hâric ve mümteni' olan Allâhu Te'âlâyı, Resûl-i Râbb-i Mecîd efendimiz 'ayn-ı zâhirle gördü. Fakat keyfiyyetinden ya'nî o rû'yet nasıl idi diye su'âl eyleme zîrâ o makâm-ı kurba ne

zamân ve ne keyfiyet sığar? Çünkü zât-ı pâki istifsâr-ı keyfiyyetten mukaddes ve müberrâdır. Öyle ise mikdâr ve ziyâdelik sözlerinden bahs eyleme ağzını kapa me'âlinde olarak şu:

63

بدید آنچه از حدیدین برون بود
میرس اماز کیفیت که چون بود

64

نه چندی کنجد آنجا و نه چونی
فرو بند از کمی لب وز فرونی

beytleriyle i'lâm-ı i'tikâd buyurmuşlardır. "وما علينا الا البلغ والله هو الفيض" hikmeti nedir ki Habîb-i Edîb-i Zîşân 'aleyhi salavâtü'r-Rahmân efendimiz cemâl-i İlâhiyyeyi müşâhede buyurdıkları esnâda secde etmediler. Hâlbuki 'arsa-i 'arasâtta şefâ'at mahallinde secde edecektir diye su'âl olundu. Cevâbında Allahu a'lem hikmet odur ki müşâhede mahallinde heybet bir mertebe müstevlî oldu ki bi'l-külliyeye o Hazreti iştigâlden ve cemî'-i ef'âl-i dîniyye ve dünyeviyyeden vâreste eyledi. Envâr-ı cemâl-i İlâhî dahi varlığını selb etti. Şöyle ki; zât-ı şerîfi Hudânın cümle sıfâtında müzmahil oldu. Fakat kıyâmet günü ise hâcet dilemek günüdür. Ref'-i hâcet dahi mûcib-i tazarru'dur. Bi'z-zarûre o ânda secde lâzımdır dediler, ba'zılar dediler ki secde rü'yet-i nefstir nefis ise o sırada fânî olmuştu bu sûrette nefsin cümle sıfâtı mahv olup secde etmeye mecâli kalmadı. Cenâb-ı Câmî kuddise sırruhu efendimiz "فاوحى الى عبده ما اوحى" mısra'ıyla da "و آنچه نیاید بزبان هم شنید" buyurmuşlardır. Tefâsîr-i şerîfe bu âyetin tefsîrinde şöyle buyurmuşlar ki;

"ای اوحى الله تعالى عبده محمداً صلى الله عليه وسلم" ilâ âhirîhi. Me'âli: Allahu Te'âlâ Muhammed 'aleyhi's-selâma vahy buyurdu. Vahy ettikte o buyurduğu şey'i izhâr etmedi. Buna da hikmet nedir diye su'âl olundu. Ona şu tarz ile cevâb verildi ki iki dost beyninde olan esrâr-ı mahfî olmak evlâdır. Hudâ-yı Mûte'âl habîbinin makâmını "قاب قوسين او" ile beyân buyurup kemiyyet ü keyfiyyet ü ma'iyet beyân etmeyerek mübhem bıraktı. Ve sidre-i mûntehâya geldiği vakt müşâhede buyurduğu 'acâyibi mübhem zikr etti. Ve bir de "اذ يحشى السدره ما يغشى" buyurup mahfî olarak terk etti. "غشى" eden nedir beyân etmedi. Kezâlik gösterdiği âyât ü beyyinâtı ne idi. Tafsîl buyurmayıp hemân "لقد رأى من آيات ربهالكبرى" buyurdu. Tekellüm ahvâlini de ibhâm ederek "فاوحى" buyurdu. "الى عبده ما اوحى" buyurdu. 'Ulemâdan bir cemâ'at bu bâbda tarîk-i ihtiyâtı ihtiyâr

ederek o kelimâtın ma'nâsını ta'yîn etmediler ve o râzı mühürlü olarak terk etmek istediler. Bir cemâ'at dahi rivâyet-i sahîha ile kendilerine zâhir olan esrârı silk-i tahrîr ve takrîre getirerek birçok akvâl beyân etmişler. O akvâlin cümlesini burada yazmak tatvîli mûcib olacağından birkaç kavîl zikr edilmesi münâsib görüldü. Birinci kavîl "ما اوحى" dan maksad beş vakt namâz ve fezâ'il ve semerâtıdır. İkinci kavîl: Sûre-i Bakara'nın havâtimidir. Sonra bana su'âl eyledi ki: "يا محمد: هل تدري فيم" "يا محمد! Hiç bilir misin ki melâ'ike-i 'âlem-i bâlâ ne husûsda mübâhase ederler. Bilirim yâ Râbbi keffâret hakkında söz söylerler. Ya'nî günâhların keffâretine sebep olan 'ibâdetten bahs ederler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak "مالكفات" buyurdu. Cevâbında "اسباغ الوضوء في المكاره⁵⁰ والمشى والاقدام الى" "الجماعات وانتظار الصلوة بعدا لصلوة" dedim. Me'âli: Günâhları örten üç şeydir. Birincisi şitâ ve sayfta âbdesti sûret-i mesnûne üzere almak ikincisi de namâz için yürüyerek mesâcide varmak üçüncüsü dahi bir namâzdan sonra yine namâz vaktine muntazır olmaktır. Her kim bu üç şey'e müdâvemet eylerse hayâtında ahsen vech üzere dirilmiş olur. Ve bu 'âlemden güzel nâm ile çıkar, günâhlardan halâs olup anasından doğmuş gibi olur. Diğer rivâyette şöyle vârid oldu ki: Cenâb-ı Hakkın⁵¹ kifâyetiyle efendimizin iki ketfi mâbeyni müşerref olduğu anda mugayyebâta muttali' oldu.

"و في الرواية الثانية فتجلا لي كل شئ و عرفت ما في السماء والارض ثم تلا هذه الآية وكذلك نري ابراهيم ملكوت السموات والارض وليكون من الموقنين ثم قال فيم يختصم الملاء الاعلي يا محمد قلت في الكفارات قال و ماهن قلت المشي علي الاقدام الي الطاعات والجلوس في المساجد بعدالصلوات و في المكاره من يفعل ذلك يعيش بخير و يموت بخير و يكن من خطيسته كيوم ولدته امه" الخ علي القاري جلد (١) صحيفه (٤٢١)

su'âl olundu ki: "فيم يختصم الملاء الاعلى" efendimiz cevâbında "في الكفارات والمنجيات والدرجات والمهلكات" buyurdular. Cenâb-ı Hak "صدقت" buyurduktan sonra melâ'ikeye şu vechle hitâb buyurdu ki: Ey Melâ'ike helâl müşkilât buldunuz her ne müşkiliniz var ise su'âl ediniz. Bunun üzerine İsrâfîl 'aleyhi's-selâm ileri gelip "يا محمد ما الكفارات" dedi. Cevâbında: "اسباغ الوضوء فيالمكاره ومشى القدام الى الجماعات وانتظار" "الصلوة بعد الصلوة" dedikten sonra Hudâ-yı Mûte'âl de "صدقت" buyurdu. Mikâ'il

⁵⁰ "Mekkâre" nefse meşakkat veren a'mâl-i şâkkadan kinâyedir.

(كف) كناية عن تخصيصه تعالى اياه بمزيد الفضل وابصال الفيض اليه و الا فلا كف ولا وضع حقيقة كما ان عادة⁵¹ الملوك اذا اراد احدهم ان يقرب بعض خدمه من نفسه ويذكر معه احوال مملكته ان يضع يده على ظهره ويلقى ساعده على عنقه تلطفاً به وتعظيماً لشانه الخ كذا ذكر في العلي القارى جلد (١) صحيفه (٤٣١).

‘aleyhi’s-selâm ileri gelip “مالدرجات” dedi. Ya’nî derecât nedir ve kulun derecesi ne ile mürtefi‘ olur. ‘aleyhi’s-salâvâtü ve’s-selâm efendimiz buyurdular ki: “اطعام اطعام و افشاء السلام والصلوة بالليل واناس نيام” Hudâvend-i ‘âlem yine “صدقت” yâ Muhammed buyurdu. Sonra Cebrâ’îl ‘aleyhis’selâm ileri gelip “ما المنجيات يا محمد” diye su’âl eyledi. Ya’nî kulu azâbdan kurtaran şey nedir. Resûl-i zî-şân efendimiz buyurdular ki: “خشية في السر والعلانية والصدق في الفقر والغني والعدل في الرضي والمغضب” ya’nî insân gizli ve âşkârede Allâhu Te‘âlâdan korkmaktadır. Fakr ve gınâ hâlinde dahi doğru olmak meserret ve gazab hâlinde zulm etmeyip herkesin hakkını vermektir. Cenâb-ı kâdir-i lâ-yezâl yine “صدقت يا محمد” buyurdu. Buna müte‘âkib ‘Azrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm gelip “مالهملكات” diyerek su’âl eyledi. Seyyidü’l-Mürselîn efendimiz cevâbında “شيخ مطاع وهوي متبع واعجاب المرء بنفسه” buyurdular. Me’âli; buhl-i mutâ‘ ya’nî tabî-i hisset ve nefis hevâsına uymak ve insân kendi zâtıyla i‘câb eylemek ya’nî kendisini iyi i’tikâd etmektir. Hudâ-yı Müte‘âl yine “صدقت يا محمد” buyurdu.

Nakl olunur ki: Şu dört mes’elede bu dört büyük melek dört bin yıl bash edip cevâbını alamamışlardı. Tâ şeb-i mi‘râcda Nebiy-i zî-şân efendimiz hazretleri onlara cevâb verip hakikat-i hâle vâkıf oldular. Diğer bir kavî de şudur ki: Hak Te‘âlâ yâ Muhammed namâzdan fâriğ olunca bu du‘âyı oku diye hitâb buyurdu.

”اللهم انى اسئلك الطيبات و ترك المنكرات و حب المصاكين و ان تغفرلى خطيئتي و ترحمني وتتوب على و اذا اردت فتنه في قوم فتوفني غير مفتون“

me’âli yâ Allâh senden tayyibât ve terk-i münkerât ve hubb-i mesâkîn isterim bana müyesser eyle ve günâhlarımı afv et ve bana merhamet eyle ve tevbe nasîb eyleyip tevbemi kabûl eyle ilâ ahirihi. Bir kavî de şudur ki kîbel-i Rahmândan şöyle bir hitâb geldi: Yâ Muhammed “انا وانت وما سوي خلقتها لا جلك” me’âlî: Yâ Muhammed maksûd hemân benim ve sensin her ne ki halk ettim senin için halk ettim demek. Diğer bir kavî de budur ki: İbn-i ‘Abbâs radiyallâhu ‘anhumâ buyurdu ki: Cenâb-ı Hak Server-i Enbiyâ ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimize “عبدتنا فى الخلوة فاشفع لا منك فى” buyurdu. Me’âli Habîbim bize halvette ‘ibâdet ettin. Ümmetine dahi halvette şefâ‘at eyle demek. Cenâb-ı Fâtîma radiyallâhu ‘anhâ vâlidemiz buyurdu ki: O ma‘den-i şefâ‘ate mi‘râc gecesi Hak Te‘âlâ size ne buyurdu diyerek su’âl eyledim. Cevâbında: “قال رب العزة جل جلاله نظرت فى ذنوب امئك فلم ارالوجه الالعفو” ya’nî ümmetinin günâhlarına baktım ‘afv etmekten başka bir şey münâsib görmedim. Kavî-i diğer; efdalü’s- sü‘edâ efendimiz buyurdular ki: Leyle-i celîle-i mi‘râcda Hudâ-yı Müte‘âl bana ne hediye getirdin buyurdu. Cevâbında bir kabza taksîr-i tâ‘at ve bir kabza

cefâ ve ma'siyet getirdim, dedim. Bunun üzerine buyurdu ki ümmetinin tâ'atlarından olan taksîrlerini rahmetimle yarlığadım ve cefâ ve ma'siyetlerini de şefâ'atle bağışladım. Kavl-i diğêr İbn-i 'Abbâs radiyallâhu 'anhumâ buyurur ki: Hak Te'âlâ ma'den-i şefâ'ate iste vereyim buyurdu. Cevâbında sen maksadımı bilirsin dedi. Cenâb-ı Hak buyurdu ki: Ey Habîbim ümmetinin taksîrâtı seni mahzûn mu eder? Ma'den-i merhamet efendimiz cevâbında belî yâ Rabbî dedi. Gaffarü'z-zünûb olan Allâhu Te'âlâ buyurdu ki: "انت شفيعهم فيما يقصرون في فرائضي وانا شفيعهم فيما أنت شفيعهم فيما يقصرون في سنتك" me'âli farzlarımda olan taksîrlerine sen şefâ'at eyle senin sünnetlerinde olan taksîrlerine de ben şefâ'at edeyim demek. Kavl-i diğêr: Hudâ-yı Mûte'âl yine habîbine hitâben şöyle buyurdu ki: Yâ Muhammed ümmetinin hâl ve şânı ikiden hâlî değıldir. Ya mutî' veya 'âsîdirler. Tâ'atleri rızâm iledir ma'siyetleri de kazâm iledir. Ben Kerîmim tâ'atlerini kabûl ettim ve o şey ki kazâm iledir, ben Rahîmim 'afv edip yarlığadım. Kavl-i diğêr: Cenâb-ı Fâtıma radiyallâhu 'anhâ rivâyet eder ki Allâhu Te'âlâ ma'den-i şefâ'ate hitâben Yâ Muhammed ümmetinin üç bölüğünde bir bölüğünü bu gece bağışladım iki bölüğü de kıyâmet günü bağışlarım buyurdu. Kavl-i diğêr yine hitâb-ı 'izzet südür etti ki: Yâ Muhammed ne istersin? Cevâbında İlâhî ümmetimi isterim dedim. Hak Te'âlâ buyurdu ki: Ümmetimden yetmiş bin kimseyi sana bağışladım. Daha ne istersin ümmetimi dedim. Bu üslûb üzere yedi yüz kere hitâb-ı İlâhî geldi yine ümmeti isterim dedim. Buna mü'âkib bir fermân-ı İlâhî dahi vârid oldu ki nice bir ümmetini istersin cevâbında ey Ma'bûdum "isteyen benim, veren sensin cümle ümmetimi bağışla" dedim. Hak Te'âlâ buyurdu ki: Ümmetin cümlesini bu gece sana bağışlarsam benim rahmetim ve senin 'izzetin zâhir olamaz. Bir kısmını bu gece sana bağışladım. Diğêr iki kısmını da te'hîr ile tâ kıyâmet günü sen şefâ'at edesin ben de bağışlayayım. Bu cihetten benim rahmetim ve senin 'izzetin âşkâre olsun. Kavl-ı diğêr: Sâhib-i şefâ'at-i 'uzmâ 'aleyhi efdâlü't-tehâyâ efendimiz buyurdular ki: O gece cenâb-ı kâziyü'l-hacâtan cümle ümmetimin hesabını bana ısmarlamasını istedim. Hak Te'âlâ buyurdu ki: Yâ Muhammed, bu talebinden garezin odur ki, ümmetine fezâhat gelmeye ve kimse 'ayıblarına muttali' olmaya. Benim merâmım dahi şudur ki: Sen şefîk peygambersin bî-gâneler şöyle dursun senden dahi 'ayıbları ve ef'âl-i şenî'aları mestûr ola ve sen onlara şefkat-i risâlet tutarsın. Ben rahmet-i rubûbiyyet tutarım. Onların râh-ı hakka hâdîsî sensin ben ma'bûdu Hudâlarıyım sen onları bu gün gördün ben evvelden ebede onlara nazar ettim ve nazar ederim buyurdu. Kavl-i diğêr: Ebû Bekri's-Siddîk radiyallâhu 'anh efendimiz buyurdular

ki: Sâhib-i nûr-i a‘zam olan şefî‘-i ‘âlî-cenâb efendimiz şöyle buyurdular ki: Hak Te‘âlâ bana hitâb ederek: Yâ Muhammed, senin ümmetin ile söyleşmeyi sevmeseydim, onların hesabını kıyâmet günü etmezdim, kalîl ve kesîr günâhlarını da sormazdım buyurdu. Kavl-i diğەر: Hazret-i ‘Ömer radiyallâhu ‘anh efendimiz buyurdular ki: İki ‘âlem güneşî nûr-i mübîn-i kibriyâ ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimizden istedim ki “فأوحى الى عبده ما أوحى” sırrından birini zikr eyleye. Buyurdular ki: Hak Te‘âlâ benim ümmetimden şikâyet edip buyurdu ki: Yâ Muhammed, benim mü‘min kullarımdan sana şikâyet edeyim. Onlar âşkâre bana itâ‘at edip tenhâda ‘isyân ederler. Lâkin ben onların sırlarınazar edip ‘afv ve setr ederim. Kavl-i diğەر, Hazret-i İmâm ‘Alî keremallâhu veche ve radiyallâhu ‘anh efendimiz buyurdular ki: Sultânü’l-enbiyâ’ ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimizden su‘âl eyledim ki o gizli vahiyden bana bir söz beyân eyle. Cevâbında buyurdular ki: Hak Te‘âlâ bana hitâb ederek; yâ Muhammed! Ne zamân ümem-i sâbıkadan bir ümmet günâh eylese onların başları üzerine azâb inzâl ederdim. Kavm-i Nûh ve Kavm-i Sâlih gibi, fakat senin ümmetin günâh eylese kemâl-i settârlığımdan onların kabâyihî üzerine perde çekerim. Ümem-i sâlifeden bir ümmet günâh etse onları yere yuttururdum. Kârûn ve kavmi gibi. Lâkin senin ümmetin günâh eylese günâhlarını zemîne emr edip yuttururum. Sâ‘ir ümmetin günâhları sebebiyle sûretlerini mesh ederdim. Kavm-i Dâvud ve Mûsâ gibi. Ammâ senin ümmetin günâh eylese günâhlarını hasenâta tebdîl ederim. Bir de sâ‘ir ümmet günâh eylese üzerlerine taş yağdırırdım. Kavm-i Lût gibi. Fakat senin ümmetin günâh ettiğî vakt üzerlerine rahmet yağdırırım buyurdu. Bir kavil de şudur ki; Cenâb-ı Fâtıma radiyallâhu ‘anhâ vâlidemiz buyurdular ki: Fahrü’l-mürselîn efendimizden o mestûr olan kelîmât ne idi. Diyerek su‘âl eyledim. Cevâbında buyurdular ki: Hak Te‘âlâ ümmetimden şikâyet edip buyurdu ki; Ben kullarımın erzâkına zâminim onlar ise bu kefâletime i‘timâd etmeyip tahsîl-i rızka dikkat ederler. Cenneti senin ve dostların için halk eyledim. Ümmetin ise cennete rağbet etmezler. Ya‘nî ‘amellerini hâlis etmeyip taksîr ve riyâ-âlûd olarak ederler. Cehennemi ise düşmanların için halk eyledim. Ümmetin cehenneme girmeye sebep olan a‘mâle sa‘y edip nehy ettiğim a‘mâlden perhîz etmezler. Benim ile husûmet edip kullarımla sulh ederler. Ya‘nî tenhâda günâh edip benden utanmazlar. Halk arasında hicâb ederek me‘âsîden ictinâb edip onların melâmetinden endîşe ederler. Ben onlardan yarınki ‘ibâdeti istemem onlar da benden bir günlük ve bir hafta ve bir senenin ve daha ziyâde rızk taleb ederler. Ben onların rızkını gayriye vermem onlar bana olacak tâ‘atini gayri için ederler,

ya'nî riyâ ile amel edip gayriyi şerîk ederler. 'Azîz ve zelîl eden benim onlar ise gayriden 'izzet ümîd ederler. Ni'meti onlara ben veririm onlar benden gayriye şükr ederler. Melâ'ike her ân onların fenâ 'amellerini bana 'arz ederler. Ben onlardan melâ'ikeye şikâyet etmem onlara azıcık bir musîbet göndersem halk o gün de benden şikâyet ederler buyurdu. Bir kavl dahi şudur ki: Hazret-i Fâtîma radiyallâhu 'anhâ vâlidemizin bir câriyesi rivâyet eder ki: Fahr-i kâ'inât 'aleyhi ekmeli't-tehâyâ efendimiz, Cenâb-ı Fâtîma radiyallâhu 'anhânın yanında esrâr-ı mi'râcdan haber veriyordu. Ben o esnâda dedim ki: Yâ Resûllallâh o makâm-ı kurbda büyüklerin isimleri zikr olunduğu sırada bendelerin ve fukarânın zikri hiç vâkî' oldu mu lafzen o esrârdan birini beyân ile ben fakîri de behremend buyurunuz. Ma'den-i şefâ'at efendimiz cevâb olarak buyurdular ki: Hak Te'âlâ "اطلب العلة كي اغفر الذلة" buyurdu. Me'âli: Bahâne isterim ki günâhkârların günâhlarını mağfiret edeyim demek. Hazret-i Â'işe radiyallâhu 'anhâ vâlidemiz buyurdular ki: Resûl-i Rabbü'l-Âlemînden şeb-i mi'râcda ne vâkî' oldu diyerek su'âl eyledim. Cevâbında buyurdular ki: Hak Te'âlâdan dört şey'i talep eyledim şöyle ki: Yâ Rabbî Şu'ayb 'aleyhi's-selâmın kavmine âteş yağdırdın, Kavm-i Lûta taş yağdırdın, Kavm-i Davûdu mesh ettin, Kârûnu da kavmiyle zemîne yutturdun benim ümmetimi bu gibi 'azâblardan saklayıp huzûruna mahfûz olarak getir dedim. Hak Te'âlâ öyle olsun onları 'afv eyledim buyurdu. Nakl olunur ki: "فاوحى الى عبده ما اوحى⁵²" esrârı zikr olunup mühimmât ve hâcât-i kazâ olunduktan sonra taraf-ı ulûhiyetten şöyle bir hitâb-ı 'izzet geldi ki: Yâ Muhammed sana ve ümmetine 'ibâdet vâcib kıldım ki gece ve gündüzde elli vakt namâz ve her senede altı ay oruç tutasınız. Ma'den-i merhamet efendimiz buyurdu ki: Bu teklîf üzerine Rabbimden tahfif talep ettim. Ma'bûdum bunun üzerine gece ve gündüzde yirmi beş vakt namâz ile senede üç ay oruç teklîf ederek kabûl ettin mi buyurdu. Hicâbımdan sukût ettim. Tekrâr kabûl ettin mi buyurdu. Evet, kabûl ettim dedim. Rivâyet-i meşhûr budur ki: Cenâb-ı Mûsâ 'aleyhi's-selâm efdâlü'l-mürselîn efendimizi tahfife delâlet ederek buyurdu ki: Yâ Muhammed, bana ve ümmetime bundan ahaff ve bundan kolay 'ibâdet teklîf olunmuşken 'uhdesinden gelediler. Rabbinden daha tahfif talep eyle dedi. Binâen'aleyh tahfif talep etti. Namâz beş vakte tenzîl olunup Hudâ-yı Mûte'âl beş

---

⁵² Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti (Necm, 53/10).

vakt namâzı kılınsınlar elli vakt namâz sevâbını yazarım buyurdular. Nitekim Buhârî Şerîfin Cüz-i-sâlisinde Bâbü'l-Mi'râc denildiği mahalde şu vechle zikr olunmuştur:

ثم فرضت علي الصلوات خمسين صلاة كل يوم فرجعت فمررت علي مواي فقال بما امرت قال امرت بخمسين صلاة كل يوم: قال ان امتك لا تستطيع خمسين صلاة كل يوم واني والله جربت الناس قبلك وعالجت بني اسرائيل اشد المعالجة فاسأله التخفيف لا متك فرجعت فوضع عني عشراً فرجعت الي موسى فقال مثله فرجعت فوضع عني عشراً فرجعت الي موسى فقال مثله فرجعت فامرته بعشر صلوات كل يوم فرجعت فقال مثله فامرته بخمس صلوات كل يوم فرجعت الي موسى فقال بما امرت قلت امرت بخمس صلوات كل يوم قال ان امتك لا تستطيع خمس صلوات كل يوم واني عد جربت الناس قبلك وعالجت بني اسرائيل اشد المعالجة فارجع الي ربك فاسأله التخفيف لا متك قال سألت ربي حتي استحبيبت ولكن ارضي واسلم قال فلما جاوزت ناداني مناد امضيت فريضتي و خففت عن عبادي.

el-hadîs.

65

يافت اجازتکه ز اقليم راز

راحله راند بحريم مجاز

(Müfredât)

”از جناب حق اجازت يافت كه“ icâzet ki ‘ibâresinin takdîri demektir. bu ‘âlem-i sülfiye doğru “راحله” Burâkı “راند” sordu “بحريم مجاز” “ز اقليم راز” in “حريم” a izâfeti yâ-yı batniyye ile olarak beyâniyyedir. yük hayvânı ve yük devesi demek ise de burada zikr olunan ma'nâ maksûddur.

(65 Me'âl)

Sultânü'l-kevneyn efendimiz Cenâb-ı Haktan müsâ'ade bulup 'âlem-i İlâhîden 'âlem-i sülfiye doğru Burâkı sürdü. Ya'nî “قاب قوسين او ادانى” dan bu 'âleme rücu' eylemeye dâ'ir Cenâb-ı Hallâk-ı Vahîdden izin oldu. Müfessirîn hazerâtı “ولقد” âyet-i celîlesinin tefsîrinde buyurmuşlar ki: Cenâb-ı Seyyidü'l-Mürselîn efendimiz mi'râcdan mürâca'at buyurdıkları esnâda Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâmı muntazır görünce nice yıllardır ben senin intizârında idim. Bir gün sen de bana muntazır ol buyurdular. Bunun üzerine Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm: Yâ Resûlallâh ne vâki' oldu bana bir haber ver dedi. Server-i enbiyâ 'aleyhi ekmeli't-tehâyâ efendimiz cevâbında vâki' olan haber vermeye muktedir değilim buyurdular. Tekrâr Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm bu kadar haberleri Hazretinize îsâl

⁵³ Andolsun ki, o, Cebrail'i bir başka inişte daha (aslî suretiyle) görmüştü (Necm, 53/13).

eyledim. Bu haberi bana i'lâm etmez misiniz dedi. Hâce-i kâ'inât efendimiz yine cevâbında senin haberin sem'iyâttır. Benim ahvâlim müşâhedâttır. Onu 'akıldan ma'zûl ettiler. Nübüvvet sem'ine perde-i gaybdan râz açtılar. Nefs mahfûr oldu. "dil" de maksûr oldu. Ortadan gubâr-i agyâr ref' oldu. Bu emirden haber vermek mümkün olamaz. Ancak "nûr fi-nûr ve surûr fi-surûr ve huzûr fi-huzûr" diyerek ihbâr etmek mümkün olabilir buyurdular. El-hâsıl mürâca'atta Cennât ve derecâtını, Cehennem ve derekâtını nazar-ı şerîfine 'arz ettiler. Fakat cennette görmüş oldukları garâ'ib ve 'acâyibden birkaçını zikr etmek münâsib görüldü.

İmâmü'l-Mürselîn buyurdular ki sekiz cenneti bana 'arz ettiler. Dördü bağ ve bustân diğerk dördü de sarâyalar ile bağ ve bahçe idi. 'Arş-ı Rahmân cennetin sakfidır. Cennet-i 'Adnda hesâbsız köşkler gösterdiler. O köşklerin çoğu ashâbımın ismine olup her köşkün büyüklüğü semâ ile zemîn kadar idi. Cenâb-ı Cibrîl her birini bana gösterip bu felânın, bu felânın köşküdür diyerek ta'yîn ederdi. İçlerinde bir köşk gördüm ki bütün köşklenden büyük ve yüksek idi. Bu köşk Ebû Bekr Sıddîkındır dediler. Sonra 'Ömer ve 'Osmân ve 'Alînin köşklerini gösterdi. Nakl olunur ki sultânü'l-enbiyâ 'aleyhi ekmeli't-tehâyâ efendimiz: Ebû Bekir radiyallâhu te'âlâ 'anhu hazretlerine hitâben yâ Ebâ Bekir cennette senin kasrını gördüm kırmızı altından idi. Ve onda bulunan letâ'ifi ve hazırlanan 'avâtifi müşâhede ettim buyurdular. Ebû Bekri's-Sıddîk radiyallâhu te'âlâ 'anhu efendimize cevâbında yâ Resûlallâh kasr ve sâhib-i kasr sana fedâ olsun buyurdular. Sonra Hazret-i 'Ömer radiyallâhu te'âlâ 'anhu efendimize tevcîh-i hitâb ederek yâ 'Ömer senin köşkünü de gördüm yâkûtta olup derûnunda birçok hûrîler var idi. Fakat kıskanc olduğunuzu fikr ü mülâhaza ettiğim için içerisine girmedim buyurdular. Cenâb-ı 'Ömer ağlayarak ey Resûl-i Rabbü'l-'Âlemîn. Anam babam sana fedâ olsun herkesten kıskanmak olur ammâ Cenâb-ı Nübüvvet-me'âbınızdan da kıskanmak olur mu buyurdu. Buhârî-i Şerîfin Cüz-i-Sâlisinde fezâ'il-i ashâb beyân edildiği sırada şöyle zikr olunmuş ki:

"باب مناقب عمر بن الخطاب ابي حفص العرشي العدوي رضي الله عنه حدثنا حجاج ابن مهال حدثنا عبد العزيز بن الماجشون حدثنا محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما قال قال النبي صلي الله عليه و سلم رأيتني دخلت الجنة فاذا انا بالرميضاء امرأة ابي طلحة وسمعت خشفة فقلت من هذا فقال هذا بلال ورأيت قصرأ بفناء جارية فقلت لمن هذا فقال لعمر فاردت ان ادخله فانظر اليه فذكرت غيرتك فقال عمر بابي و امي يا رسول الله اعليك اغار"

sonra Hazret-i 'Osmân radiyallâhu 'anh efendimize iltifât buyurarak yâ 'Osmân seni her semâda gördüğüm gibi cennette dahi köşkünü gördüm buyurdular. İmâm

‘Alî radiyallâhu ‘anhu efendimize dahi hitâb ederek yâ ‘Alî senin sûretini dördüncü âsmânda gördüm. Cebrâ’ilden su’âl eyledim. Cevâbında yâ Resûlallâh melâ’ike Hazret-i ‘Alîyi görmeye müştâk buldukları için Allâhu Te‘âlâ onun sûretinde bir melek halk edip dördüncü semâda koydu. Melâ’ike teberrük kasdıyla gelip ziyâret ederler dedi. Ve cennette senin köşkünü gördüm buyurduktan sonra derûn-ı köşkte gördükleri acâ’ibi haber verdiler. Buhârî-i Şerîfin üçüncü cüz’ünde Cenâb-ı Bilâlin menâkıbını ve Efendimizin Hazret-i Bilâle hitâben senin na‘linlerinin sadâsını cennette önümde işittim buyurduğu zikir olunmuştur. Şöyle ki:

”باب مناقب بلال بن رباح مولا ابي بكر رضي الله عنهما: وقال النبي صلى الله عليه و سلم سمعت دف نعليك بين يدي في الجنة“

seyyidü’l-beşer ‘aleyhi efdalü’s-salâvât mâdârretü’ş-şems ve’l-kamer Efendimiz Hazretleri buyurdular ki: Cennette gördüğüm ‘acâyıbden biri dahi dört ırmak idi ki; Hudâ-yı Mute‘âl o dört ırmak hakkında;

”فيها انهار ومن ماء غير آس وانهار من لبن لم يتغير طعمه وانهار من خمر لذة للشاربين و انهار من عسل مصفى“

diyerek beyân buyurdu. O enhârdan her birinin genişliği o mertebe idi ki bütün dünyâyı ona kıyâs etseler bir deryâ kurbunda bir iğne kadar görünürdü. Cibrîlden bu deryâlar bu kadar ‘azametle nereden gelip nereye gider diyerek su’âl eyledim. Cevâbında şu kadar bilirim ki; Kevser havuzuna dökülür; lâkin nereden geldiğini bilemem. Senin kerâmetin Cenâb-ı Hak ‘indinde pek çoktur. Onların menbâ’ını bilmek istersen sana bildirir derken bu esnâda ‘azîm bir melek geldi ki büyüklüğünü ‘allâmü’l-guyûbdan başka bir ferd bilemez, birçok kanadları var, bana hitâben yâ Resûlallâh mübârek kademlerini bir kanadıma vaz’ edip gözlerinizi yumunuz dedi. Ta’lîmi vech üzere ettim. O melek tayerân edip gözlerini aç dedi. Açtım bir ağaç ve ağacın altında bir dâne incüden bir kubbe gördüm o kubbe o kadar büyük idi ki bütün dünyâyı o kubbenin üstüne koysalar büyük bir dağ üzerinde bir kuş konmuş kadar olmaz. O kubbenin kapısı zebercedden kilidi dahi altundan olup o dört nehir o kapıdan cereyân ederlerdi. Hemân ‘akîbinde dönmek istedim. Bana o melek ne için dönersin bu kubbenin içerisine girip hakikat-ı hâle vâkıf olmaz mısın dedi. Kapı kilidlidir dedim. Miftâhı seninledir ki o da, “Bismillâhirrahmânirrahîm”dir dedi. Bunun üzerine “Bismillâhirrahmânirrahîm” dediğim anda kapı açıldı. O kubbenin dört dîvârından bu dört ırmak cârî bulunduğunu gördüm. Melek bana dikkatle bak diyerek te’kîd eyledi. Dikkatle baktım ki bir rüknünde “Bismi” yazılmış diğer birinde “Allâh” lafz-ı şerîfi ve üçüncü rüknünde “er-Rahmân” ve

dördüncü rûknunda “er-Rahîm” yazılmış su ırmağı bismîn mîmi gözünden akar. Süt ırmağı lafza-i celâlin hâsından cereyân eder. Hamr ırmağı da “er-Rahmân”ın mîminden akar. ‘Asel ırmağı dahi “er-Rahîm” in mîminden cârî olurdu. Bu dört ırmak bu dört kelime-i şerîfeden cârî bulunduğunu bildikten sonra Cenâb-ı Hallâk-ı Vahîd bana şöyle bir hitâb eyledi ki:

“من ذكرني بهذه الكلمات من امتك و قال بقلبٍ خالصٍ بسم الله الرحمن الرحيم سقيته من هذه الانهار الاربعة”

me’âli: Ümmetinden her kim bu dört kelime ile beni zikr ederse ona bu ırmaklardan içiririm. Demek şu hadîs-i kudsîde bulunan “سقيته” fi’l-i mâzîsi⁵⁴ “ونادى اصحاب الجنة” âyet-i kerîmesi gibi müstakbelde kullanılmıştır. Cenâb-ı Câmî Tuhfetü’l-Ahrârında Besmele-i şerîfenin her bir harfini bir renkte ve birer teşbîh ile beyân buyurduğu esnâda bu zikr olunan vech üzere işâret buyurmuştur.

66

کرد کذر برصف افلاکيات

شد زتواضع شرف خاکيان

(Müfredât)

“afلاكيات”ın “برصف”ın “کرد کذر”e izâfeti lâmiyye olup melâ’ikenin safına demek. “شد” oldu “زتواضع” fahr-i kâ’inât efendimizin tevâzu‘undan “شرف”ın “خاکيان”e izâfeti yâ-yı batniyye ile olarak lâmiyye olup halk-ı cihânın şerefi demektir.

(66 Me’âl)

Cenâb-ı Fahrü’l-Mürselîn efendimiz; Cennet ve Cehennemî müşâhede buyurduktan sonra melâ’ikenin saflarına uğrayıp onları gördü. Bu tevâzu‘undan ehl-i cihânın şerefi oldu. Ya’nî ‘aleyhi ekme’lû’t-tahiyyât efendimizin ‘ulüvv-i kadr ve şerefi bir derece idi ki; o ‘âlemden bu ‘âleme tenezzül eylemeye fakat lutf-i kereminden tarîk-i tevâzu‘a sâlik olarak halk-ı cihâna şeref hâsıl olsun için bu ‘âlem-i harâb-âbâda nüzûl buyurdular. İşte vâkîf-ı esrâr-ı lâhûtî Mevlânâ ‘Abdurrahmân Câmî kuddise sirruhu’s-sâmî efendimiz o Server-i Enbiyânın bu nüzûlünü beyân etmek ister de buyururlar ki:

⁵⁴ Cennetlikler cehennemliklere, "Rabbimizin bize va'dettiğini biz gerçek bulduk (A'râf, 7/44).

آمد وبرريك حرم بسترش

كرمهنوز ازتن جان پربرش

(Müfredât)

“آمد” ‘aleyhi ekmelü’-t-tahiyyât efendimiz ‘âlem-i ilâhîden bu ‘âlem-i süflîye ‘avdet buyurup reşk-i behişt olan menzil-i şerîfine geldiler demek. “كرمهنوز” ve harem-i şerîfin kumları üzere “بسترش” onun lââtîf döşeği “ازتن جان پربرش” daha sıcak bulunup soğumamıştı demek. “رريك”in selâmın rûha safâ veren ve nûr-ı mahz olan vücûd-i şerîfinden demek. “رريك”in “حرم”e izâfeti lâmiyyedir. “حرم” hânın ve rânın fethaları ve mîmin sukûnuyla Mekke-i Mükerrema de ma‘lûmu’l-hudûd dâhilinde bir mevzi’-i şerîften ‘ibârettir ki tafsîli bundan evvel ‘Arabiyyü’l-‘ibâre olarak zikr olundu. “رريك” kâf-ı Fârisîyle “رمل” gibi bildiğimiz kum ma‘nâsıdır: “ذره”den dahi kinâye olur, baht ve tâli‘ ma‘nâsına gelir. Râ bedeli vâv ile de lugattir. “Kâf”-ı ‘Arabî ile okunursa “ای مسعودا لطالع” ve “ای نیکبخت” ma‘nâsıdır ki esnâ-yı muhâverâtta îrâd olunur. ‘Arabîde “ويحك” denir “بيستر” “bâ”-yı ‘Arabînin kesri ve “sîn”in sükûnuyla “نشر” vezninde yatak, döşek ta‘bîr ettiğimiz şeydir. “Bâ”-i Fârisîyle de lugattir. Sıcak ma‘nâsına olan “كرم” lafzı dahi “kâf”-ı Fârisînin fethi ve “râ” ve “mîm”in sükûnuyladır. “جان پرور” rûha safâ ve hayât veren ma‘nâsına vasf-ı terkîbîdir.

(58 Me‘âl)

Hülâsa-i kâ’inât ‘aleyhi ekmelü’-t-tahiyyât efendimiz; ‘âlem-i İlâhîden ‘âlem-i süflîye tenezzülen ‘avdet buyurup reşk-i cinân olan menzil-i şerîfine geldiler ve Harem-i Şerîfin kumları üzerinde onun latîf câme-hâbı rûha safâ veren nûr-ı mahz-ı teninden henüz sıcak idi.

Seyyidü’l-Kevneyn efendimiz rû-yi zemîne ne vâsita ile nüzûl buyurdıkları hakkında ‘ulemâ ihtilâf ettiler. Ba‘zılar Cebra’îl ‘aleyhi’-s-selâmın kanadına binip yeryüzüne nâzil oldu dediler. Ashâbtan Cenâb-ı Huzeyfe radiyallâhu ‘anh; şefi‘ü’r-rahîm ‘aleyhi’-s-salâvâtullâh ve’t-teslîm efendimizden, mi‘râca gitmede ve gelmede Burâka süvâr oldu diyerek rivâyet etti. Mevlânâ Câmî de bu rivâyeti ihtiyâr buyurdu. Ba‘zılar da gitmede Burâka süvâr olduğu izhâr-ı ta‘lîm için gelmede Burâksız geldiği de izhâr-ı kudret içindir dediler. Bu zikr olunacak rivâyet gâyet muhtasar bir sûrettedir. Tafsîli Mantiku’t-Tayrî şerh ettiğimiz esnâda zikr olundu.

Şöyle ki; Resûlü's-Sakaleyn efendimiz buyurdular ki: Cibrîl beni Câblıkâ ve Câblısâ şehirlerine gönderip onların ahâlisini dîne da'vet eylediğim gibi 'ibâdeti dahi ta'lîm eyledim. Cümlesi dîn-i İslâmı kabûl edip bizim dîn karındaşımız oldular. Ve bir de Cenâb-ı Hak "ومنعموم موسیامت یهدون بالحق و به یعدلون" diyerek medh buyurduğu Kavm-i Mûsâya varıp selâm verdim selâmımı aldılar. Cibrîl beni onlara bildirdi. Cümlesi gelip yekdîğerlerine işâret ederek etrâfıma toplandılar. Onlara Dîn-i İslâmı 'arz ve ta'lîm eyledim. Cümleten İslâmı kabûl edip dediler ki: Hak Te'âlâ Mûsâ 'aleyhi's-selâma senin bi'setini haber vermiş idi. Bunun üzerine Mûsâ 'aleyhi's-selâm bize vasiyet eyledi. Biz de teşrîfinize müntazır idik. El-hamdü li'llâh bu devlete vâsıl olduk dediler. Daha birçok su'âl ve cevâbdan sonra mürâca'at kasd ettikte bunlar efendimize hitâben yâ Resûlallâh iki hâcetimiz vardır. Biri odur ki; du'â eyle de Hak Te'âlâ bizim için zemîni düre bu vâsıta ile her sene Ka'be-i Mu'azzamayı ziyâret ve hac edelim zîrâ bizim memleketimiz Sînden ötedir. Tayy-i mekân olmayınca hac etmek mümkün olamaz. İkinci hâcetimiz dahi şudur ki: Hak Te'âlâ bizi halka göstermesin dediler. Talepleri vech üzere du'â eyledim. Cenâb-ı Kâdiyyü'l-Hâcât du'âmı kabûl buyurdu. Onlar her sene gelip hac ederler. Kimse onları göremez ondan sonra cinlerden birçok tâ'ifeye uğradım bana gelip selâm verdiler. Selâmlarını aldım onların "اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمداً عبده و رسوله" dediklerini işittim. Onlardan ayrılıp Beyt-i Makdise geldim. Burâkı bağladığım halkada gördüm mescide girip iki rek'at şükürâne namâz kıldım Hak Te'âlânın ihsân ettiği ni'am ve kerâmete şükürler ettim. Sonra Cibrîl enbiyâ 'aleyhimü's-selâmın sûretlerini bana gösterdi. Kendi sûretimi dahi onların içinde Ebû Bekri sağ tarafımda ve 'Ömeri solumda gördüm. Oradan dışarı çıktım Cibrîlin işâretiyle Burâka süvâr oldum. Göz açıp yumunca kendimi Mekke'de buldum, Hudâ-yı Mûte'âlin kudretiyle döşeğim daha sıcak idi buyurdular. Bu kadar sür'at olur mu diyerek sakın kalbe bir şek gelmesin. Zîrâ o Server-i Enbiyâ' sırf nûr idi ve nûra ise menzil ve mesâfe olmaz. Ve bu hâlet ise bast-ı zamân i'tibâriyle vukû' bulmuştur. Ashâbdan 'Ammâd radiyallâhu 'anh Hazretleri Eşrefü'l-Mürselîn efendimizin mi'râca gidip gelmesi üç sâ'at kadar imtidâd etti buyurdular. 'Abdullah bin Münebbih ve Muhammed bin İshak Hazerâtı dahi o seferin müddeti dört sâ'attir dediler.

Fahrü'l-enbiyâ' 'aleyhi ekmelü'tehâyâ efendimiz buyurdular ki: Cibrîl ile Beyt-i Makdisten Zî Tuvâ⁵⁵ sahrâsına geldim. Cibrîle dedim ki; bu kadar az bir zamânda Hak Te'âlâ bana birçok devlet ve 'izzet verdi. Beni kim tasdîk eder. Cevâbında Ebû Bekr radiyallâhu 'anh tasdîk eder gayriler tasdîk etmez ise ehemmiyeti yoktur dedi. Cenâb-ı Ümmühânî radiyallâhu 'anhâdan nakl olunur ki "Resûl-i Rabbü'l-Âlemin; mi'râc gecesi benim hânemde idi. Gece sa'âdetle yattılar. Sabâh kalkıp buyurdular ki: Beni bu gece Beyt-i Makdise götürdüler. Oradan göklere çıkardılar. Ben bu haber-i sıhhat-eseri fem-i sa'âdetten işitince sadakte yâ Resûllallâh anam, babam sana fedâ olsun fakat bu sözü münkirlerin yanında söylemeyiniz. Zîrâ inanmazlar, seni hâşâ kizbe nisbet ederler, dedim. Bunun üzerine o Hazret bu kıssayı kimseden saklamayayım diye yemîn etti. O sırada subh-i sâdık da zuhûr etti." İbn-i 'Abbâs radiyallâhu 'anhümâ buyurdular ki: Cenâb-ı Seyyidü'l-Mürselîn efendimiz; Mescid-i Harâma gelip hücre-i sa'âdetlerinde melûl ve mahzûn olarak oturup Kureyşin tekzîb ve istihzâsını mülâhaza buyurlardı. O esnâda Ebû Cehil istihzâ tarîkiyle huzûr-i bedr-i kâmile gelerek yâ Muhammed hiç yeni bir nesne ve yâhud ahvâl-i garîbeden bir şey zuhûr etti mi? Dedi. Hazret-i Fahr-i Kâ'inât efendimiz cevâbında buyurdular ki: Evet, bu gece bir sefer ettim ki şimdiye kadar hiçbir ferd o seferi etmemiştir. Ve bir de haber dahi getirdim ki onun misli bir haber kimse getirmemiştir. Şöyle ki; beni Beyt-i Makdise götürdüler. Oradan göklere çıkardılar. Ebû Cehil bu gece mi varıp geldin dedi, evet buyurdular yine Ebû Cehil bu sözü kavmin yanında söyleyebilir misin dedi. Evet söylerim deyince bunun üzerine Ebû Cehil feryâd ederek ey benî Ka'be cümleten geliniz dedi. Etrâf ve cevânibden halk toplanıp geldiler. Ebû Cehil Cenâb-ı risâlet-me'âb efendimize şimdi benim yanımda dediğin sözleri bu cem'iyette tekrâr söyle dedi. O Hazret bunun üzerine dehân-ı gevher-feşânlarını açıp beni bu gece Beyt-i Makdise götürdüler. Oradan dahi semâvâta çıkardılar buyurdu. Huzzâr ta'accüb ederek ellerini birbirine urdular. Kimi de inkârda mübâlağa ettiler. Zîrâ 'ukûl-i kâsıra ashâbına bu hâlet muhâl gelir. Sûretâ mü'min olanların nicesi el-'iyâzü bi'llâh mürted oldular. Sonra Ebû Cehil etbâ'ıyla Ebû Bekri's-Siddîk radiyallâhu 'anhu efendimizin yanına gelip, yâ Ebâ Bekr; sâhibinin yanına varmaz mısın ki bak neler söylüyor dedi. Cenâb-ı Siddîk ne söylüyor buyurdu. Ebû Cehil

---

⁵⁵ Mekke de bir mahalın ismidir.

cevâbında dedi ki; bu gece gökleri gezdim diyor diye haber verdi. Hazret-i Sıddîk efendimiz ona bu dediklerini söyler mi buyurdu. Ebû Cehl evet, söyler dedi. Cenâb-ı Sıddîk öyle ise onun sözleri gerçektir tereddüd ve ta‘accüb olunmaz ben onun âsmândan verdiği haberleri tasdîk ettiğim gibi tarfetü’l-‘aynda yedi kat göklere varıp geldim dese yine tasdîkte tereddüt etmem buyurdular. Bunun üzerine Ebû Cehl senin gibi sâhibini tasdîk eder hiçbir sâhib göremedim dedi. Ondan sonra Ebû Bekri’s-Sıddîk radiyallâhu ‘anh efendimiz Hazret-i Sultânü’l-Kevneynin huzûrlarına gelip yâ Resûlallâh şöyle buyurdun mu dediler. ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimiz; ne‘âm buyurdular. Cenâb-ı Sıddîk sadakte yâ Resûlallâh nasıl oldu haber ver dedi. Zübde-i kâ’inât ve ‘illet-i gâ’iyye-i hilkat-i mevcûdât ‘aleyhi ekmeli’t-tahiyyât Efendimiz Hazretleri kıssa-i mi‘râcı ibtidâsından nihâyetine kadar hikâyeye buyurup mi‘râcdan her fasıl zikir olundukca Cenâb-ı Sıddîk sadakte yâ Resûlallâh buyururdu. Sultânü’l-enbiyâ’ ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimiz Cenâb-ı Sıddîka hitâben yâ Ebû Bekr her kelâmda bilâ-tevakkuf tasdîk edersin buyurdular. Cenâb-ı Sıddîk cevâbında Hak Te‘âlâ Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâmı senin için bin kere âsmândan zemîne indirdi. Seni bir kere semâyâ çıkarmaya kâdir değil midir buyurdular. El-hâsıl cümle ricâlden ibtidâ mi‘râcı tasdîk eden Ebû Bekr radiyallâhu ‘anhu efendimiz olup lakab-ı şerîfleri Sıddîk oldu.⁵⁶”

”الذى جاء بالصدقى وصدق به⁵⁶.”

âyet-i kerîmesi dahi onun Cenâb-ı Sıddîk hakkında nâzil oldu. Mi‘râcı ibtidâ inkâr eden de Ebû Cehil olup ”افمن اظلم ممن كذب علي الله و كذب بالصدق⁵⁷” âyet-i kerîmesi dahi onun hakkında nâzil olmuştur. Her kim mi‘râc-ı peygamberiyi tasdîk ederse Cenâb-ı Sıddîk ile haşr olur. Kim ki inkâr ederse ne‘üzü bi’llâh Ebû Cehil ile haşr olur. Server-i enbiyâ ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimizin mi‘râcı ehl-i Mekkeye fâş olup dostları sıddîkvâre tasdîk ettiler. Düşmanları da Ebû Cehil gibi tekzîb eylediler. Kalblerinde şecere-i imân sâbit olmayan bir tâ’ife dahi el-‘iyâzü bi’llâh mürted oldular. Münkirler toplanıp hücre-i sa‘âdete geldiler. Efendimize hitâben âsmân haberi mevkûf olsun. Biz biliriz ki sen bütün ‘ömründe Mescid-i Aksâyı görmedin. Fakat biz gördük bize onun ‘alâmetlerinden haber ver dediler. Seyyidü’l-beşer ‘aleyhi efdalü’s-selâvât mâdâreti’s-şems ve’l-kamer efendimiz hazretleri buyurdular ki bunların şu su’âllerinden kendime bir ızdırâb geldi ki, ‘ömrümde

⁵⁶ Dosdoğru Kur'an'ı getiren ile onu tasdik edenler var ya (Zümer, 39/33).

⁵⁷ Kim, Allah'a karşı yalan uyduran ve kendisine geldiğinde, doğruyu (Kur'an'ı) yalanlayandan daha zalimdir (Zümer, 39/32).

böyle bir hâl görmedim. Zîrâ gittim de, gelmede kemâl-i sür'atten etrâfa bakmak ve 'alâmâtını zabt etmek mümkün olamamıştı. Fi'l-hâl Cenâb-ı Cibrîl Mescid-i Aksâyı 'Akîlin hânesi önünde karşıma getirdi. Bunun üzerine o münkirler her ne su'âl ettilerse cevâbını verdim. Yek diğerlerine dediler ki: Mescid-i Aksânın vasfında hiçbir kusur bırakmayıp beyân etti. Fakat şu bizim kervânlardan dahi su'âl edelim deyip yine Sultân-i Enbiyâ efendimize tevcîh-i hitâb ederek bizim o tarafta kâfile ve kervânlarımız var idi. Hiç onlardan ma'lûmâtınız var mı diye bir su'âl dahi ettiler cevâbında buyurdular ki: Üç kâfileye tesâdüf ettim onlardan biri "Rûhâ" dedikleri mahallde bir deve gayb edip bulmaya gitmişlerdi. Ben onların kadehlerinden su içtim geldikleri vakt su'âl eyleyiniz. Diğer biri dahi "Zî-Merv" denilen mevzi'de iki kişi bir deveye binmişlerdi. Develer benden ürktü biri deveden düşüp eli kırıldı. Üçüncü kâfile ki: "Ten'im" nâm mevki'den geçtim fülân ve fülân ile toprak rengi bürde üzerinde alaca çuval ile kâfilenin önünde idi. Onlar gün doğduğu vakt geleceklerdir. Resûl-i kibriyâ 'aleyhi ekmeli't-tehâyâ efendimizin bu ihbârı üzerine "Seniyye" cânibine çıkıp şâyet o haber yalan ola diye gün doğmasına muntazır bulundular. Fikirleri o Hazreti tekzîb etmek idi. İçlerinden biri vallâhi işte gün doğdu diğer biri dahi vallâhi işte kâfilede geldi dedi. Resûlü's-sakaleyn efendimiz bu bâbda her ne buyurdularsa tıbkısı zuhûr etti. Deveden düşen zât dahi gelip Muhammed 'aleyhi's-selâm doğru söyler. Sahrâda burâk, berk-i hâtîf gibi geçti. Elimizden bir yay düştü kaldırıp bize verdi, dedi. Bu kadar alâmâtı gördükten sonra yine insâfa gelmeyip bu sihirdir dediler. Bir rivâyette kâfile dahi uzak idi. Hak Te'âlâ Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâmı gönderip Habîbimi tekzîb etmesinler diye zemîni tayy ettirdi. Diğer bir rivâyet dahi Hudâ-yı Mûte'âl âftâba müvekkel olan meleşe güneşi tut diye emr etti.⁵⁸ Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm da Habîb-i Hudânın kelâmı kizb olmasın diye zemîni dürdü. Mi'râcdan 'avdet buyurdular sabâh Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm gelip beş vakt namâzı vaktleri geldikçe Ka'be-i Mükerreremenin kapısı kurbunda Cenâb-ı Seyyîdü'l-Mürselîn efendimize imâmet edip edâ eylediler. Tâ kim hâce-i kâ'inâta cem' namâzların vakt-i evveli ma'lûm ola. İbtidâ her namâz iki rek'at farz olup ancak ahşâm namâzı üç rek'at farz olmuştu. Sonra ikişer rek'at şükran-e-i ku'ûd ziyâde oldu. Seferde iki rek'at kasr oldu. Ahşâm namâzı ise hâli

قال عليه السكام و تطلع العير عليكم عن الثنية عن طلوع الشمس فبس الله الشمس عن الطلوع حتى قدمت العير ان
قيل حبسها ورجوعها مشكل لانها تخلفت اورست لا ختلت الا فلاك وفسد النظام قلنا حبسها وردها من باب المعجزات ولا مجال
للقياس في حرق العادات.

üzere kaldı. Her vakt Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm Cenâb-ı Eşrefü'l-Mürselîn efendimize imâmet edip namâz kılarlardı. Sonra ashâbına i'lâm buyururlardı. Tâ kim o namâzı vaktinde edâ eyleyeler. Hâdî-i küll, efdal-i rûsul sallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz Habeşe hicret eden Ashâb radiyallâhu 'anhum hazerâtına haber irsâl eylediler ki; beş vakt namâzı evkât-ı mu'ayyenede edâ ederler. Ve namâz farz olup kendilerine haber gelinceye kadar edâ edemedikleri namâzları kazâya ikdâm eylesinler.

66

چون طلبید ند از ان کنج پاک

بهره خود خانه خرابان خاک

دردل هر خانه خرابی که خواست

ریخت نصیبی بنصابی که خواست

(Müfredât)

“چون” çünkü “طلبیدند” istediler demek olup fâ'ili “خانه خرابان خاک” dir ki ashâb hazerâtı maksûddur. “خرابان” in “خاک” e izâfeti lâmiyyedir. “ازان کنج پاک” o mi'râcdan demek olup “طلبیدند” fi'linin mef'ûlün-bih gayr-i sarîhidir. “بهره خود” dahi “بهره خود شان” takdîrinde olarak kendilerine nasîb taleb ettiler ma'nâsına olup fi'l-i mezkûrun mef'ûlün-bih sarîhidir.

“دردل هر خانه خرابی که” terk-i mâsivâ edip tâlib-i Hak olan her bir ashâbın kalbine ki: “خواست” efendimiz istedi “ریخت” efendimiz döktü. “نصیبی” bir nasîb “بنصابی که” o bir mikdâr ile ki “خواست” ‘aleyhi's-selâtu ve's-selâm efendimiz istedi. “örf ve şer'î istilâhâtında bir mikdâr olup mâl o mikdâra bâliğ oldukça zekât verilmesi lâzım gelir. Ve bir de asl ve esâs ve merci' ma'nâlarına da gelir. Nasîbe nisbet nisâbın vukû'u pek latîfdir. “خانه خرابان خاک” ile “هر خانه خرابی” terkîbleri ashâb hakkında medhtir. Zîrâ onlar mâsivâyı terk ederek ifnâ-yı vücûddan istifâde etmişlerdir. Hazîne ma'nâsına “kâf”-i Fârisînin fethiyle olan “کنج” e nisbet “خانه خرابان” vukû'u terşihdir. Bir de hazîne ekseriyâ harâb mahallerde bulunur.

(41,42 Me'âl)

Halvet-sarây-ı ev ednâ misâfir-i i'tilâgâh-ı mâ-evhâ efendimiz Hazretleri vâsıl-ı visâl-i subhâni olduktan sonra yine bu 'âlem-i nâsûta şeref-bahşâ-yi nüzûl buyurup sa'âdethânelerine gelince şem'-i encümen-ârâ-yı nübüvvet-penâhîlerine

cem‘ olan ashâb-1 güzîn hazerâtı hazînededen e‘azz olan o mi‘râc-1 vefîretü’l-ibtihâcdan kendilerine nasîb taleb ettiler. Cenâb-1 Fahrü’l-Mürselîn efendimiz dahi terk-i mâsivâ edip tâlib-i Hak olan her bir ashâbın kalbine irâde-i seniyyeleri ta‘alluk edildiği bir mikdâr ile o genc-i Îlâhîden bir nasîb döktü. Ya‘nî onların kalblerini letâ‘if-i mi‘râc ve fezâ‘ili ile hisse-yâb buyurdular.

68

بوديبك لحظه دران تيره شب

آمدن ورفتن او اي عجب

69

بودبلي نور زمين و آسمان

در سفر نور نكنجد زمان

(Müfredât)

“بوديبك لحظه” bir lahzada idi. “دران تيره شب” o karanlık gecede “تيره شب” siyâh çeşm gibi sıfatı mevsûf üzere takdîm kabîlinden olarak vâsf-ı terkîbîdir. “آمدن ورفتن او” “aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm efendimizin mi‘râca gidip gelmesi demek. “belî mısra‘ının takdîri “بلى محمد اليه السلام نور زمين و آسمان بود” olup evet Muhammed ‘aleyhi’s-selâm zemîn ü âsmânın nûru idi demek. “سفر”in “نور”a izâfeti yâ-yı batniyye ile olarak lâmiyye olup nûrun seferine demek. “نكنجد زمان” zamân sığmaz. “اخطه” “kâf”-1 Fârisînin zammıyla küncîden masdarından nefy-i istikbâldir. “اخطه” göz gördüğünden bir def‘a bakmak ve bir def‘a bakmaya kifâyet eden vakt ma‘nâsınadır.

(68 Me‘âl)

Cenâb-1 Câmî; Hudâ-yı Mûte‘âlin kemâl-i kudretini ve Efendimizin nûr-i Hudâ olduğunu beyân etmek ister de buyurur ki: O leyle-i muzlimede server-i enbiyâ ‘aleyhi ekme‘lî-t-tehâyâ efendimizin mi‘râca gidip gelmesi ey ‘aceb bir lahzada idi. Ey ‘âkil Cenâb-1 Resûlden bu hâl müsteb‘id değildir. Evet Muhammed ‘aleyhi’s-selâm zemîn ü âsmânın nûru idi. Bu da zâhirdir ki nûrun seferine zamân sığmaz. Bir kimse cism-i sakîlin hevâ-yı latîfe ‘urûcu mümkün olamaz diyerek cismânî mi‘râcı inkâr ederse ona Cebrâ‘îl ‘aleyhi’s-selâmın nüzûlünü de inkâr lâzım gelir. Zîrâ cism-i hafif ve latîf olan Cebrâ‘îlin merkez-i hâke nüzûl etmesi de mümkün olamaz. El-hâsıl asl-ı mi‘râcda ehl-i kıbleden hiçbir ferd ihtilâf

etmemiştir. Bir kimse Muhammed ‘aleyhi’s-selâmın Mekkedden Beyt-i Makdisé müddet-i kâlîle zarfında gittiğine inanmazsa kâfir olur. Ehâdis-i sahihe ile meşhûr olan âsmâna ‘urûcunu inkâr eylese o kimse dalâlet ve hizlânda kalır. Zîrâ Ashâb-ı Kirâm rıdvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecma’în efendilerimizden otuz kadar belki daha ziyâde zevât mi‘râc hadîslerini rivâyet buyurup tevâtüre karîbdir. Esâmî-i şerîfeleri teberrûken tezyîn-i merâm ve tenvîr-i makâm için zikr edildi. O rivâyette birincisi:

- 1-Ebû Bekr es-Sıddîk radiyallâhu ‘anh
- 2-‘Ömer ibnü’l-Hattâb radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 3-‘Osmân bin ‘Afvân radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 4- ‘Alıyyü’l-Mürtezâ radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 5- ‘Abdullâh bin ‘Abbâs radiyallâhu te‘âlâ ‘anhumâ
- 6- ‘Abdullâh ibn-i Mes‘ûd radiyallâhu ‘anh
- 7- Enes bin Mâlik radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 8- Ebû Hureyre radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 9- Ebû Sa‘idü’l-Hudrî radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 10-Mâlik bin Sa‘sa‘a radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 11- ‘İmrân ibnü’l-Husayn radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 12- ‘Abdullâh ibn-i ‘Ömer radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 13- Ebû Seleme radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 14-Huzeyfe el-Yemenî radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 15- ‘Abdullâh ibnü’z-Zübeyr radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 16- Ebû Eyyüb el-Ensârî radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 17- ‘Abbâs bin ‘Abdumuttalib radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 18-‘Abdullâh bin ebî Efvâ radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 19- Câbir ibn-i ‘Abdâhü’l-Ensârî radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 20- Ümmü Gülsüm radiyallâhu te‘âlâ ‘anhâ
- 21- Bilâl Habeşî radiyallâhu te‘âlâ ‘anh

- 22- Ebû Ümâme el-Bahilî radiyallâhu te‘âlâ ‘anha
- 23- Üsâme İbn-i Zeyd radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 24- ‘Abdurrahman ibn-i ‘Ömer radiyallâhu Te‘âlâ ‘anhu
- 25- Ebu’d-Derdâ’ radiyallâhu Te‘âlâ ‘anhu
- 26- ‘Âyşe radiyallâhu te‘âlâ ‘anhâ
- 27- Ümmühânî radiyallâhu te‘âlâ ‘anhâ
- 28- Ebû Zer Giffârî radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 29- Bilâl bin Sa‘d radiyallâhu te‘âlâ ‘anh
- 30- Ebî ibn-i Ka‘b radiyallâhu te‘âlâ ‘anh.

hazerâtıdır.

Lâkin ihtilâf, mi‘râcın keyfiyetinde vâki‘ olmuştur. Ba‘zılar uyanık bulunduğu hâlde vâki‘ oldu dediler; ba‘zıları da ‘âlem-i hâbda iken vukû‘ buldu dediler. Kimi cesed-i şerîfi yerinde idi. Rûh-ı şerîfleri ‘urûc etti dedi. Kimi de cesedi ile rûhu bile olup uykuda vâki‘ oldu diyerek “وما جعلنا الرؤيا التي ارينال الا فتنةً للناس⁵⁹” âyet-i kerîmesiyle istidlâl ettiler. Enbiyâ’ ‘aleyhimü’s-selâmın rü’yâları sıdk olup yakaza hükmündedir. “تتام عيناى ولا ينام قلبي” hadîs-i şerîfi ise bu ma‘nâyı mü’eyyiddir. Bu hadîs-i şerîfi Cenâb-ı ‘Â’îşe-i Sıddîka radiyallâhu te‘âlâ ‘anhâ vâlidemiz rivâyet buyurduktan sonra “ما فقد جسد محمد” buyurdu. Ve Mu‘tezile bu mezheb üzere olup cesed ile uyanık olduğu hâlde semâvâtı seyr etmek mümkün değildir deyip “وما جعلنا الرؤيا التي” âyet-i kerîmesiyle istidlâl eylediler. Hâlbuki bu nazm-ı celîlin te’vilâtından gâfildirler. Ulemâ-i dîn rahimehumullâh bu âyet-i celîlin istidlâlinde ve taraf-ı hilâfda bulunanların hatâlarını meydâna koyup şu vechle takrîr buyurdular ki: ‘Âyet-i kerîmede bulunan rü’yâyı vâki‘ada olan müşâhedeye haml lâzım değildir. Zîrâ rü’yâ rü’yet-i basarda dahi isti‘mâl edilir. Bâ-husûs füsahâ kelâmında vukû‘u pek çoktur. İbn-i ‘Abbâs radiyallâhu te‘âlâ ‘anhumâ hazretleri bu âyet-i celîlede olan rü’yâyı rü’yet-i basar ile tefsîr buyurdular. Buhârî-i Şerîfin Cüz’-i-Sâlisinde mi‘râc bahsinde sâhib-i Buhârî dahi şu vechle beyân buyururlar:

---

⁵⁹ Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, Kur'an'da lanetlenmiş bulunan o ağacı da sırf insanları sınamak için vesile yaptık (İsrâ, 17/60).

”حدثنا الحميدي حدثنا سفيان حدثنا عمر و وعن عكرمة عن ابن عباس رضي الله عنهما في قوله تعلي: وما جعلنا الرؤيا التي اريناك الا فتنة للناس: قال هي رؤيا عين اريها رسول الله عليه و سلم ليلة اسري به الي بيت المقدس“

el-hadîs. Çünkü vâkı‘ada olan rü’yet sebab-i fitne olamaz. Haydi teslîm edelim ki merâm vâkı‘a olsun. Fakat bundan maksûd kıssa-i mi‘râc olduğunu teslîm etmeyiz. Zîrâ ba‘zı müfessîrîn bu rü’yâdan maksad “Hudeybiye” hakkındadır. Bu âyet-i kerîmeyi fahrü’l-kevneyn efendimiz vakı‘asında kendilerini ‘umre getirir olduğu hâlde gördü. O ‘azîmet ile Medîne-i Münevvereden çıkıp “Hudeybiye”ye nüzûl buyurdular. Küffâr ile sulh ettikten sonra ‘umre getirmeyip Medîne-i Münevvereye ‘avdet buyurdular. Bu sebebdan ba‘zı mü‘minlerin kalblerine teşvîş düştü. Hak Te‘âlâ ondan fitne ile ta‘bîr buyurdu dediler. Ba‘zı müfessîrin dahi bu bâbda dediler ki: O rü’yâdan maksûd Hazret-i Risâlet-penâh Efendimizin gördükleri vâkı‘adır. Mi‘râc, rûh ma‘a’l-cesed uyanık bulunduğu hâlde vukû‘una bir delîl-i sâtı‘ dahi şudur ki: Hazret-i Ebû Bekri’s-Siddîk radiyallâhu te‘âlâ ‘anh efendimiz sâhib-i mi‘râc efendimize hitâben yâ Resûlallâh dün gece sizi makâm-ı ‘ulyânızda aradım bulamadım diyince cevâbında Cibrîl beni Burâka bindirip Mescid-i Aksâya götürdü buyurdular. Nitekim Şifâ-i Şerîf şerhi ‘Aliyyü’l Kârînin dört yüz sekiz ve dört yüz dokuzuncu sahîfelerinde dahi tafsîl vardır. Şöyle ki:

(و عن ابي بكر رضي الله تعلي عنه من رواية شداد بن اوس عنه) اي كما رواه البيهقي وابن مردويه (انه قاله للنبي صلي الله تعالي عليه و سلم ليلة اسري به طلبتك يا رسول الله البارحة في مكانك اي في محللك المعتاد اول الليلة و آخرها فلم اجدك فاجابه ان جبريل عليه السلام اي بانه (حملة) وهو الظاهر المتبادر فلا يحتاج الي تكلف الدلجي من غير نص علي كسر ان حيث قال التقدير فاجاوبه بقوله له ان جبريل حملني اي علي البراق (الي المسجد اقسي) ثم هذا الحديث ايضاً دليل ساطع علي ان الاسراء كان يقظة (و عن عمر رضي الله تعالي عنه اي كما رواه ابن مردويه من طريق عنه (قال قال صلي الله تعالي عليه و سلم صليت ليلة اسري بي في مقدم المسجد) اي المسجد الاقصي (ثم دخلت الضحطة) اي تحتها او مكانها (فاذاً بملك) و في نسخة فاذا ملك”قمام” بالجر والرفع بناءً علي النسختين”معه أنية ثلاث” اي من اللبن و الخمر والعسل”الحديث” ي كما سبق”وهذه التصريحات” اي في الروايات الصحيحة” ظاهرة في ان القصة كانت يقظة غير مستحيلة” اي شرعاً و عقلاً وثبت نقلاً”فنحمل علي ظاهرها” اي ولايجوز العدول عنه الخ).

Ammâ Hazret-i ‘Â’îşe radiyallâhu ‘anhâ ile Cenâb-ı Mu‘âviye radiyallâhu ‘anhun mi‘râc-ı cismânîyi inkârları nakl-i sahîh değildir. Nakl-i sahîh olduğu takdîrince şu yolda bir cevâb verdiler ki Cenâb-ı ‘Â’îşe radiyallâhu ‘anhâ vâlidemiz mi‘râc vukû‘ bulduğu vakt daha küçük idi. Bunun için hakikat-ı mi‘râca vâkıf değillerdi dediler. Fakat İbn-i Kemâl Paşa “Şahsü’l-İnsânî” nâm risâlesinde:

”واذ وقفت علي حقيقة الروح الا انساني فقط اطلعت علي سر المعراج الجسماني و انكشف لديك قول عائشة رضي الله عنها ما فقد جسم محمد عليه السلام ليلة المعراج ولكن عرج بروحه هكذا ذكر الحديث في لكشاف. ومن غفل عن آخره نعتس في تأويله قاءلاً و المعني ما فقد جسده عن الروح بل كان معروحه و كان المعراج للروح والجسد جميعاً“

diyerek ahsen vechle te’vîl ve tefsîr buyurmuşlardır. Nakl-i sahîh olmadığı da Şifâ-i Şerîf şerhi ‘Aliyyü’l Kârînin dört yüz ondört ve onbeşinci sahîfelerinde tahrîr ve testîr olunan şu nakiller şehâdet etmektedir:

(واما قول عائشة) اي كما رواه ابن اسحق وابن جرير ”ما فقد جسدا“ بصيغة المجهول وفي اصل الدلجي و هورواية ”ما فقدت“ بصيغة المتكلم ”فعائشة لم تحدث به عن مشاهدة لانها لم تكن حينئذ“ اي حين انو وقع الاسراء ”زوجع“ بالا ضافة و في نسخة زوجة اي له صلي الله تعالى عليه وسلم ”ولا في سن من يضبط“ بضم الموحدة و كسر ها اي بل ولا كانت حينئذ في سن من يحفظ الامور ”ولعلها لم تكن ولدت بعد“ بضم الدال اي تلك الساعة ”علي الخلاف في الاسراء“ اي بناء علي الاخلاف الواقع للعلماء في زمن الاسراء (متي كان فان الاسراء كان في اول الاسلام علي قول الزهري ومن وافقه بعد المبعث) ويروي المبعث بدل المبعث (بعام و نصف) وهو مخالف لما نقله النووي فيما مر عنه من انه بعده بخمسة اعوام (وكانت عائشة في الهجرة) اي زمنها (بنيت نحو ثمانية اعوام) فكان الاسراء علي هذا قبل ولا دتها بنحو ثلاثة اعوام ونصف انقد مكث بمكة بعد البعثة ثلاثة عشر عاماً (وايض فقد روي في حديث عائشة ما فقدت) اي جسده (ولم يدخل بها الا بالمدينة) مؤذنة بعدم صحة حديث ما فقدت. عنها اذا الاسراء كان بمكة اجماعاً).

ilâ âhirihi. Ve bir de şu tarzla cevâb verildi ki: Mi’râc-i cismânî Hazret-i Ümmühânî radiyallâhu ‘anhâ hânesinde vâki’ oldu. Nitekim Cenâb-ı Ümmühânî radiyallâhu ‘anhâ ”ما اسرى برسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم الا وهو في بيتي تلك الليلة“ buyurdular. Hazret-i Mu’âviye radiyallâhu ‘anh hakkında dahi mi’râc vukû’ bulduğu sene îmân-ı ezelfisini henüz izhâr etmemişti dediler. Ba’zı ulema’ mi’râc müte’addid olup biri cismânî diğlerleri rûhânî idi dediler. Nitekim bundan evvel Hazret-i Muhyiddîn ‘Arabîden safiyyü’l-asfiyâ Muhammed Mustafâ sallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimizin mi’râc-ı şerîfi otuz dört def’a vukû’ bulmuştur, biri cismânî olup bâkîsi rûh-ı lâtifyledir. Onları ma’nâda kable’n-nübüvve gördü diyerek nakl olunmuştu. Cumhûr-ı ehl-i sünnetin i’tikâdları budur ki: Server-i enbiyâ ‘aleyhi ekmeli’t-tehâyâ efendimizi rûh ma’a’l-cesed uyanık buldukları hâlde gecenin ba’zısında Mekke-i Mükerrmeden Beyt-i Makdise ve oradan semâvâta götürdüler dedikten sonra birçok delîller de beyân ettiler. O delîllerin ba’zısı bundan evvel zikr olundu. Ba’zısı da bu makâmda zikr olunur. Şöyle ki: Cenâb-ı Hak ”اسرى بعبدہ“ buyurdu. ”اسرى“ lafzı rûh ma’a’l-cesed şahsa mevzû’dur. Eğer bu mi’râc vâkî’a olaydı ”اسرى“ lafzı vârid olurdu. Ve bir de vâkî’ada olsa o fazîlet zâhir olmaz ve mu’cizâtın add olunmazdı. Zîrâ kim olursa cenneti vâkî’ada görmek ca’izdir. Böyle olunca ne keyfiyyetle mu’cizât-i hâssadan olabilir. Ve bir delîl dahi şudur ki: Bizim

peygamberimizin sâ'ir enbiyâ' 'aleyhimü's-selâm üzerine fazîleti iki şey ile dir. Biri dünyâda mi'râc, diğ er biri de âhirette şefâ'at-i 'uzmâdır. Zîrâ nübüvvet, risâlet, kitâb ve şerî'at sâ'ir enbiyâ 'aleyhimü's-selâmda dahi vardır. Mu'tezile bu ikisini de inkâr ettiler; "خزل هم الله⁶⁰". Ulemâ-i Ehl-i Sünnet buyurdular ki; serîr-arâ-yı mer tebe-i zikri "ليغفر لك الله" erîke-pîrâ-yı mesned-i li-me'a'llah Efendimiz Hazretleri bu iki fazîlete tevâzu' berekâtiyle nâ'il oldu. Hakka tevâzu' eyledi. Mi'râc müyesser oldu. Halka tevâzu' eyledi mer tebe-i şefâ'ate mazhar oldu. Ehli-i Sünnetin diğ er bir delîli dahi her sözü bir nûr-i hakîkat ve her suhan-ı belâgat-engîzi bir kitâb-ı mu'ciz-nisâb-ı hikmet olan Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimizin bu bâbda buyurdıkları ehâdîs-i şerîfden biri de şu hadîs-i şerîftir:

"صليت العشاء الا خيرة عندكم وصليت ركعتيها بيت المقدس و صليت الوتر بجنب العرش وفي رواية (تحت العرش)" me'âli; 'işâ-i âhireyi sizin yanımızda kıldım iki sünneti Beytü'l-Makdiste kıldım vitri dahi 'arşın yanında kıldım. Bir rivâyette 'arş altında kıldım demek. Diğ er bir delîl dahi budur ki; küffâr Beyt-i Makdisten nişân istedikleri vakt 'aynen Beyt-i Makdîsi görüp haber verdi. Vâkı'a olaydı Cenâb-ı Nübüvvet-me'âb efendimizden nişân istemedikleri gibi inkâr da etmezlerdi. Zîrâ vâkı'ada şöyle gördüm deseydi hiçbir 'âkıl onu inkâr etmezdi. Çünkü 'avâm-ı nâs dahi bu makûle vâkı'a görmek müsteb'ad değildir. Enbiyâ' 'aleyhimü's-selâmdan müsteb'ad olmayacağı âzâde-i güvâhtır. Ve bir de ehl-i kervândan verdiği nişâneler ve kadehten su içmek ve develer ondan ürkmek hep bunlar mi'râcın rûh ma'a'l-cesed uyanık bulunduğu hâlde vukû'na delîldir. Daha birçok ehâdîs varsa da tatvîlden ihtirâzen beyân edilmedi. Ulemâ-i hadîs mi'râc, hangi senede ve hangi ayda vâkı' olduğunda ihtilâf eylediler. Ba'zıları Rebî'ü'l-evvel ayında bi'setin on ikinci senesinde vâkı' oldu dediler. Ba'zı rivâyette Hicretten bir sene ve beş ay mukaddem. O takdîrce Şevvâlde vâkı' olur. Rivâyet-i uhrâya göre Ramâzan-ı şerîfin yedisinde bi'setin on ikinci senesindedir. Diğ er bir rivâyette dahi bi'setten beş sene sonra vâkı' oldu denilmiştir. Fakat meşhûr ve muhtâr olan rivâyet Mekke-i Mübârekeden hicret buyurmazdan bir sene mukaddem ve bi'settin on üçüncü senesi ve mübârek Recebin yirmi yedisinde isneyn gecesine müsâdif olarak elli iki yaşında iken vâkı'

الشفاعة ثابتة على ما اجمع عليه اهل السنة لقوله تعالى يومئذ لا تنفع الشفاعة الا من اذن له الرحمن ورضى له قولا⁶⁰ ولا عبرة بمنع الخوارج و بعض المعتزلة مستدلين بقوله تعالى (فما تنفعهم شفاعة الشافعين) فانه مخصوص بالكافر بين واما تخصيصهم احاديث الشفاعة بز يادة الدرجات في الجنة قباطل لتصريح الادلة باخراج من دخل النار من المؤمنين منها ويؤيده قوله عليه السلام فيما رواه ابوداود والترمذى (شفاعتي لا اهل الكبار من امتي) الخ ملخصاً: على القارى جلد (١) صحيفه (٤٦٠).

olmuştur denildi. Ve ekser-i muhaddisîn buna zâhib oldular. Zîrâ İmâm-ı A‘zam ‘inde dahi ekser için hükm-i küll vardır.

71

عالم از آن نور بود مستنیر
دست بزن جامی و دامانش کیر

72

بوکه از آنجا بصفای رسی
راه بیایی و بجای رسی

(Müfredât)

“مستنیر” ziyâ taleb edici “عالم” ehl-i ‘âlem “از آن نور” o nûr-ı Muhammeden “بود” olur. “دست بزن جامی” burada edât-ı haber ma‘nâsına olmak da ca’izdir. Bu sûrette ma‘nâ, ‘âlem ve belki her mevcûdât o nûr-ı Muhammediyyeden ziyâdâr ve hissedârdır demek. “دست بزن جامی” “دست بزن جامی” olup öyle ise ey Câmî mâsivâyı terk eyle demek. “دست بزن جامی” o Resûl-i kibriyânın dâmen-i şerî‘atini cân u dilde tut. “دست بزن” de bulunan nûn zarûret-i vezn için sâkin okunmalıdır. “دست بزن” ‘ibâresi nâdim ve müte’essif ve peşîmân kimseye ıtlâk edildiği gibi bir nesneye el vaz’ etmekle bir kimseye mütevessil olmak ma‘nâsına gelir. Verilen ma‘nâda bu ma‘nâyı müstelzimidir. Şâd u zevk u tarabdan dahi kinâyeye olur, mutrib ve mugannîye dahi denir. “بوکه” burada edât-ı terhibi olup umarım ki demek. “از آنجا” o makâmıdan “بصفای” ruhânî bir safâyâ “رسی” muvaffak olursun demek. “راه” “راهی” takdîrinde olup rızâ-i İlâhînin vusûlüne sebep olacak bir tarîk “بیایی” bulursun. “بجای” ve rûhânî bir makâma “رسی” vâsıl olursun.

(71,72 Me‘âl)

Ehl-i ‘âlem ve belki her mevcûd; o nûr-ı Muhammediyyeden müstenîr olur. Öyle ise ey Câmî: “حبالدنیا رأس كل خطیة و بغض الدنيا رأس كل حسنة” olduğunu bilerek mâsivâyı terk edip “كل الطرق مسدودة الا من اقتفي اثر رسول الله” sırrınca o Resûl-i kibriyânın dâmen-i şerî‘atini cân u dilden tut. Bu temessükün sebebiyle umarım ki o makâmıdan rûhânî bir safâyâ muvaffak olduğun gibi rızâ-i İlâhînin vusûlüne sebep olacak bir tarîk da bulursun ve rûhânî bir makâma dahi vâsıl olursun. Cenâb-ı Câmî bu beytleriyle evliyâ‘ullâh dahi rûhânî mi‘râc ettiklerini iş‘âr buyurduğu gibi şu nükteye dahi ‘işâret buyurmuşlardır. Şöyle ki her mevcûdun hakîkat-i

Muhammediyeden hissesi olup onunla o hakîkata mürtebit olmuştur. Şemsten hânelere ‘aks eden ziyâ gibi her ne kadar zât şems makâmında sâbit olup bir hâneye hulûl ettiği yok ise de. Buranın tafsîli Mantıku’t-Tayr şerh ettiğimiz esnâda zikr olunmuştur. Ve bir de Mevlâna Câmî “كل الطرق مسدودة الا من اقتفى اثر رسول الله” hükmünce sırât-ı mustakîm olan râh-ı Muhammed ve dîn-i Ahmediyede vücûd mâsivâ-yı İlahî terk ederek hakîkat-i hâl-i Muhammedî olan fakr-i tâmme erişip “اذا ثمالفقر فهو الله” arna الاشياء “ارنا الاشياء” de “الفقر فخرى” devleti talebini i’lân ve “اسرارلى معالله”yi dahi zımmen beyân buyurmuşlardır. Hemân Cenâb-ı Hak Resûlü’s-Sakaleyn hürmetine cümle mü’minleri husûsiyle bu günâhkâr ‘Abdulkâdiri dâmen-i şerî‘at-i Muhammediye temessükten bir ân ayırmasın âmîn.

بجاه سيدنا محمدالمصطفى المسمى بظه وبيس صلى الله تعالى عليه وسلم و آله و صحبه اجمعين امين.

تمت بعون الله

Şereha Hâfız ‘Abdulkâdir bin Derviş Muhammed İzmîrî

Sene 1316

KAYNAKÇA

- Akar, M. (1994). *Su Kasidesi Şerhi*. Ankara: TDV Yay.
- Albayrak, S. (1996). *Son Devir Osmanlı Uleması*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı.
- Bahâeddin, M. (1997). *"Şerh", Yeni Türkçe Lûgat*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bilgin, A. (2001). *"Eski Türk Edebiyatında Şerh." Kayseri ve Yöresel Kültür, Sanat ve Edebiyat Şöleni (11-13 Nisan 2001)*. Kayseri.
- Ceylan, Ö. (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çelebi, A. H. (1960). *Molla Câmî Hayatı, Şahsiyeti, Eserlerinden Parçalar*. Ankara: Kanaat Kitabevi.
- Hikmet, Ali Asgar (1994). *Camî Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: MEB yayınları.
- Huyugüzel, Ö. F. (2000). *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Hüseyin, Ş. S. (2015). *Reşahat (Can Damlaları)*. (N. F. Kısakürek, Çev.) İstanbul: Büyük Doğu Yayınları
- Kadri, H. K. (1997). *"Şerh", Türkçe Lûgatı (C. III)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kolunsağ, İ. (2012). *Galebe-i Sultân-ı Aşk. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Kültür Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kortantamer, T. (1994). Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. VIII.
- Külekçi, N. (1995). *Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Mengi, M. (2000). *"Metin Şerhi, Tahlilî ve Tenkidi Üzerine" Divan Şiiri Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Muallim Nâci (2006). *Lûgat-ı Nâci*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Okumuş, Ö. (1993). *"Câmî Abdurrahman" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C.7)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Okumuş, Ö. (1993). *"Câmî, Abdurrahman" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C.7)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Şemseddin Sami, (2015). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, (2003). *Türkçe Sözlük (C. 2)*. İstanbul: TDK Yayınları.
- Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, (2019). *kuran.diyaret.gov.tr/mushaf* (Erişim Tarihi: 17.06.2019).
- Uludağ, S. (2006). *"Nefehâtü'l-Üns", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yekbaş, H. (2008). Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi*, 91.